

Marosi Ernő

A tudományosság modelljei a művészettörténet-írásban

Ma már közhelynek számít az a megállapítás, hogy a művészet modern és újkori fogalom, amelyben az európai művészeknek a kézműves-sorból a skolasztikus értelemben vett „szabad művészeteknek” (azaz: tudományoknak) művelői (azaz: az értelmiség) sorába való emancipációja nyer kifejezést. Ez az emancipáció folyamat, amelynek lépéseit gondosan számon tartották. Ernst Gombrich különösen világos elemzésben mutatta ki, hogy Pliniusnak az egymást felülmúló egyéniségek láncolatba fűződő, egymás, sőt önmaguk felülmúlásának szándékáról s e folyamat eredményeiről szóló elbeszélése hogyan ihlette a reneszánsz művészeit; Ghibertit például nemcsak akkor, amikor a *Commentarii*t írta, hanem akkor is, amikor szakított az általa egyszer már tökéletesített, Andrea Pisanótól örökölt skémával, s munkásságának késői szakaszában egészen más útra tért.¹ A versengés, a megújulás, a járatlan utakon található problémák felkeresése és megoldása így vált a művészetnek mint szellemi alkotó tevékenységnek egyik alapvető sajátosságává, s az előrehaladás, a progresszivitás mintegy állandó követelményévé. Bizonyos értelemben azt is lehetne mondani, hogy ennek a felfogásnak az értelmében művészet az, ami halad, nem nyugszik, mert olyan problémamegoldás, amelyből újabb problémák születnek.

Ugyancsak közhely az a megállapítás, hogy a művészettörténet-írás ennek az újkori művészettudomány fogalomnak a kifejtése: annak a haladásnak az elbeszélése, amely a művészet lényegi eleme. A fogalmi definíciót ekként elbeszélés helyettesíti, arról, hogyan valósultak meg a tökéletesség ideái. Mindez mindenekelőtt egy alapvető kompromisszumot igényelt a – durva megközelítésben – platonikus és arisztotelészi mimézis-felfogás között: annak elismerését, hogy az utánpótlás nem gyalázatos szemfényvesztés, s másfelől, a természet-utánpótlás nem öncél, hanem katarzisz forrása, amennyiben a látható formákban a dolgok ideáinak felismerése okoz örömet. A művészet tökéletesedésének Pliniustól kölcsönzött elgondolásai csak ennek a kompromisszumnak az alapján nyerhettek értelmet. Plinius festészettörténete a sziluet, a belső rajz s a színek fokozatait, szobrászattörténete a zárt mozdulatlan, a kiegyensúlyozott állás s a mozgáskészség fázisait tételezte fel. Az a reneszánsz történeti elgondolás viszont, amely Vasari életrajzait rendezte korszakokká, nem a művészi technikák fejlődéstörténetén alapul, hanem a rajzban valamennyi művészetben közös idea megvalósulásának a természetábrázolás, a tudományos szigorúság és a grácia szakaszaiban megnyilvánuló mind nagyobb szabadságának és autonómiájának feltételezésén. Bizonyos értelemben – és rejtetten – Vasari kifejtette a maga „a művészettörténet vége” elgondolását, amennyiben megnevezte a művészet utolérhetetlen tetőpontját, ahonnan logikája szerint út már csak lefelé vezethetett. („A mienk [t.i. haladás-fogalmunk] a végtelen tökéletesíthetőség ígéretét hordozó gépből származik, a

1 tudomány és társadalom

régieké az organizmusból, melynek növekedése megáll, ha valósra váltotta lehetőségeit.”²⁾ Ezt kritikusai és folytatói egyaránt világosan látták. Vasari művészet-konceptiója csak egyfajta funkciót tölthetett be: a művészet-fogalom intézményesülésének válhatott eszközévé, s egész módszere ebben a tekintetben, az akadémiák fogalom- és norma-rendszerének anekdotikus példázataként érvényesült. Nem véletlenül kapta a későbbi historiográfiában a „művészörténet” (Kunstlergeschichte) elnevezést, megkülönböztetésül a tulajdonképpeni „művészettörténetől” (Kunstgeschichte). A modern művészettörténet-írás magát nem Vasaritól eredezteti – legfeljebb a felvilágosodás-kori fejleményekkel valamilyen, rendszerint ideológiai okokból elégedetlen, vagy például a német idealizmus hagyományától idegenkedő művészettörténeti koncepciók keresnek nála vagy folytatói-nál menedéket.

És még egy közhely: a tulajdonképpeni művészettörténet-írás születését 1764-re szokás tenni, Winckelmann ókori művészettörténetének (valójában e befejezetlen munka megjelent első részének) kiadási évére. Ez a dátum akkor is körülbelül helytálló, ha a 18. század egymással vitatkozó felfogásai közül nem a Winckelmannét, hanem pl. az őt kritizáló Lessingét, vagy az őt részben megelőző, részben kritizáló francia archeológusokét tekintjük mérvadónak. Mára Winckelmann művészettörténeti ábrázolásának alapjai nagyrészt szétmállottak; amit görögnek tartott szerencsés esetben rómainak, szerencsétlenebb esetben hamisítványnak bizonyult, amit ideálisnak, az történetinek, amit korainak, az későinek. Megmaradt azonban, s ezen a részletek és az adatok elavulása nem változtat, annak az alapelvnek az érvénye, amely a művészet történetének relativizálását jelenti. Winckelmann tulajdonképpen nem a művészet, hanem a népek, a civilizációk haladásának történetét írta meg, amikor arról beszélt, hogy valamennyi nép, különböző időkben, a természeti körülmények, az éghajlat és alkati sajátosságai együttes hatására a művészet haladásának egész folyamatát újra elkezdte, a reneszánsz művészeti írói által ábrázolt utat egymástól függetlenül bejárta. A művészi haladásnak ez a relativizálása azonban tulajdonképpen a valóságos egyetemesség perspektíváját nyitotta meg; úgyszólván Winckelmann szándéka ellenére (hiszen ő egy meghatározott „jó ízlés” okozatos elterjedésében és általános uralkodóvá válásában hitt) a pluralitás lehetőségét: népek, iskolák, művészeti irányzatok között, amelyek egymással párhuzamosan léteztek, a maguk életének különböző szakaszaiban – hiszen Winckelmann is a népekre és kultúrájukra az emberi életkorok egymásutánjának régi skémáját alkalmazta. Winckelmann vezette be a művészetről szóló beszédbe a felvilágosodásnak az evolúció és a revolúció (magyarul: a fejlődés és a forradalom) fogalmait a népek és civilizációk belső haladásának, illetve egymást váltó, meghatározó szerepének leírására. Ezzel valóban megalapozva a modern művészettörténet-írás problematikáját. Az életkor-szkémát felváltó fejlődés-mo-dellek kidolgozása tulajdonképpen egybeesik a művészettörténet-írás autonómiájának kimunkálásával, ami hasonló emancipációs folyamat volt, mint egykor a művészetnek mint fogalomnak kimunkálása és mint értelmiségi tevékenységnek, szabad foglalkozásnak szociális elismertetése illetve intézményesítése. Tanulságosak a párhuzamok. Ha Martin Warnke kimutathatta, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – a művészi szuverenitás követelése egyáltalán nem a városi polgári intézményekben, pl. a céhekben, hanem az udvari környezetben lelt pártfogásra, a művészettörténet historiográfiája is azt mutatja, hogy kezdetben az udvari antikváriusi pályafutás, majd – mindmáig – a múzeumi vagy az egyetemi közhivatal tölti be ugyanezt a szerepet a művészettörténész számára is.³ A

szuverenitás-törekvés elsősorban a művészhez rendelés ellen irányult, az atelier-elméletek szöcsöveként betöltött szerepkör elutasítását jelentette. A 19. század második felének művészettörténései mind az uralkodói gyűjteményekben, mind az állami múzeumokban szorgalmas munkával igyekeztek aláásni az addigi művész-direktoroknak mind (ti. pl. restaurátorokként tanúsított) hasznosságát, mind kompetenciáját. Még a 20. században is, Julius von Schlosser mindmáig alapvető kézikönyve⁴ a művészeti irodalomról csak a művészettörténet 18. századig, a tulajdonképpeni művészettörténet-írás születésnapjáig hajlandó számolni ezzel az irodalmi formával – voltaképpen mint előzménnyel. Egy szót sem ejtett arról, hogy a nem művészettörténészek által írt irodalmi műfajok: technikai traktátusok, vezetők és topográfiai ismertetések, művészéletrajzok és elméleti nyilatkozatok – nem is szólva a kritikai irodalomról – nemcsak nem szűntek meg, hanem kiteljesedtek és műfaji tekintetben is gazdagodtak. Ezekről a Schlosseréhez hasonló igényű áttekintés még vázlatos formában sem készült sohasem.

A Magyar Képzőművészeti Egyetem művész- és művészettörténész tanárainak nagy szerepe volt egy olyan folyamatban, amely látványos és vonzó bemutatókat hozott – különösen Beke László vezetésének idején – a Műcsarnok programjában, s amelynek ezeken kívül maradandó dokumentumát is őrzi a Ludwig Múzeum 1996-os „A művészen túl” című kiállításának Peter Weibel koncepcióján túl magyar anyaggal is gazdagított kézikönyve.⁵ Mindezek csak kiragadott példái egy olyan általános törekvésnek, amely nemcsak a jelenkori, hanem általában a modern művészet története, kritikája és elmélete és a hagyományos – bár a befogadás tekintetében általában nem mozdulatlan, hanem lomha – művészettörténet-írás közötti szakadék áthidalására törekszik. Dicséretes törekvés. Kérdés azonban, vajon ezáltal felszámolható-e az a kettősség, amit többek között Belting diagnosztizált 1983-ban,⁶ s nem inkább két külön paradigma keletkezik-e, mondjuk úgy, hogy a hagyományos művészettörténet kiterjeszti a maga paradigmáját az újabb jelenségekre is, miközben a korunk jelenségeiből építkező rendszer egy másik, visszaható paradigmát alkot. Ez – pl. a modern múzeumi munka általános medializációjának tendenciái láttán – talán több is, mint puszta logikai lehetőség. Kérdés persze, hogy az egyetlen érvényes művészetszemlélet lehet-e érték (ha csak nem a mainstream vagy a norma értelmében) vagy célkitűzés – lásd: egzisztenciális küzdelmek és emancipációs törekvések, da capo!

Ez a fejtegetés nem annyira a művészettörténet-írásról mint tudományról, hanem tudományosságáról mint igényről és mint ideálról kíván szólni; egy kívánságról a szociális tekintély érdekében. Lehetne persze, gúnyosabban, tudálékosságról is beszélni: erőfeszítésekről e tekintély megszerzésére, megtartására és biztosítására, ezek segítségével pedig valamilyen önrendelkezés biztosítására. Hogy ez a szuverenitás mit ér, arról persze – mint erre már utaltunk – minden kor művészettörténései megszerezhették a maguk tapasztalatait udvari emberként vagy közalkalmazottként. A tudományosság külső attribútumainak keresése – köztük olyanoknak, mint az egzaktság, az indukció logikai elvének követése, a felfedezői attitűd – a tudományszerveződés és intézményesülés kezdeti fázisának sajátossága. Előfordulnak persze a tudományszakok gyermekkorának jellemzői később is, de ezek az esetek nem tekinthetők normális jelenségeknek, hanem inkább retardációs tüneteknek. Ismert példáik a nacionálszocializmus vagy a dialektikus materializmus tudománypolitikájának köréből lennének idézhetőek. A kezdeti korszak végét a tudományos metodika sajtószereplésének tudatosulása jelentette. Erre a művészettörté-

net-írásban a 19. század legvégén került sor. A modern művészettörténetben az alapot az interpretáció-elv általános elismerése jelentette.

A különböző tudományterületeken a megismerés elveinek és folyamatának eltérő jellege a 19. század végén tudatosult. Wilhelm Dilthey az elsők között különböztette meg a természettudományos ismeretszerzés tapasztalati jellegét a szellemtudományokra jellemző magyarázati elvtől. „Világos, (...) hogy a szellemtudományokat és a természettudományokat nem lehet az őket alkotó tények két köre által logikailag korrekt módon mint két osztályt elkülöníteni. Hiszen a fiziológia is az ember egy oldalát tárgyalja, mégis természettudomány.”⁷ „Az általunk tárgyalt tudománycsoport természetében azonban olyan törekvés rejlik – és ami e tudományok előrehaladása során mind erősebben kifejlődik –, amelyik a folyamatok fizikai oldalát a feltételek, a megértési eszközök pusztá szerepére szorítja vissza.”⁸

A Dilthey által megfogalmazott distinkció nem utolsó sorban korlátokat szabott azoknak a törekvéseknek is, amelyek a szellemtudományokban magukban is a velük párhuzamosan felemelkedő s a 18-19. század folyamán vezető szerephez jutó természettudományokból merítették az „egzaktság” kritériumait, normáit. A művészettörténet tudományként való megszilárdulásának korszakában a specializált szaktudós felváltotta helyén, kiszorította a művészet tárgyalásából az ezt megelőző korszak műértőjét, de a tudományos diskurzus nem törölte el az ekphraszisz jelentőségét. Az ekphraszisz maga a magyarázat, abban az értelemben, ahogyan ezt a szellemtudományi megismerés alapelveként Dilthey tételezte. Születése elvben a művészeti irodalom előtörténetéhez tartozik.⁹

1904-ben, a társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés objektivitásának kérdését tárgyalva, Max Weber a jelentős ideáltipikus vonatkozásaira mutatott rá. „Mi már most a jelentősége az ilyen fajta ideáltipikus fogalmaknak egy olyan tapasztalati tudomány számára, amelyet mi művelni akarunk? Először is ki kell emelni, hogy mindenekelőtt gondosan távol kell tartanunk ezektől az itt tárgyalt, tisztán logikai értelemben „ideális” gondolati képektől, azt az elgondolást, hogy ezeknek létezniük kell, mintakép-szerűek. Olyan összefüggések konstrukciójáról van szó, amelyek fantáziánk számára elegendően motiváltak, tehát „objektíve lehetségesnek”, nomológikus tudásunk számára pedig adekvátnak tűnnek. Aki azt az álláspontot foglalja el, hogy a történeti valóság megismerése „objektív” tények „előfeltétel nélküli” ábrázolása legyen vagy lehetne, ezeknek minden értékét tagadja. És még aki felismerte is, hogy logikai értelemben a valóság talaján nincs „előfeltétel nélküliség”, és hogy a legegyszerűbb aktakivonatnak vagy oklevélregesztának is csak „jelentésekre”, s ezáltal végső soron értékideákra vonatkoztatva van valamiféle tudományos értelme, valamiféle történelmi „utópiák” konstruálását mégis a történeti munka elfogulatlanságát veszélyeztető szemléltető eszköznek, többnyire pedig egyszerűen játszadozásnak fogja tartani.”¹⁰

Modern művészettörténet-írásról a magyarázati elv megszületése előtt nem beszélhetünk, s ez együtt jár a szemlélő és magyarázó álláspontjának tudatosságával, azaz ezzel együtt a többféle álláspont lehetőségének elismerésével. Ebben az értelemben a modern művészettörténet-írás nem annyira obligát módszerről, mint a művel szemben elfoglalt adekvát álláspontok sokféleségéről beszél. Annak kritériumait, hogy melyik a „helyes beállítás”, amelynek elvi jelentőségét kiemelve a stílustörténeti művészettörténet-írás vált a modern művészettörténeti metodika tulajdonképpeni kezdeményezőjévé és megalapítójává, végeredményben az ekphraszisz – a Max Weber-i értelemben vett „történelmi

idea-konstruálás” – hagyományát tovább örökítő műértés örökségére vezethetjük vissza. Köztudomású, hogy a stílustörténet is megvívta – és elvesztette – a maga harcát az abszolút tudományos kompetencia birtoklásáért. Erről szólt „a nevek nélküli művészettörténet” létjogosultságáról, valójában a stílus központi fogalmára alapozott művészettudományról folyt, leginkább Wölfflin nevéhez kapcsolódó vita, amely azonban nem tudta megszüntetni a műértő szemléletmódjának, s mindenekelőtt az összbenyomásnak, vagyis a tapasztalatra és ízlésre alapozott értékítéletnek a létjogosultságát.

A 20. század elején a művészettörténet-írásban fellépő két, egymással ellenkező koncepciót is joggal nevezhették volna elsőnek és másodiknak, mondhatták volna régebbi és újabb paradigmának. Az újabb nyilvánvalóan azért nem szoríthatta ki a régijt, mert annak bizonyos tényezői a művészettörténetnek magának mint diszciplínának a konstitutív elemei voltak. Ilyen mindenekelőtt az értékítélet, a jelenségek köréből a művészetnek el- vagy kiválasztása. A historiográfiai jelentőségű, nevezetes konfliktus leírása így mindenekelőtt azt a kérdést veti fel, vajon jogos-e egymással vetélkedő paradigmákról, azaz autonóm módon strukturált tudomány-konceptiókról beszélni, vagy csak irányzatokról van szó, amelyek ellentétes reformjavaslatokként megférnek egymással a művészettörténet-írás hagyományos struktúrájában. A kérdés a tudományos forradalom lehetőségének problémáját tartalmazza, s lényegét pontosan jellemzi az új bumeráng dilemmája, hiszen a régi, mert szintén bumeráng, eldobhatatlan, mert mindig visszatér.

A paradigmaváltás problémáját Thomas S. Kuhn szempontjaival célszerű megközelíteni. Mivel Kuhn műve alapvetően a természettudomány fejlődésének kérdéseivel foglalkozik, problematikus, vajon a belőle levezethető jellemzés alkalmazható-e a művészettörténetre. Ha igen, a természettudományok tudományfejlődésében a korai fázist jellemző képet kapunk: „... a legtöbb tudomány fejlődésének korai szakaszát az jellemezte, hogy állandóan több eltérő természetszemlélet versenyzett egymással, melyek mindegyike részben a tudományos megfigyelés és módszer előírásaiból származott, és nagyjából összeegyeztethetők is voltak velük. Ezeket az eltérő iskolákat nem az alkalmazott módszer valamilyen hibája különböztette meg – mind 'tudományosak' voltak –, hanem valami, amit csak így lehet jellemezni: az egyes iskolák összehasonlíthatatlan módon látták a világot és a világban folytatható tudományos munkát.”¹¹ A tudományfejlődés magasabb fokára jellemző az, amit Kuhn „normál tudománynak” nevez: „... a valóságos tudományos gyakorlat egyes elfogadott mintái – ezek a minták magukban foglalják a megfelelő törvényt, elméletet, az alkalmazást és a kutatási eszközöket együtt – olyan modellek, amelyekből a tudományos kutatás sajátos összefüggő hagyományai fakadnak.”¹² A tudományos paradigmáknak ebből a definíciójából következik a paradigmaváltás igénye, azaz a régi helyett új paradigma felkínálása: tudományos forradalom kezdeményezése. Nem lehetünk bizonyosak abban, vajon értelmezhető-e tudományos forradalomnak egy, a művészettörténetben bekövetkező metodikai váltás. Kuhn maga szkeptikus e tekintetben: „kérdéses, hogy mely társadalomtudományok rendelkeznek már egyáltalán paradigmákkal.”¹³ Másként megfogalmazva: elérkezett-e valaha is a művészettörténet a „normál tudomány” állapotába? A művészettörténeti interpretáció alapvetően annak tudományként való megszerveződése és intézményesülése előtti hagyományban gyökerezik. Másként fogalmazva: a művészettörténet-írás gyakorlatában nem következett be olyan – kuhni értelemben vett – paradigmaváltás, amely megszüntette volna a műértő szemléletmódjának érvényét. A művészettörténet tudományként való megszilárdulásának korszakában

1 tudomány és társadalom

a specializált szaktudós felváltotta a műértőt, műkedvelőt, de a tudományos diskurzus nem törölte el az ekphraszisz jelentőségét. Az ekphraszisz maga a magyarázat, abban az értelemben, ahogyan ezt a szellemtudományi megismerés alapelveként Wilhelm Dilthey tételezte. Ebben a tekintetben a modern művészettörténet-írás tudománytörténete éppen nem ellentéte, hanem része a művészet újkori értelmezéstörténetének. A magyarázati elv érvényesülése arra figyelmeztet, hogy a tudásnak ezen a területén forradalomról, „paradigmaváltásról” olyan értelemben, mint a természettudományi megismerés történetében, nem beszélhetünk.

Ugyanebből következik a művészet interpretációjának egy másik sajátossága. A természettudományos paradigmaváltásokkal együtt jár a megelőzők elvetése, kiüresedése. Az interpretációk érvényét azonban az újabbak rendszerint nem szüntetik meg; az egyszer felismert jelentésekre újabbak rétegződnek, olyan struktúrát alkotnak, amely azonosul a műalkotással magával – nem mint objektummal, hanem mint jelentések halmazával. Ennek a struktúra-elvnek felismerése a 20. századi művészettörténet-írás alapvető vívmánya, s elvezetett a metodikai pluralizmus érvényesüléséhez. Sedlmayr struktúraanalízise egy, a megkívánt mag által determinált totális struktúra-követelménynek torz, mindenesetre az esztétikum szféráján kívüli alapelvből következett, de maga a jelentésstruktúra – benne nem utolsó sorban a kulturális hagyomány és a konvenció meghatározta elemekkel, mind az ikonográfia, mind az ikonológia szintjén – alapvető előfeltételezése mind Panofsky metodológiai táblázatának, mind az abból vagy annak kritikájából kiinduló újabb javaslatoknak.

A bevezetésképpen felsorolt érvekkel tekintem a tudományosság idegen modelljein alapuló orientációt a kialakulóban lévő, önmaga metodikáját és kategóriarendszerét még nem egészen birtokló diszciplína szükségszerű, de átmeneti fázisának. Engedtessek meg nekem, hogy ennek az átmeneti szakasznak sajátosságait olyan historiográfiai jelenségekkel példázzam, amelyeket kizárólag az általam jobban ismert középkori építészettörténet kutatástörténetéből meríték majd. A középkori építészet mint művészettörténeti témakör a 18. század végén és a 19. század elején köztudottan alternatívaként jelent meg a művészettörténet tárgyaként elismert klasszikus hagyomány ellenében, ezért kultusza, korszakának a művészet fejlődéstörténetébe való beiktatása az addig művelt művészet-történet rendszerének és értékrendjének teljes átforgatását is jelentette, egyfajta pluralizmus bevezetését. Ezt a romantikusok számára – mégpedig képszerűen is – jól fejezte ki Wackenroder álma Dürer és Raffaello egyetértéséről, annak jegyében, hogy többféle szeretet is megfér egy szívben. Klasszikum és szentimentalizmus, pogány és keresztény, északi és déli összeegyeztethetőségéről szóltak – Goethe legnagyobb bosszúságára, aki nem szívesen szerepelt ebben a történetben hivatkozási alapként. Hivatkozási alap pedig leginkább abban lehetett, hogy fiatalkori strassburgi pamfletjében a leghatározottabban fordult szembe a középkor pittoreszk szemléletével, racionális interpretációt keresve Erwin mester általa a természeti képződményekhez hasonlóan megbonthatatlan organikus struktúraként értelmezett műve számára.

Jóllehet az irracionális értelmezés még sokáig kísértett, s ezt a művészet történetének ábrázolását keletkezésének szakaszában döntően meghatározó hegeli történetfilozófia is megerősítette a romantikus művészet kategóriájával, mindenképp a középkori historizmus rohamos 19. századi kifejlődése vezetett a középkori építészet racionalisztikus szemléletének kialakulásához. Tudjuk: restaurációs jelenségről volt szó: a Napóleon utá-

ni Franciaországban politikai és egyházi tekintetben egyaránt, s más előjellel, a nemzeti újjászületésnek és az állam egységének jegyében Németországban. A historizáló restaurálások és rekonstrukciók igényelték azt a rendkívül gyorsan, mintegy két generáció munkájával felhalmozott és publikált formatani tudást, amely egyben a klasszikus oszloprendek tanával versengő, egységes rendszert formált a középkori építészet soha nem létezett páholy- és céhszabályzataiból. Ahhoz, hogy megvalósuljanak – legelőször Kölnben, majd sorra Regensburgban, Ulmban, Frankfurtban – a megvalósíthatatlanul rajzban maradt építészeti utópiák (Nem tudok róla, hogy valaha is tudatosították-e: ezek minden tekintetben az első modern magasépületek, egyszerre a lehetőség realitásának és a módszereknek kísérleti példái!), mindenekelőtt olyan, törvényként felfogott építészeti szabályokra volt szükség, amelyek a tervek kidolgozását lehetővé tették. A neogótikus építész mindenekelőtt forráskutatóként lép fel, részben klasszikus módon, amikor előbb a pragmatikus történetíró módszerével rajzolt és írott okmányokat gyűjtött össze, majd ezekre a történeti forráskritika módszereit is alkalmazta. Ez a gyakorlatias célkitűzés kezdetben nem idegen a művészettörténeti forráskutatástól, amelyben éppúgy napirenden szerepelnek az olajfestés feltalálására vonatkozó kutatások, ahogyan a bécsi forrásközlések is a *Quellenschriften zur Kunstgeschichte und Kunsttechnik* sorozatcím alá illeszkedtek. Az építész-archeológus gyakorlatában azonban az az újszerű, hogy munkája során a felkutatott forma válik forrássá – egyszerre a történelem és a rekonstrukció számára.

A középkori építészettörténeti racionalizmus megalkotása és nagy enciklopédikus műben való összefoglalása Viollet-le-Duc nevéhez fűződik.¹⁴ Ő dolgozta ki a gótikus boltozott szerkezetek elaszticitásának, azaz, a klasszikus mechanika szabályai szerint működő, csuklós szerkezetekként való működésének statikai alapelveit. Viollet-le-Duc elméleteit tudvalevőleg épületkutatási megfigyelések tapasztalataira, kísérleti eredményekre és a konstrukciók kivitelezése közben alkalmazott segédszerkezetekre, támaszokra és zsuzásokra vonatkozó következtetésekre alapozta, amelyeket utóbb, főleg a 20. század elején, az első világháború pusztításai nyomán tett kísérleti megfigyelések és számítások rendre cáfoltak. Ezek bizonyították be, hogy a „középkori racionalizmus” elmélete tulajdonképpen nem a gótikus építészet statikai törvényeinek összefoglalása, hanem mindenekelőtt a modern vasszerkezetek statikai elmélete. Mint ilyen, az építészeti funkcionalizmus egyik legnagyobb és legtartósabb hatású elméleti alapja lett. Közvetlen párhuzamosságot mutat fel a 19. századi technikai forradalom ihlette másik, nagy hatású elmélettel, Gottfried Semper stíluselméletével,¹⁵ amely a művészet formáit négy alapvető nyersanyagból és a nekik megfelelő primér technológiákból vezette le. Semper a négy, a textilis, a keramikus, a tektonikus és a sztereotomikus technológia által meghatározott kulturális-civilizációs világkorszakát úgy képzelte el, ahogyan a Cuvier kataklizmái által elválasztott fosszilis világkorszakok rétegződnek egymásra.¹⁶ Semper nagy hatású elméletének kritikája – elsősorban Alois Rieglnél¹⁷ – mindenekelőtt a Cuvier elméletét felváltó darwini evolucionizmus mintáját követő történetiszemléletre támaszkodott.

Racionalisztikus, Semperhez hasonlóan – ha ezt csak be nem igazolódó hipotézisnek tekinthetjük is – az anyagszerűség hipotézisére épített építészetelméletéből Viollet-le-Duc azonban további következtetésekhez is jutott. Számára – hasonlóan Semper tektonikus (azaz rúdszerű szerkezeteket alkalmazó) és sztereotomikus (azaz kötésben falazott) alaptermékaihoz, ám éppen fordított történeti egymásutánban – a falazatok és a kőfaragás jelentették a korszakokat elválasztó építéstechnikákat. A kőművesmunka a korábbi

1 tudomány és társadalom

középkort s annak kolostori kultúráját, annak egész szellemiségét (*esprit monastique*) jellemzi, úgy is, mint az antik római hagyomány őrzőjét és folytatóját. A racionalizmus Viollet-le-Duc számára a II. Fülöp Ágost korában diadalmaskodó s a 13. században uralkodó polgári szellemiség (*esprit laïque*) vívmánya. Éppoly félreismerhetetlen, hogy a 13. századi városi polgárság képében Viollet-le-Duc a 19. század második felének laicizálódását, ipari forradalmát és progresszióját historizálta, amilyen nyilvánvaló, hogy a társadalom eszméinek a technikai kultúrából való levezetése szorosan összefügg mindenekelőtt Auguste Comte pozitívizmásával. A pozitívizmus legismertebb és legnépszerűbb művészettörténeti alkalmazása, Hyppolite Taine milieu-elmélete sem volt idegen számára, amikor a gótika racionalizmusát az északi klíma sajátosságainak megfelelő – s pl. az itáliaitól nagyban különböző – építésmódra is kiterjesztette.

Szerzetesi szellem és laicizmus: Viollet-le-Duc történeti konstrukciói, amelyek a történelmi modellalkotásnak a kultúrtörténet, szellemtörténet, mentalitástörténet láncolatában mindmáig elevenen ható kiindulópontjai. (Elég Jacques Le Goff aktuális középkor-könyveinek kolostor-katedrális-palota triászára gondolnunk, de helyénvaló a figyelmeztetés a ma kevésbé pozitívnak ítélt Wilhelm Pinder egykor sokak középkor-képét meghatározó *Kaiserzeit – Bürgerzeit* kettősére is¹⁸). Nyilvánvaló, hogy a különböző formációs teóriák között mozgunk, amelyek közül számunkra a legközelebbi múltat a történelmi materializmus ugyancsak 19. századi teóriái jelentik. A marxizmus művészettörténet-írása készségesen fogadta és nagy ügybuzgalommal vulgarizálta éppen Viollet-le-Duc kétféle középkori szellemiség-modelljét is, hiszen racionalizmusa nem ideológiának, hanem termelési módnak, szellemisége pedig felépítménynek volt érthető. Az, hogy valójában a kapitalizmus ideológiája volt, nem számított. Viollet-le-Duc középkor-szemlélete az egyik első a hasonló, a haladásra irányuló szociológiai teóriák sorában; még Antal Frigyes nevezetes firenzei művészetszociológiáját is a követők sorában érdemes számon tartani.¹⁹ A – persze, Viollet-le-Duc-vel már közvetlenül nem érintkező (vele és gótika-értelmezésével mestere, Dvořák – jóváhagyva Wilhelm Vöge kritikáját – előzőleg már leszámolt²⁰) – Antal Frigyes számára a firenzei nagypolgárság képviseli a racionalizmust, Masaccio és már Giotto óta a reneszánsz szellemiségének legfontosabb elemét, s a *popolo minuto* a gótikus miszticizmus hordozója. Legjelentősebb eltérése Viollet-le-Duc-tól, hogy ellentétes kategóriái nem egymást követő történelmi korszakok illetve stíluskorszakok jegyei, hanem az osztálytársadalom ellentétes erőinek hordozói. Viollet-le-Duc és az ipari forradalom megteremtette technikai társadalom viszonyát a legpontosabban William Morris ugyancsak szocialista ihletésű, de az ipari tömegtermeléssel és a gyáripari munkásság elnyomorodásával szemben kritikus, a középkori kézművesség ideáljához forduló *Arts and Crafts* mozgalmához hasonló, de ellentétes előjelű álláspontja jellemzi. Nikolaus Pevsner Morris és Gropius, az *Arts and Craft* illetve a *Bauhaus* e két pólusa között valószínűleg klasszikus érvénnyel, alapjaiban máig tanulságos módon vonta meg a tömegtermelés luddita típusú elutasításától az ipari társadalom viszonyaihoz való alkalmazkodásig a historizmus két lehetséges aspektusának, a racionalizmusnak és a nosztalgikus magatartásnak történelmi mérlegét.²¹ Ez a mérleg nem marad következmények nélkül a művészettörténet-írásra sem: már csak azért sem, mert az alapvetően a reneszánsz-kori disegno- vagy szépművészet- illetve képzőművészet-fogalomra alapozott művészettörténet-írás első nagy kiszélesítését, a hagyományos művészet-fogalom lényeges átalakulását az *Arts and Crafts* nagy hatását tanúsító, nemzetközi iparművészeti mozgalom

hozta. Ebben persze, mint a 19. század második felének nagy és eleven nemzetközi kommunikációjában általában, nagyon nehéz különválasztani az egyesek külön álláspontját. Semper éppoly fontos volt, mint a mindenütt olvasott Ruskin, s Viollet-le-Duc is megtette a magáét a *Dictionnaire du mobilier française* kiadásával. Az sem véletlen, hogy Alois Riegl kritikai, evolucionizmust és abszolút történetiséget hirdető gondolatai Európa iparművészeti mozgalmának egyik vezető gyűjteményében, egy, a semperi elveknek megfelelően berendezett épületben születtek. Legjelentősebb gondolata alighanem az volt, hogy a geometrikus művészet nem a technikából adódik, hanem – a neolitikus korszak emberének naturalisztikus ábrázolási kísérleteit követően – a stilizálásának – egyáltalán a művészetnek – szándékából.

De ragaszkodjunk még továbbra is a *Dictionnaire de l'architecture française*-hez, amely egyebek között az építészet dominanciájának törvénykönyve is: ezen az elven alapul az a közelmúltban még sűrűn hallott elgondolás, mely szerint a szobrászat és a festészet nem más, mint az építészetnek alávetett „tárművészetek”. A ma sokat hangsúlyozott képtudomány egyik aspektusa alighanem a reakció erre a 20. századi modernizmus által is szívesen hangoztatott elképzelésre. Mindennek következménye persze az, hogy a képzőművészet mára tulajdonképpen már inkább képművészetet (vagyis: fából vaskarikát) jelent. Alapvetően szcientista álláspontját Viollet-le-Duc a középkori képzőművészet tekintetében sem tagadta meg. Így az általa – lényegében az 1851-es londoni Christal Palace módjára elképzelt – vázépítészetnek felfogott gótikus épületnek megfelelő festészeti technika, az üvegfestészet magyarázatában Chevreuil optikájának szimultánkontraszt-elvét alkalmazta, jellemző módon ugyanazt a színtant, amely az impresszionizmus színelméleti háttérét is alkotta. Ugyanakkor az optikai teóriák Viollet-le-Duc-nél mélyebb szerepet nem játszottak, csak a stílustörténet művelőinél kaptak fontosabb szerepet. A gótikus építészetnek optikai élményként, fény- és színtérként való felfedezése pedig a 20. századig váratott magára, az expresszionizmusig, a Gläserne Kette teoretikusaiig²² és másfelől Hans Jantzen ettől bizonyára nem független áttetsző – nem transzparens, hanem diafán – struktúráiig,²³ a fényarchitektúra ideáljának művészettörténeti vetületéig, amely sajnos, nem kevésbé totalitárius színezetet öltött, mint Hans Sedlmayr földre szállt örök városa.²⁴ Szinte bámulatos módon és szó szerint az építészet rabja maradt a gótikus szobrászat is, amely Viollet-le-Duc szemében alig volt más, mint klasszikus szobrászat a statikai törvények kényszerében; a lehető legszigorúbb módon alávetett atlasz és kariatida. Ugyancsak Viollet-le-Duc kritikája vezette Wilhelm Vögét a középkori szobrászat sajátos fejlődésének felfedezésére.²⁵ Ehhez a monumentális hagyomány, tehát az önálló fejlődés felfedezésére volt szükség, majd hamarosan a primitív és archaikus művészet kultuszára. A legfontosabb indítékot azonban Vöge számára a stíluskritika adta, annak az ígérete, hogy a névtelen szobrász egyéniségét is meg lehet határozni, individuális teljesítménye nemcsak megérezhető, hanem igazolható is. Vöge az egyik lelkes alkalmazója a Morelli által „művészettudományként” javasolt stíluskritikai eljárásnak,²⁶ amelyet az orvos szerző az összehasonlító anatómia mintájára javasolt.²⁷ A művészettörténetben az egyik utolsó, a természettudományos kísérleti metodikától ihletett javaslatról van szó; tíz évvel később a művészettudomány már egészen mást jelentett.

A művészet és a tudomány, nevezetesen művészet és a természettudományos megismerésben nagy szerepet játszó kutatás (s ehhez napjaink követelményei szerint bizonyára hozzá kell tenni még két szót: „és fejlesztés, valamint innováció”) viszonya min-

den bizonyos a művészettörténetet is érdeklő folyamat. Maga a művészettörténet-írás is átesett egy ilyen fázison, sokan elvárják tőle az ilyen irányú változást, vagy éppen valamiféle megváltást remélnék tőle. Talán a művészet és a művészettörténet szorosabb kapcsolataira, határaitnak eltüntetésére is gondolnak, végül is éppúgy lehetne kreatív a művészettörténész is, ahogyan a művész a múlt kiváló ismerője. Én az itt elmondottakat csak történelmi példának szánom, nem gondolva, hogy ami egyszer megtörtént, megismétlődhet.²⁸

(A tanulmány bevezető előadasként hangzott el a „Művészet mint kutatás” című, a Magyar Képzőművészet Egyetem, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete és a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány szervezésében 2006. november 24-én tartott tudományos konferencián. A közléssel egyúttal felhívjuk a figyelmet a Magyar Képzőművészet Egyetem kiadásában, Kürti Emese szerkesztésében 2007-ben megjelent, azonos című konferenciakötetre, amelyben Marosi Ernő írásán kívül Beke László, Csurgai Ferenc, Hantos Károly, Horányi Attila, Kékesi Zoltán, Kicsiny Balázs, KissPál Szabolcs, König Frigyes, Peternák Miklós, Pléh Csaba, Szegedi-Maszák Mihály, Szegedi-Maszák Zoltán, Varga Tünde és Vidnyánszky Zoltán előadásai olvashatók.)

Jegyzetek

¹ Gombrich, E.H.: *The Renaissance Conception of Artistic Progress and its Consequences*, in: uő: *Norm and Form. Studies in the art of the Renaissance*, London – New York 1978, 1-10.o.; magyar fordítása: *A művészi haladás reneszánsz koncepciója és e gondolat utóélete*, in: Gombrich, E.H.: *Reneszánsz tanulmányok* (vál. Zádor Anna), Budapest, 1985. 84.o.

² Uo. 83.o.

³ Warnke, Martin: *Hofkünstler. Zur Vorgeschichte des modernen Künstlers*, Köln 1985; magyarul: *Udvári művészek. A modern művész előtörténetéhez* (ford. Havas Lujza), Budapest, 1998.

⁴ Schlosser-Magnino, Julius: *La letteratura artistica*, Firenze, 1956²

⁵ *A művészetten túl* (szerk. Peter Weibel, Nadja Rottner, a magyar kötet szerkesztője: Hegyi Dóra), Kortárs Művészeti Múzeum - Ludwig Múzeum – Soros Alapítvány C3 Kulturális és Kommunikációs Központ, Budapest, 1998.

⁶ Belting, Hans: *Vasari und die Folgen. Die Geschichte der Kunst als Prozeß?* in: uő: *Das Ende der Kunstgeschichte?* München, 1983. 63-91.o.

⁷ Dilthey, Wilhelm: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban. Tanulmányok* (vál. Erdélyi Ágnes), Budapest, 1974. 500.o.

⁸ Uo. 501.o.

⁹ Arnulf, Arwed: *Architektur- und Kunstbeschreibungen von der Antike bis zum 16. Jahrhundert*, München-Berlin, 2004. 18-19.o.

¹⁰ Weber, Max: *Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*

(1904), in: *uő: Methodologische Schriften. Studienausgabe, mit einer Einführung besorgt von Johannes Winckelmann, Frankfurt am Main, 1968, 44.o.*

¹¹ Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete (ford. Bíró Dániel), Budapest, 1984. 21.o.*

¹² *Uo. 30.o.*

¹³ *Uo. 35.o.*

¹⁴ *Viollet-le-Duc, Eugène-Emmanuel: Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle, Párizs, 1859-1868.*

¹⁵ *Semper, Gottfried: Der Stil in den technischen Künsten, 1861-1863, v.ö.: Semper, Gottfried: Tudomány, ipar és művészet valamint egyéb írások az építészetről, az iparművészetéről és a művészeti oktatásról (vál. Hans M. Wingler), Budapest, 1980.*

¹⁶ *Vö. Marosi Ernő (vál.): Emlék márványból vagy homokkőből. Öt évszázad írásai a művészettörténet történetéből, Budapest, 1976. 311.o.*

¹⁷ *Riegl, Alois: Stilfragen, Wien, 1893.*

¹⁸ *Pinder, Wilhelm: Die Kunst der deutschen Kaiserzeit, Leipzig, 1934, illetve uő: Die Kunst der ersten Bürgerzeit bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts, Leipzig, 1937.*

¹⁹ *Antal, Frederick: Florentine Painting and its Social Background, London, 1947, illetve: Antal Frigyes: A firenzei festészet és társadalmi háttere, Budapest, 1986.*

²⁰ *Dvořák, Max: Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei (1918): Idealizmus és naturalizmus a gótikus szobrászatban és festészetben, in: Max Dvořák: A művészet szemlélete (vál. Radnóti Sándor, ford. Vajda Mihály), Budapest, 1980. 51.o.*

²¹ *Pevsner, Nikolaus: Wegbereiter moderner Formgebung. Von Morris bis Gropius, Hamburg, 1957.*

²² *„Die Gläserne Kette” Visionäre Architekturphantasien aus dem Kreis um Bruno Taut, 1919-1920, in: Der Hang zum Gesamtkunstwerk. Europäische Utopien seit 1800, (Gesamtidee: Harald Seemann), Aarau – Frankfurt am Main, 1983. 343-368.o.*

²³ *Jantzen, Hans: Kunst der Gotik. Klassische Kathedralen Frankreichs. Chartres, Reims, Amiens, Hamburg 1957, magyarul: Francia gótikus székesegyházak. Chartres, Reims, Amiens (ford. Szántó Tamás), Budapest, 1989, valamint: Die Gotik des Abendlandes, Köln, 1962.*

²⁴ *Sedlmayr, Hans: Die Entstehung der Kathedrale, Zürich, 1950.*

²⁵ *Vöge, Wilhelm: Die Anfänge des monumentalen Stiles im Mittelalter, Strassburg, 1894.*

²⁶ *Giovanni Morelli: Kunstkritische Studien über italienische Malerei von Ivan Lermolieff, Leipzig, 1890-1893.*

²⁷ *Vö. Marosi Ernő: i.m. 338-342.o.*

²⁸ *A tanulmány megírásához felhasznált további irodalom: Abraham, Pol: Viollet-le-Duc et le rationalisme médiéval, Paris, 1934; Baxandall, Michael: Giotto and the Orators. Humanistic observers of painting in Italy and the discovery of pictorial composition 1350-1450, Oxford, 1971; Der Kölner Dom im Jahrhundert seiner Vollendung, hrsg. v. H. Borger, Köln, 1980; Frankl, Paul: The Gothic. Literary Sources and Interpretations through Eight Centuries, Princeton, 1960; Perspektíva/Perspective (szerk. Peternák Miklós, Erőss Nikolett), Budapest, 2000.*

Kiss Jenő

Kazinczy, az Akadémia és a magyar nyelv ügye

Mi sem természetesebb, mint az, hogy az Akadémia, amelyet a magyar nyelv fejlesztésére alapítottak a bölcs elődök tudományos emléküléssel tiszteleg néhai jeles tagjának, a magyar nyelv ügyéért fáradhatatlanul tevékenykedő, 250 évvel ezelőtt született Kazinczy Ferencnek az emléke előtt.¹

Kazinczy megkerülhetetlen tájékozódási és viszonyítási pont volt nyelvi kérdésekben – hívei és ellenzői számára egyaránt – a *Magyar Museum* és az *Orpheus* megindítása, tehát 1788/1790 után. A széphalmi mestert megmérte az idő, és súlyosnak találta. Kölcsey róla írt akadémiai emlékbeszédében máig érvényesen fogalmazott: „Kazinczy nem vala legelső, nem is egyetlen egy, ki a' nyelvvel történt nevezetes fordulást kezdé és eszközlé. De övé a' dicsőség, hogy ízléssel párosított igyekezeteivel.”² „Szellem vala ő, melly a' tespedő egészét olly sokáig csak nem egyedül eleveníté; 's lépcső, mellyen egykorúí magasbba hághassanak, 's a' szerencséesebb maradék tetőre juthasson.”³

A gazdag Kazinczy-filológiától megrajzolt kép szilárdan áll. Minél többet tudunk azonban a korról, amelyben élt és alkotott, s minél több összefüggésre derül fény, annál árnyaltabbá tehetjük a róla alkotott képet. A még alaposan, sokoldalúan föl nem dolgozott korabeli források elemzése, nemkülönben a mindenkori későbbi, a mi esetünkben a mai látószög kérdésfölvetése jelenthetik a korrekciók, kiegészítések legfőbb okát. Mivel az ember mindig jelenvalósága korlátai között él, saját ún. szinkrón perspektívájától, amely eleve lehetetlenné teszi a múlt maradéktalanul objektív megítélését, nem tud teljesen szabadulni. Emiatt kettős kísértés veszélye fenyegeti. Az egyik: a vizsgált múltból, a vizsgált személy munkásságából hajlamos fontosabbnak látni és láttatni azt, ami egyezik elképzeléseivel vagy közel áll azokhoz, s amivel leginkább „üzenhet” a mának. A másik: mintegy visszavetíti a jelent az elmúlt korba, s történetietlenül olyasmiket kér számon – esetleg a bölcs kései utód pózában –, ami számonkérhetetlen. Emlékülésünk e csapdákat igyekszik kikerülni, s objektivitásra törekedve szól a széphalmi mester munkásságáról. Kazinczyval több kutató foglalkozik, a ma itt előadók értelemszerűen tehát csak egy része a Kazinczyval foglalkozó virtuális közösségnek.

A kor, amelyről szó van a magyar történelem ellentmondásokkal terhes, viták sorával kísért, izgalmas és forrongó, egyszersmind a magyarságnak fölfelé ívelő, több szempontból is irigylésre méltó kora volt. Az akkori értelmiség színe java meghatározó szerepet játszott, amelyről mi, kései utódok – nemcsak ünnepi alkalmakon, hanem a hétköznapokban is – a tisztelet és elismerés hangján szólhatunk. S az akkori értelmiségnek emblemikus alakja a művelődéspolitikus és -szervező Kazinczy volt. Mert íróként, költőként, nyelvészként, nyelvújítóként, szerkesztőként, kritikusként, iskolapolitikusként, levelezőtársként, fordítóként is mint művelődéspolitikus tevékenykedett, s ezzel nemzetstratégiai szempontból

kiemelkedő szolgálatot végzett.⁴ Kazinczy munkásságában az említett tevékenységi területek összefonódtak, ezért a részletek elemzésekor sem mondhatunk le a szinoptikus látásmódról.

Az alábbiakban távirati stílusban fogalmazok meg néhány, a címhez kapcsolódó gondolatot.

Kazinczy a felvilágosodás és a nemzetté válás korának gyermeke. Munkássága igazolja Debreczeni Attila megállapítását: „A felvilágosultság és a nemzeti mozgalomban való részvétel nem egymást kizáró jelenségek, nem egymás rovására érvényesülnek”.⁵ Kazinczyék közismert patriotizmusa, amely érzelmi töltetet és a közjó érdekében való áldozatvállalás készségét is magában foglalta, a 21. századi emberek nem kis része számára kiüresedett, nehezen érthető fogalom. Történeti perspektívában nézve azonban „Minden nép «nacionalista», ha élni akar és meg akarja őrizni önmagát”.⁶ A 20. századi agresszív nacionalizmusokhoz képest – Gyáni Gábor szerint – a „19. század még kifejezetten szelíd nacionalizmusá”-ról lehet csak beszélni.⁷

Kazinczy kora a nemzetté válásnak és a magyar nyelv versenyképessé tételének a kora. A nyelvi egységesülés és korszerűsödés irányába mutató hosszú folyamat a felvilágosodás terjedésével jut el döntő szakaszába az 1790-es évek elején. A nemzetté válás folyamatában a nyelv kettős értelemben is alapvetően fontos szerepet játszott. Egyrészt az anyanyelv a nemzethez tartozás legfontosabb kifejezőeszköze, szimbóluma lett; bekövetkezett tehát a nyelvi státusváltás, az anyanyelv fölértékelődése: a nemzet és nyelve között szoros viszony alakult ki.⁸ Másrészt világossá lett, hogy a társadalom, a közösség korszerűsítésének, a rendi társadalomból a megcélzott polgári társadalomba való átmenetnek nyelvi feltételei is vannak (emlékezzünk Bessenyei tételmondatára: „Minden nép a maga nyelvén lett tudóssá, de idegenen sohasem”). A kor jeles gondolkodói azt ismerték föl, hogy a magyarság a közös nyelven és kultúrán alapuló nemzetfogalom jegyében csak a magyar nyelv korszerűsítésével fogható össze és modernizálható. A nyelvi kérdés így, ezért vált fontossá, ezért vált politikummá. A nyelvi feltételek teljesítésére két lehetőség kínálkozott: a saját nyelv versenyképes szintre emelése vagy egy versenyképes nyelvre (a mi esetünkben: a németre) való váltás. A 18. század végének vezető magyar értelmisége az előbbi utat választotta. Tehát a nyelvfejlesztést, nyelvbővítést, nyelvcsinosítást, az akkori szóhasználatban: „nyelvmívelés”-t. (Azért nem használom itt a „nyelvművelés” terminust, mert ma ezen a köznyelvvél összefüggő s elsősorban nyelvhelyességi célzatú nyelvi tevékenységet értünk, Kazinczyék nyelvi tevékenysége pedig ennél jóval több és más is volt, hiszen akkor még nem volt kodifikált köznyelvünk, ma viszont van.⁹) Ez a nyelvfejlesztés, amelyet iskolai tanulmányaink alapján nyelvújításként szoktunk emlegetni, jóval több volt, mint nyelvbővítés – Bíró Ferenc szavaival a modernizáció esélyének követelménye.¹⁰ Kazinczyék anyanyelv-korszerűsítése a vernakularizáció szellemében végrehajtott teljes nyelvi tervezési folyamat volt, mert nemcsak a magyar nyelv állagát és állapotát gazdagították, hanem helyzetében is hoztak e nyelv és közössége szempontjából pozitív változásokat azzal, hogy kiterjesztették használati körét, jogi érvényességét,¹¹ s gondoskodni törekedtek az egységesülő írott nyelvi standard elterjesztéséről is. Mai szemmel nézve is elismerésre méltó a nagy viták tűzében kiértelmezett és sikerre vitt nyelvújítás, amely a nemzetté válás évtizedeken átnyúló folyamatának szerves velejárójaként nemzetpolitikai fontosságú tett volt. Ugyanis „a nyelvújításnak nevezett történeti folyamatok korabeli és későbbi általános indoka a magyar művelődési és nyelvi elmaradott-

ság felszámolása, a magyar nyelvnek az új kommunikációs igények kielégítésére való alkalmassá tétele, a modernizációs felzárkózás végrehajtása volt”.¹² Ez a folyamat az Akadémia irányításával és tekintélyével, illetőleg a reformkori politikának köszönhetően teljesebben ki.

Kazinczy „nem belülről, hanem kívülről közeledett ugyan a nyelvhez, voltaképpen mint művelődéspolitikus vagy legalábbis mint a művelődés teoretikusa jutott el ahhoz; de ezen az úton mélyen behatolt a nyelvnek mind elméleti tematikájába, lényegének, funkciójának, kapcsolatrendszerének megértésébe, mind a nyelvészeti ismeretek részleteinek igen széles, gyakorlati vetületű körébe. Ebből a „külső” irányból indulva halmozott föl és hagyott műveiben, levelezésében az utókorra olyan közvetlen nyelvészeti érdekű ismeretanyagot, amelynek hatalmas méretei, sokszínű tematikája és szakmai mélysége elkápráztatja a ma tudománytörténészt is”.¹³ Kazinczy és levelező társai, illetőleg a kor nyelvi tekintélyei (Kazinczy, Révai, Verseggy, Péczeli) nemcsak általában, hanem részleteiben is megvitatták az irodalmi írásbeliség kérdéseit.¹⁴ Kazinczy sokat vívódott magával és sokat vitázott másokkal. Bizonytalanságok is gyakran gyötörték; nyugtalan, vibráló, nem egy vonatkozásban ellentmondásos egyéniség volt: „nyelvi téziseinek és nyelvi gyakorlatának ellenpéldái is nemegyszer tőle magától volnának idézhetők”.¹⁵ Nyelvi harcai bőven voltak: viaskodott nemcsak az ortológusokkal, hanem például Herder jóslatával, s eltökélten fáradozott azért, hogy ne lehessen azt mondani, amit a horvát delegáció deklarált a pozsonyi diétán 1790-ben, hogy ti. a magyar nyelv nem kultúrnyelv, a magyarban csak más nyelvekből való fordítások vannak, önálló magyar irodalmi művek nincsenek.¹⁶ Az *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél*¹⁷ „Kazinczynak kétségkívül legszebb, legelmélyültebb tanulmánya”.¹⁸ Nem maradhat említetlen néhány hozzá köthető szóalkotás sem: *füzet, gyönyör, kedvenc, könnyelmű, magány, szellem, szerény*.

1825-ben megalapították a magyar Akadémia, s ezzel a magyar nyelv ügye nagy lendületet nyer. Kazinczy mély hatással volt az Akadémia életében oly fontos szerepet játszó Széchenyire is, aki a nyelvfejlesztés lelkes híve lett: „Az anyanyelv tökéletesítése [...] – mert az által a’ nemzeti jó nőttén nő – kötelességeink egy legfőbbike” – írta.¹⁹ Mit mondhatunk röviden az Akadémia és Kazinczy kapcsolatáról? Teleki József, a későbbi első elnök 1826. április 21-én kelt levelében azt írja, örömmel értesült arról, hogy Kazinczy a felállítandó magyar tudós társaság örökös titoknokságát elvállalná. Két évvel később tagja lett a Magyar Tudós Társaság alapszabálya kidolgozására fölállított országos küldöttségnek. Teleki 1831. január 15-ei, Kazinczynak írott levelében ez áll: „Szives örömet teszem (...) ezennel hírül, hogy az igazgató tanács a’ Tekintetes Táblabíró Urat is rendes taggá neveztetésre igen érdemesnek vallván, a’ Historia osztályában a’ vidéki rendes tagok között elsőnek választotta”.²⁰ Ebbéli minőségében részt vett az 1831. február 14-24-e között megtartott „Első Nagy Gyűlésen”. Rendes taggá akkor azt választhatták, akinek „ismeretes tudománya, ’s különösen magyar nyelven már ki is adott érdemes munkája mellett ezután is korához és tüzéhez képest folyvást buzgó munkálkodást várhatni”.²¹

Kazinczy buzgósága idős korában is megmaradt, aktivitása, befolyása azonban csökkent. „A huszas évek második felében [...] nyelvi dolgokban sem működő, hatékony vezér már Kazinczy: egyre kevesebben fordulnak hozzá ilyen ügyekben, s ő is egyre kevesebbet foglalkozik a nyelv művelés kérdéseivel. Levelezésében, küzdelmes élete, nehéz pályája alakulásának e leghívebb tükrében is mindinkább az irodalmi élet harcai, az országos közügyek, a családi gondok stb. nyomulnak előtérbe. A Magyar Tudós Társaság tagjai

közé választása 1830-ban ugyan a magyar nyelv ügyében végzett tevékenysége elismerését is jelenti, s némiképpen ellensúlyozza is nyelvi nimbusza hanyatlásának érzését, de már csak a megtett útra való visszatekintés alkalmát nyújtja, s nem hozza vissza számára korábbi, szinte mindennapos nyelvfejlesztő működésének izgalmait, örömeit”.²² Ez történik más területen is: Fried István szerint „Az 1820-as esztendőekben egyre jobban szorul vissza Kazinczy az irodalmi érdeklődés irányítójának pozíciójából”.²³ Érzekelte ezt ő maga is. Ezt írta Kis Jánosnak (aki úgyszintén a történelmi osztály tagja volt) 1831. március 9-én: „nekem nem mi[,] öregek vagyunk reményem és gyönyörűségem, mert mi már azok sem leszünk, akik voltunk; ifjainktól várok mindent, kik irtva [előkészítve, kitaposva] találván az utat, tovább mehetnek, mint mi; őket segíti az idő, mellyel nekünk küzdeni kelle”. Székfoglaló előadását megtartani nem volt módja. Július 10-ei levelében a kolera terjedéséről ad hírt, s aggódó szívvel írja: „Cseke, hol Kölcsey lakik, egyike azon szerencsétlen helyeknek, melyek be vannak kerítve. Mely embert veszünk, ha őtet veszjük el”. S a vész megjelent Széphalmon is augusztus 5-én. Kazinczy augusztus 20-án félbehagyott utolsó levelében ezt írta: „Én még élek, és házam népe; de az Úr keze rajtam is érezteti súlyát”.²⁴ Két napra rá hunyt el. Az akadémiai emlékbeszédet Kölcsey tartotta.

A Kölcseytől „a nyelvvel történt nevezetes fordulás”-ként említett nyelvújításnak, amely szűkebb értelemben az 1790-es évek elejétől az 1820-as évek közepéig tartott,²⁵ Kazinczy volt a főszereplője. Bizonyára nem véletlen, hogy a kezdeti évek Kazinczy nyelvi tevékenységének kezdetével, a záró évek pedig Kazinczy nyelvi és irodalmi tevékenysége elapadásának az idejével esnek egybe. Kölcsey már idézett emlékbeszédében – a küzdelmes évtizedekre visszagondolva – pontosan fogalmazott tehát, amikor így írt: „A’ kassai magyar Museum, ’s az ő Orpheusa sebesen eltűnő jelenetek valának ugyan: de az általok hintett mag, évtizedek után sokat ígérő virágokat vala termendő”.²⁶ Igen, a mag sok virágot hozott. Figyelemre méltó, hogy a *Magyar Museum* szerkesztői (tehát Kazinczy is) már nyelvi föllendülésről beszéltek, korszakhatárukat jelölve meg „történelmi távlatok szempontjából szinte megdöbbenően korai éleslátással”,²⁷ amit a tudomány később megerősített.²⁸

Kazinczyt Petőfi Atlaszhoz hasonlította, Szauder József „a legnagyobb magyar írástudó”-nak nevezte,²⁹ Kosztolányi szerint „Mindenki, aki magyarul ír, adós neki”.³⁰ Emlékezzünk rá a hálás adósok főhajtásával!³¹

Jegyzetek

¹ A jelen írás előadásként hangzott el az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya által Budapesten, az MTA Székházában, 2009. május 7-én rendezett Kazinczy Ferenc - emlékülésen. A közlés lehetőségéért a Zempléni Múzsza szerkesztősége ezúton is köszönetet mond.

² A’ Magyar Tudós Társaság’ Évkönyvei. Első kötet, 1831-1832, 152.o.

³ Uo. 154.o.

⁴ Vö. Benkő Loránd: Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. Nyelvtudományi Értekezések 113. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982; Deme Lász-

ló: A tét és a tett = Magyar Nyelvőr 110. évf. (1986) 257-262.o.; Csetri Lajos: Egység vagy különbözőség. Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

⁵ Idézi: Fried István: „Aki napjait a szépnak szentelé...” Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókora emlékezetéből, Sátoraljaújhely-Szeged, 2009, 47.o.

⁶ Ormos Mária: A történelem vonatán. Európa és Magyarország a 21. században, Múlt és jövő, Budapest, 2005. 267.o.

⁷ Gyáni Gábor: Relatív történelem, Typotext Kiadó, Budapest, 2007. 42.o.; vö. még Miskolczi Ambrus: A szabadkőművességtől a nyilvánosságig. Kazinczy Ferenc és eszmetársai a magyar magántársasági demokratikus kultúra hőskorában = Századok 143. évf. (2009) 1. szám 3-85.o.; Kulin Ferenc – Sallai Éva (szerk.): A nemzeti tudományok historikuma, Kölcsey Intézet, Budapest, 2008.

⁸ Bíró Ferenc (szerk.): Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből, Argumentum Kiadó, Budapest, 2005, 7-20.o.

⁹ Vö. még Bodrogi Ferenc Máté: „Forni kell a bornak, ha valaha tiszta akar lenni” (Nyelv-művelés volt-e a „nyelv művelése” a nyelvújítás korában) = Magyar Nyelvjárások XLIII. évf. (2005) 69-94.o.

¹⁰ Bíró Ferenc: i.m. 11.o.

¹¹ Vö. Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790-1848, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1926; Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

¹² Tolcsvai Nagy Gábor: A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános korszaka. In: Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): A magyar irodalom történetei 1800-tól 1919-ig, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007. 40-56, 44.o.; lásd még uő: Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében, Áron Kiadó, Budapest, 2004. 20-42.o.; Dömötör Adrienne: A nyelvújítás. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): Magyar nyelv, Akadémiai Kiadó, 2006. 385-400.o.; Ruzsiczky Éva: Irodalmi nyelvi szókincsünk a nyelvújítás korában. Kazinczy tájszóhasználata alapján, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963; Tolnai Vilmos: A nyelvújítás, MTA, Budapest, 1929.

¹³ Benkő Loránd: Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében, i.m. 6.o.

¹⁴ Benkő Loránd: A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás első szakaszában, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 315.o.

¹⁵ Benkő Loránd: Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében, i.m. 5.o.

¹⁶ Nyomárkay István: Ungarische Vorbilder der kroatischen Sprachenerneuerung. Studies in Modern Philology 7. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 30.o.

¹⁷ Tudományos Gyűjtemény, 1819. december

¹⁸ Kazinczy Ferenc művei (A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Szauder Mária munkája.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 920.o.

¹⁹ Idézi Benkő Loránd: Széchenyi a nyelvről és az anyanyelvről = Magyar Nyelv 88. évf. (1992) 24.o.

²⁰ Kazinczy Ferenc levelezése (közöttette Váczy János), 21. kötet, MTA, Budapest, 1911. 452.o.

²¹ A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei. Első kötet, 1831-1832, 60.o.

²² Benkő Loránd: *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*, i.m. 47-48.o.

²³ Fried István: „Aki napjait a szépnek szentelé...” i.m. 16.o.

²⁴ *Kazinczy Ferencz levelezése*, 21. kötet, i.m. 747.o.

²⁵ Tolcsvai Nagy Gábor: *A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános korszaka*, i.m. 44.o.

²⁶ *A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei. Első kötet, 1831-1832*, 150.o.

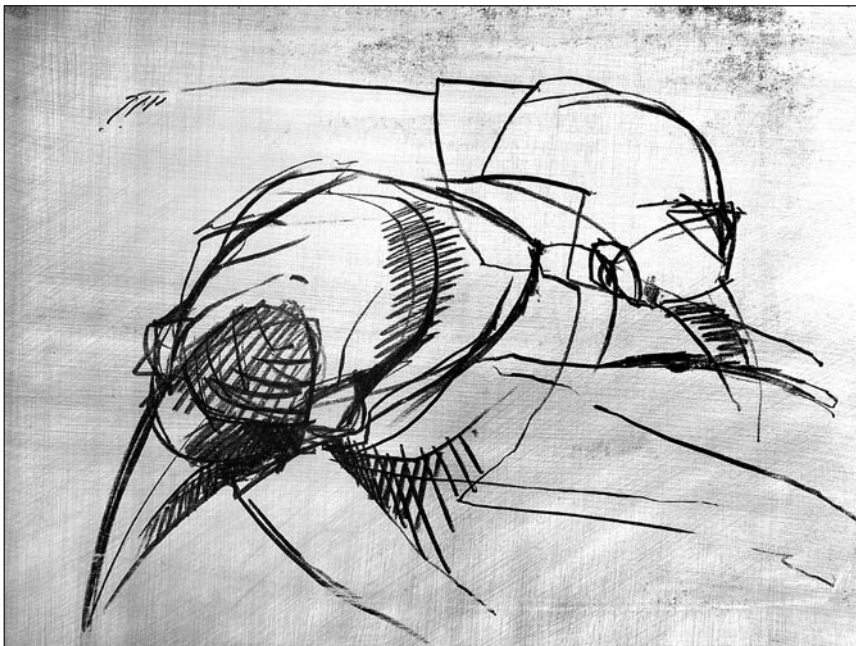
²⁷ Benkő Loránd: *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*, i.m. 10.o.

²⁸ A további részletekre vö. Kováts Dániel (szerk.): *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 14. kötet: 2004, 16. kötet: 2006, 17. kötet: 2007.

²⁹ Benkő Loránd: *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*, i.m. 48.o.

³⁰ Fried István: „Aki napjait a szépnek szentelé...” i.m. 97.o.

³¹ További felhasznált források: *Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek*, I. kötet (bevezetéssel ellátta: dr. Kristóf György) *Minerva*, Kolozsvár, 1944; *Kazinczy Ferencz levelezése* (közéette Váczy János), 19. kötet, MTA, Budapest, 1909; 20. kötet, MTA, Budapest, 1910; *Orpheus 1790-92*. In: *Első folyóirataink: Orpheus* (sajtó alá rendezte: Debreczeni Attila) *Csokonai Könyvtár, Források 7. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója*, Debrecen, 2001.

Ketten a fészekben

Nagy Antal Mihály

A szenvedés misztériuma és a holokausz

Teológiai vonatkozásban azt nevezzük misztériumnak, amit az ember a maga értelmével nem foghat fel, nem magyarázhat meg, aminek a megértése csak isteni kijelentés által lehetséges¹ – „úgy azonban, hogy akkor sem szűnik meg a szó dinamikus értelmében titok lenni.”² Más szavakkal: a misztérium a maga teljességében kijelentve is misztérium marad.

A misztériumok misztériuma Isten. Nem az az isten, akit az ember fából, kőből, ezüstből, aranyból készít, sem nem az, akit elképzelsz, hanem az ISTEN, akit a legősibb és legegységesebb hitvallás így határoz meg: „Aki teremtette az eget és a földet”, „a Felséges Isten, aki a mennyet és a földet alkotta”³. Ez az Isten a „Van”: a „Vagyok”, a „vagyok, aki vagyok”⁴. Az ISTEN van, függetlenül attól, hogy hiszem vagy nem hiszem, elfogadom vagy elutasítom, meghódolok előtte vagy lázadok ellene. Fel nem foghatjuk, meg nem érthetjük, de megtapasztalhatjuk, megláthatjuk, mint Ábrahám, Izsák, Jákób, Mózes, a próféták. Ilyen megtapasztalás alapján írta, vallotta Blaise Pascal: „Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákób Istene nem a filozófusok istene.”⁵ A megtapasztalásból születik a rendíthetetlen bizonyosság, a próféta magatartás: „Igaz vagy, Uram, ha perlek is veled”⁶, és a jóbi alázat: „Tudom, hogy mindent megtehetsz, és nincs olyan szándékom, amelyet meg ne valósíthatnál. // Ki merné elhomályosítani az örök rendet tudatlanul? Azért mondtam, hogy nem értem. Csodálatosabbak ezek, semhogy felfoghatnám. // Hallgass meg, hadd beszéljek! Én kérdezek, te pedig oktass engem! // Csak hírből hallottam rólad, de most saját szememmel láttalak. // Ezért visszavonok mindent, bűnbánatot tartok porban és hamuban.”⁷

Mert Isten a misztériumok misztériuma, mind létében, mind cselekedeteiben, ebből következik, hogy sok misztérium van. A misztériumok közé tartozik a szenvedés is. Sőt, nem csak egy a sok közül, hanem a misztériumok vonulatának egyik kiemelkedő hegycsúcsa. A szenvedés nem valami öncélú, szobatudós, elefántcsonttorony, l'art pour l'art kérdés, hanem húsba, vérbe vágó egzisztenciális kérdés. A különböző, nem bibliai vallások is birkóznak a kérdéssel, keresik rá a feleletet a passzív elfogadástól a totális elutasításig. A Biblia – mind az Ószövetség, mind az Újszövetség – árnyaltan foglalkozik a szenvedés kérdésével. Az, hogy a szenvedés valamilyen elkövetett bűn büntetése, csupán egy a sok eshetőség közül. Két dolog fundamentálisan hangsúlyos. Az egyik: minden szenvedésnek célja, értelme van. Büntetésként sem maga a büntetés a cél, hanem a megmentés, a megjobbítás.⁸ A szenvedés értelme, célja lehet a megtisztulás,⁹ a megjobbulás,¹⁰ a szenvedés lehet az engedelmesség iskolája,¹¹ lehet helyettes szenvedés, áldozat, ami mások életében gyümölcsözik.¹²

A másik fundamentális dolog az Isten istensége. Összefügésünkben elsődlegesen nem Isten abszolút uraságán van a hangsúly, nevezetesen: a fazekas azt csinál az agyaggal, amit akar,¹³ hanem arról a szent misztériumról, amit Pál apostol így ír le:¹⁴ „közülünk senki sem él önmagának, és senki sem hal meg önmagának; mert ha élünk, az Úrnak élünk, ha meghalunk, az Úrnak halunk meg. Tehát akár élünk, akár meghalunk, az Úréi vagyunk.”¹⁵ Ez hatalmas misztérium, az Isten ismerete, az iránta való teljes bizalom jegyében. Ez a misztérium a földi élet átláthatatlan kusza szövevényét egy másik dimenzióba emeli, amit mi nem ismerünk, de kijelentés révén tudunk róla. Tudom, hogy ez a dimenzió létezik. Tudom, kinek hiszek. Tudom, hogy Isten szeretett és szeret. S ez nekem elég. Bizalommal és reménységgel várom a pillanatot, amikor belépek ebbe a dimenzióba, vagy amikor ez a dimenzió láthatóan megjelenik.

V. E. Frankl így beszélt erről a misztériumról a koncentrációs táborban rabtársainak: „Vajon egy gyermekbénulás elleni oltószer kifejlesztésére használt majom, melyet ezért számtalanszor megszurkálnak, képes lenne-e valaha is felfogni szenvedése értelmét? A csoport egyértelműen azt felelte, hogy természetesen nem. Korlátozott értelmével nem léphetne be az ember világába, vagyis abba az egyetlen világba, amelyben meg lehetne érteni szenvedése értelmét. Ekkor a következő kérdéssel álltam elő: És mi van az emberrel? Bizonyos abban, hogy az emberi világ a végső pont a kozmosz fejlődésében? Nem képzelhető-e el, hogy van még további dimenzió, az emberi világon túli világ: egy olyan világ, amelyben választ kapna az emberi szenvedés értelmére vonatkozó kérdés? Ez a végső értelem szükségszerűen meghaladja és túlnő az ember véges értelmi képességén.”¹⁶ Ezzel el is érkezünk a kérdések kérdéséhez: a holokauszthoz.

Aszenvedések tengeréből hatalmas és iszonyatos jéghegyként emelkedik ki a holokauszt. A szenvedés kérdése a holokauszttal kapcsolatosan vetődik fel a legélesebben. A holokauszt nem sorolható be a szenvedés előbb említett kategóriáinak egyikébe sem. Különösen nem sorolható be a bűn-büntetés/bűnhődés világába. Ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni. Akkor mi a holokauszt? A megválaszolhatatlanság döbbenete megszülte „az Isten halott”, „az Isten meghalt” teológiát és filozófiát. Ennek alapköve: ha Isten élne, akkor nem engedhette volna, hogy a holokauszt szörnyősége megtörténjen. Mert megtörtént, az Isten meghalt, elégett a krematóriumban, füstté lett, és nyomtalanul szétfoszlott. Valójában azonban antagonisztikus ellentmondással van dolgunk.

„Az Isten halott” teológia és filozófia valójában azt állítja, hogy nincs Isten. Ha lenne Isten, akkor nem engedte volna, hogy ez a szörnyőség megtörténjen. „Az Isten halott” teológia és filozófia ateista teológia és filozófia. Azon, hogy van ateista filozófia, nem ütközünk meg. De ateista teológia? R. Bultmann meghirdette a „Biblia mitológiátlanítása” programot. H. Braun továbbment: szerinte „a Bibliát nem csak mitológiátlanítani kell, hanem kérügmátlanítani is. Eszerint Isten a lét mélysége, vagy az emberiség, végső esetben tehát etikai fogalom vagy feltevés.”¹⁷ „Az Istenről szóló tan – mondja G. Ebeling – ma elvont spekuláció, ha nincs benne jelen kezdettől fogva az újkori ateizmus.”¹⁸ S hogy ne legyenek kétségeink, miről is van szó, hadd idézzük ismét H. Braunt: „Az újtestamentumi és a modern kor között abban van a döntő különbség, hogy Isten létezését többé nem lehet feltételezni.”¹⁹ Valamikor a teológia és a filozófia kereste az „istenbizonyítékokat”, amelyek arról tanúskodnak, hogy van Isten. Az ateizmus a holokausztban megtalálta annak a bizonyítékát, hogy nincs Isten. A holokauszt felhasználása az ateizmus igazolására nem csak tiszteletlenség és kegyeletsértés az áldozatokkal szemben, hanem blaszfémia,

azaz istenkáromlás is. Az antagonizmus abban van, hogy az Isten, aki nincs, nem halhat meg, és nem is éghet el. Az az Isten pedig, aki van, aki a Vagyok, nem hal meg, azt nem lehet elégetni, mert ő maga az Élet, ő maga megemésztő Tűz.²⁰

A krematóriumokban a bálványok, az emberi kéz és az emberi elme által készített, elképzelt istenek égtek el. Ezeknek ez a sorsuk, az Isten által elrendelt végzetük, hogy elégjenek, semmivé legyenek. Az elképzelt istenek nem léphetnek a Vagyok-Isten helyére, mint ahogyan az ember által elképzelt történet sem léphet az Isten által elhatározott történet helyére. Minden megtörténik, mégpedig úgy, ahogyan elgondolta és kijelentette. „Az Isten halott” teológia és filozófia a „káosz” teológia és filozófia előfutára, más képpel: az előszobája, pitvara, ahonnan azonban nem a Szentek Szentjébe, hanem a poklok poklába vezet az út.

„Ábrahámnak, Izsáknak, Jákóbnak Istene” nem égett el a krematóriumokban, hanem nyilvánvalóvá lett a maga valóságában, igaz istenségében. Hallgassuk a leghitelesebb tanúkat: a túlélőket. „Milyen különös – írja E. Wiesel –, hogy az istentagadó filozófia nem a túlélőktől származik. Azok közül, akik „az Isten halott” teológiával lépnek fel, egyetlenegy sem volt Auschwitzban. Az Auschwitzból jövők sohasem mondtak ilyet.”²¹ Az élő Isten megtalálását a koncentrációs táborban H. Gryn rabbi így írja le: „A náci koncentrációs táborban felfedeztem Istent, amikor fiatal emberként be voltam oda zárva. Nem a gyermekkorom Istenét! Ezt az auschwitzi krematóriumban elvesztettem, vagy legalábbis eltűnt a látókörömből. Könyörögtem hozzá, hogy tegyen valamit, és amikor semmit sem tett, akkor hátat fordítottam neki. Amikor azonban később, a kényszermunkatáborban világosan láttam a különböző módokat, ahogyan mi emberek a lelkünkben emberekre és eseményekre reagálunk, akkor ismét felfedeztem Őt. S ha visszatekintek tapasztalataimra és szenvedéseimre, s látom, hogy merő szerencsés véletlen, hogy még élek, akkor megállapítom: A világon senkitől sem kell félni, egyedül Istentől.”²²

Alapvető probléma, hogy a holokausztra nagy általánosságban úgy tekintünk, mintha az Istenről szólna. A holokauszt nem Istenről szól, hanem az emberről. Nem Istenre mutat, hanem az emberre. Nem azt mondja: Íme az Isten, aki télen, mindent elnéz, hanem azt: Íme, az ember! A holokauszt azt jeleníti meg kollektív vonatkozásban és világméretben, amit az agg Simeon mondott a Szentlélek által Máriának, Jézus anyjának: „a te lelkedet is éles kard járja majd át, hogy nyilvánvalóvá legyen sok szív gondolata”.²³ Arról van szó amit V. E. Frankl tömören így foglalt össze: „Auschwitz óta tudjuk, hogy mire képes az ember. Hiroshima óta pedig azt is tudjuk, hogy mekkora tét forog kockán.”²⁴ A holokauszt az emberre mutat és a korra, amelyről valóságghűen írja Radnóti Miklós: „Oly korban éltem én e földön, / mikor az ember úgy elaljasult, / hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra, / s míg balhitekben hitt s tajtékozott réveteg, / befönták életét vad kényszerképzetek.”²⁵

A holokauszt E. Wiesel szerint sem Istenről beszél, hanem az emberről. „Nekem is vannak problémáim Istennel. Van haragom, panaszsom, lidércnyomásom. De az én vitám, felháborodásom, csodálkozásom az embereknek szól. Nem tudom megérteni, hogyan lehetnek az emberek ilyen barbárok.”²⁶ A kérdés azonban kikerülhetetlen: Hol volt az Isten? E. Wiesel megrendítően írja le egy gyermek, a „kis pipel”, a „szomorúszemű angyal” halálát, akit egy ellenálló csoport lebukásakor két felnőtellel együtt felakasztással kivégeztek. A gyerek könnyű volt, félóránál tovább vívta a haláltusát. A tábornak „szokás szerint” mindezt végig kellett nézni. „Vajon hol van a jó Isten ilyenkor? – kérdezte valaki a hátam mögött. Hol van?... A bensőmben megszólalt egy hang, és így válaszolt neki: – Hogy hol van? Itt van

felkötve, erre a bitóra.”²⁷ Ebben a válaszban benne van a halálraszántak, a reménytelenek minden keserősége, kiábrándultsága. De az a belső hang mégis igazat mondott. Valóban ott volt az Isten. Meg van írva: „Minden szenvedésöket ő is szenvedte”.²⁸ A szenvedés misztériumában jelen van a misztérium misztériuma, az Isten szenvedése, pontosabban az Isten együttlenszvedése, minden szenvedővel, kivétel, megkülönböztetés nélkül. Isten ott volt a halálmenetekben, az agyonzsúfolt vagonokban, a haláltáborokban, a gázkamrákban. Ott volt mindenütt, és minden szenvedőben, minden áldozatban. S Ábrahámnak, Izsáknak, Jákóbnak Istene minden gonoszsgot előhoz ítéletre: egyetlen könnycsepp, egyetlen jajkiáltás, egyetlen csepp vér sem megy feledésbe.²⁹ S akkor nem lesz semmi mellébeszélés, hiábavaló lesz minden mentegetődzés, tagadás, mert a Király ezt mondja: Ott voltam! Velem tettétek!³⁰ Az Isten szenvedésében, az Isten szenvedése misztériumában van a helye, az értelme – az Isten minden értelmet meghaladó bölcsessége szerint – az Úr Szolgája szenvedésének, mind kollektív, mind individuális értelemben.³¹

Nem égett el az Ábrahám, Izsák, Jákób Istenébe vetett hit sem a koncentrációs táborokban és a krematóriumokban. A különböző istenképekbe vetett hitek elétek, de az Ábrahám, Izsák, Jákób Istenébe vetett hit nem égett el, hanem leégett róla mindaz, ami ráakódott, ami eltakarta, s tűzben megtisztított aranyként, megtartó erőként ragyogott fel. „Ha a holokauszt után van reménység – írja Michael Wishogrod –, akkor csak azok számára van, akik hisznek; a próféták hangja hangosabban szól a Hitlerénél. És csak azért, mert az isteni ígélet elfűjja a krematóriumok és a némaság fölül Auschwitz hangját.”³² Ennek a mély, minden körülmények között megmaradó „mégis hitnek” szent tradíciója van a Bibliában, és aranyfonálként húzódik végig a zsidóság történetében. Igaz, nem volt mindenkié ez a hit, és ennek a hitnek is voltak, lehettek kérdései, vitái Istennel, de mégis ez volt a megtartó erő, a tiszta forrás, „az út melletti patak”,³³ amiből lehetett inni, erőt meríteni.

A holokauszt nem szakadék a történelemben, hanem láncszem. Nem abban a történelemben, ami a történetírók agyában születik, hanem Isten a népével, Izráellel és a népek világvával való történetében. Izráel története Isten útja Izráellel és Izráel útja Istennel. Ami ezen az úton történik, az az út része, s amely úton „a titkok az Úréi”,³⁴ de vannak kinyilatkoztatott dolgok is, amelyek nekünk adattak vezérlő csillagokként (5Móz 29,28 b). Isten története Izráellel nem ért véget sem a második szentély lerombolásával, majd a Bar-Kochba szabadságharc leverésével és a nagy szétszóratással, sem a holokauszttal, hanem megy tovább. Erről tanúskodik E. Wiesel is: „Zsidónak lenni azt jelenti, hogy minden elgondolható ok megvan arra, hogy ne higgyünk a beszédben, az énekben, az imádságban, és ne higgyünk Istenben, és mégis folytatni, elbeszélni minden történetet, tovább folytatni minden dialógust, s hogy meglegyenek a csendes imádságok, s meglegyen a harcunk Istennel... Isten szavát kell továbbra is meghallani; s ugyanúgy halott gyermekeinek hallgatását.”³⁵ S mert a történetnek még nincs vége, ezért ebben az összefüggésben is érvényes Pál apostol tanácsa: „Azért idő előtt semmit se ítéletek, míg el nem jő az Úr, aki egyrészt világra hozza a sötétségnek titkait, másrészt megjeleníti a szíveknek tanácsait”.³⁶ Isten története Izráellel megy tovább. Isten szövetsége Izráellel örök szövetség. Izráel kiválasztása örök kiválasztás. Mindezt senki és semmi meg nem szüntetheti, nem érvénytelenítheti. Isten sokszor, világosan kijelentette: szövetsége és kiválasztása örökérvényű.³⁷

A történet megy tovább, mígnem beteljesedik mindaz, amit Isten elgondolt és kijelentett. Valóban van megáldott történet és megátkozott történet. De egyik sem kötődik sorssze-

rűen, végzetszerűen egyetlen néphez sem. Áldott történet ott van, ahol cselekszik Isten kijelentett akaratát, amit a kőtáblákra³⁸ vagy a szívekbe³⁹ írt, s ahol tiszteletben tartják „az örök rendet”.⁴⁰ Ez döntés kérdése, és ebben is igaz a mondás: „amit vet az ember, azt fogja aratni is”.⁴¹ Aki cselekszi Isten akaratát, az áldást arat, aki gonoszságot cselekszik, az átkot, ítéletet arat.⁴² Isten pedig megsiratja mind Izráelt, mind Móábot, ha gonoszságot cselekszik, és átkot, ítéletet arat.⁴³ Moábitának lenni tehát nem Istentől elhagyott létet jelent. Isten gondviselő és megváltó szeretete minden népet, minden embert átölel. Izrael kiválasztása is a népek üdve érdekében történt.⁴⁴ A Messiásról is ezt mondja az ÚR: „a népeknek is világosságot adtalak, hogy üdvöm a föld végéig terjedjen”.⁴⁵

A történet tehát megy tovább, a végkifejlet felé. Ebben a történetben, ezen az úton a holokauszt nemcsak egy nagyon jelentős esemény, illetve láncszem, hanem figyelmeztető jel is. Arra figyelmeztet, hogy még valami rosszabb, valami iszonyatosabb is történhet, mert még mindig nem lett nyilvánvalóvá, hogy kicsoda az ember, milyen szörnyűségekre képes. A következő láncszemben az események Jeruzsálem, Izrael Állam körül gyűrűznek, amint meg van írva.⁴⁶ Azzam pasa, az Arab Liga főtitkára rögtön, 1948. május 14-én bejelentette, hogy az arabok megsemmisítő háborút indítanak Izrael ellen. (S az ENSZ hallgatott). 1980-ban a Lahoréban (Pakisztán) tartott pániszlám konferencia a következő titkos határozatot hozta: „Az egész területet el kell iszlamosítani 2000-re, éspedig úgy, hogy mindenkit, aki nem moszlim – a kopt keresztyéneket Egyiptomban, a keresztyéneket Irakban, Iránban, Törökországban, Libanonban és Szíriában... valamint a zsidókat – teljesen ki kell irtani.”⁴⁷ Moamer Kadhafi a bagdadi csúcstalálkozón, nem sokkal az Öböl-háború előtt kijelentette: „A zsidók gyülekezése Palesztinában nem az ígért földjére való hazatérésüket jelenti, hanem a sírba szállásukat. Palesztina valamennyi zsidó temetője.”⁴⁸ Hasonló kijelentésekkel bőven találkozunk. Joggal írja Jean Améry: „Aki kétségbe vonja Izrael létjogát, az vagy rendkívül ostoba, s ezért nem veszi észre, hogy valami sokkal nagyobb dolog létrehozásában működik közre, mint Auschwitz volt, vagy tudatosan segíti elő ezt az Auschwitznál sokkal nagyobbat.”⁴⁹

A kérdéssel továbbra is előttünk van: Mi az értelme a holokausztnak, és besorolható-e valahová Izrael történetébe, Izrael és az emberiség történetébe, pontosabban: Istennek az Izráellel és a népekkel való történetébe?

Az zsákutca, hogy a holokauszt merő értelmetlenség. Az, hogy nem értünk valamit, nem jelenti azt, hogy értelmetlen. A nehezen érthető dolgok azért (is) vannak, hogy ne hagyjanak nyugton, gondolkodjunk róluk. Bár a holokauszt arról szól, hogy kicsoda az ember, de több is ennél. Végül is mindig, mindenben Istennel van dolgunk. Ezért csak akkor van esélyünk a megértésre, ha a szent, igaz, bölcs Isten előtti alázatban gondolkodunk, s míg a nem értésből a rész szerinti megértésen át eljutunk a teljes megértésre,⁵⁰ addig azt mondom: Nem értelek, Uram, de bízom benned! Sokan így mentek a halálba, vagy így élték át a koncentrációs táborok poklát. Erről vall E. Wiesel is: „A holokauszt idejében zsidónak lenni talán annyit jelentett: nem érteni. Egyaránt visszautasítva a gyilkolást, mint a túlélés eszközt, és a halált. Egyedül az akarat számított: zsidónak maradni, tehát áldozatnak, tehát embernek.”⁵¹

A holokauszt az emberről szól, de nem csak az elaljasult, a barbár emberről, hanem a valóban emberről is, aki a legnagyobb szenvedések közepette is megmaradt embernek. „A koncentrációs táborbeli élet – írja V. E. Frankl – kétségtelenül feltárta az ember legmélyebb rétegeiben rejlő szakadékokat. Csodálkozhatunk-e hát, hogy ezekben a mély-

ségekben ismét csak az »emberi« vált láthatóvá? Az emberi mint olyan, amilyen: jó és rossz ötvözete. Megismerjük magát az embert úgy, ahogyan eddig még egyetlen nemzedék sem. Mi tehát az ember? Az a lény, mely eldönti, hogy mi. Az a lény, mely feltalálta a gázkamrát, de egyben az a lény is, mely a gázkamrába ment, emelt fejjel és imával az ajkán.⁵²

Tévíton járunk akkor is, ha a holokausztot megfosztjuk tulajdonképpeni jellegétől: profanizáljuk és szekularizáljuk. A holokauszt alapjában véve és lényegét tekintve a zsidóság holokausztja. A koncentrációs táborok és a krematóriumok a zsidók számára készültek. Ezen nem változtat az, hogy nem csak zsidók kerültek oda, és nem csak zsidók haltak meg. Csak féligazság, hogy szenvedés és szenvedés, halál és halál között nincs különbség, s ezért minden szenvedést és halált egy szintre lehet és kell helyezni. A holokauszt népiítés – és minden népiítés holokauszt. Csak az igazság egyik fele az, hogy szenvedés és szenvedés, ember és ember között nincs különbség. A koncentrációs táborokban a megalázás, az éhezés, szomjazás, megkorbácsolás, a lassú kínhalál és a gázkamrák borzalmát ugyanúgy élte át, szenvedte el minden ember, népre, fajra, színre való tekintet nélkül. A féligazság azonban nem igazság. Nem csak az számít, hogy mit szenved el az ember, hanem az is, hogy miért szenved. Ez általános értelemben is igaz: „Közületek – írja Péter apostol – senki se szenvedjen mint gyilkos, mint tolvaj, mint gonosztevő vagy mint más dolgába avatkozó. Ha azonban valaki mint keresztyén szenved, ne szégyenkezzék, hanem dicsőítse Istent ezzel a névvel. Mert itt van az idő, amikor elkezdődik az ítélet az Isten háza népén. Akik tehát az Isten akaratából szenvednek, azok (...) – jót cselekedve – ajánlják lelküket a hű Teremtőnek”.⁵³ Hitler a zsidókat nem azért akarta kiirtani, mert szemiták (sok más szemita nép is van), hanem azért, mert pusztá létükkel az Isten, Ábrahám, Izsák, Jákób Istenének, az örök Isten örök rendjének a tanúi. A zsidók elleni gyűlölet és ellenségeskedés valójában harc az élő Isten ellen. Egy antiszemita 1944-ben ezt így fogalmazta meg: „A világnak nem csak zsidómentesnek, hanem istenmentesnek is kell lennie. Már csak kevés idő kell, és nem lesz egyetlen zsidó sem, és ezért nem lesz Isten sem. Ezután senkinek sem kell elrejtőzni.”⁵⁴ Ebben az értelemben adta meg a jelt Hitler, elhagyva az óvatos taktikázást, az Isten törvényei elleni nagy támadásra. Már a hatalomátvétel idején kijelentette: „Véget vetünk az emberiség tévíjtjának. A Sinai-hegyi táblák elvesztették érvényüket. A lelkiismeret zsidó kitalálás, a körülmételéshez hasonlóan az emberi lény megcsonkítása (...) Megindítjuk a harcot az ún. Isten törvényei ellen.”⁵⁵ Hitler nemcsak a zsidóság kiirtását tűzte ki célul, hanem a keresztyénségét is. Mindezt ügyesen álcázták a hazug és álnok egyházpolitikával. Pozitív, helyénvaló, időszerű keresztyénségről beszéltek, holott az igazi cél az egyház radikális elpusztítása volt. Az asztali beszélgetések során Hitler kendőzetlenül beszélt erről: „Az elzsidósodott keresztyén hit kiirtásának távoli célját taktikai okokból tagadni kellett, és titokban kellett tartani. Állampolitikai okokból csak lépésenként és kerülő utakon lehet megvalósítani.”⁵⁶ Nem ok nélkül írta már a *Mein Kampf*-ban: „Sejtelve sincs (a népnek arról), mennyi hazugságra van szükség kormányzásához.”⁵⁷ Ezért kerültek a Bekennende Kirche (Hitvalló Egyház) tagjai közül is többen koncentrációs táborokba. Egyetlen lengyel, orosz, cigány (stb.) sem került azért koncentrációs táborba, mert hitt Ábrahám, Izsák, Jákób Istenében. A szó eredeti értelmében ezért lehet csak a zsidóság esetében holokausztról, azaz egészen égőáldozatról beszélni.

Ezzel voltaképpen elérkeztünk oda, ahol a holokauszt, nem pusztán Izráel profán történetében, hanem Istennek az Izráellel és a népekkel való történetében elhelyezhető. Az egyetlen gondolkör, ahová a holokauszt besorolható: a messiási kör, a messiási idők vajúdása. Az Ószövetség és az intertestamentális irodalom a Messiás eljövételével, az Újszövetség a Messiás Krisztus Jézus visszajövetelével kapcsolatosan beszél az emberi gonoszság megnövekedéséről, és ennek nyomán háborúk, katasztrófák, szenvedések minden korábbi mértéket meghaladó bekövetkezéséről. A végidők eseményeihez tartozik az emberiség harmadának az elpusztulása⁵⁸ és a szétszórásban élő Izráel helyreállítása.⁵⁹ A holokauszt idején 18 millió zsidó élt a világon. A holokausztban 6 millió zsidó pusztult el, vagyis az akkori zsidóságnak pontosan az egyharmada. Továbbá: a holokauszt és Izráel Állam megszületése szoros összefüggésben van, mint halál és feltámadás, mint „élet a halálból”.⁶⁰ A messiási kor vajúdásaiban – dr. Chajim Weizmannal szólva – szinte hallani lehet „a Messiás lépéseit.”⁶¹ A Messiásét, „akit a zsidók várnak, s akit a keresztyének visszavárnak.”⁶² Amint Jézus mondta: „Tanuljátok meg a fügefáról vett példázatot: amikor már zsendül az ága, és levelet hajt, tudjátok, hogy közel van a nyár. Így ti is, amikor mindezt látjátok, tudjátok meg, hogy közel van, az ajtó előtt”.⁶³

Jegyzetek

¹ Vö. Mt 13,11; Róm 16,25; 1Kor 2,1.7.8.10; 15,51; Ef 1,9-10; 3,3-10; Kol 1,26-27 (A bibliai hivatkozások feloldása bármely Bibliában megtalálható. – a szerk.)

² Dr. Varga Zsigmond J.: *Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz. Kiadja a Magyar Bibliatanács megbízásából a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1992. 641.o.*

³ 1Móz 14,19.21; vö. Jel 14,7

⁴ 2Móz 3,14

⁵ Fritz Buri: *Denkender Glaube. Schritte auf dem Weg zu einer philosophischen Theologie.* Verlag Paul Haupt, Bern und Stuttgart, 1966. 64.o.

⁶ Jer 12,1

⁷ Jób 42,2-6

⁸ Vö. Zsid 12,5-7; Ézs 55,7; Ez 33,11

⁹ 1Pt 4,11

¹⁰ Préd 7,3

¹¹ Zsid 5,8

¹² Ézs 53,5.11; Fil 2,17; Kol 1,24; 1Pt 2,21; 3,18

¹³ Jer 18,1-10

¹⁴ Róm 14,7-8

¹⁵ Fritz Buri: *i.m.* 64.o.

¹⁶ V.E. Frankl: *... mégis mondj igent az Életre! Egy pszichológus megéli a koncentrációs tábor.* A mű eredeti címe: *... trotzdem Ja zum Leben sagen! Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager* (fordította: Bruck Vera, Gorzó Andrea), *Pszichoteam Mentálhigiénés Módszertani Központ, Budapest, 1988. 136.o.*

¹⁷ Gunther Backhaus: *Evangelische Theologie der Gegenwart. Die wissenschaftlichen Strömungen des modernen Protestantismus auf dem Hintergrund der Theologiegeschichte seit Schleiermacher allgemeinverständlich dargestellt. Zweite erweiterte Auflage, Ernst Reinhardt Verlag, München/Basel, 1967. 66.o.*

¹⁸ G. Ebeling: *Elementare Besinnung auf verantwortliches Reden von Gott. Wort und Glaube. 1960. 369.o. In: J.M. Robinson: Der spätere Heidegger und die Theologie. 90.o.*

¹⁹ J.M. Robinson: *i.m. 90.o.*

²⁰ Vö. 5Móz 4,24; 9,3; Zsolt 36,10; Zsid 12,29; Jn 5,26; 1Tim 1,17

²¹ Rudolf Pfisterer: *Verantwortung. Informativ Texte: Jüdisch-christlicher Dialog Strafvollzug. Häussler Verlag, Neuhausen/Stuttgart, 1985, Tagesfragen, Band 24. 213.o.*

²² Uo. 214.o.

²³ Lk 2,35

²⁴ V.E. Frankl: *i.m. 117.o.*

²⁵ Radnóti Miklós: *Töredék. 1944. május 19. In: Radnóti Miklós összes versei és versfordításai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 218.o.*

²⁶ R. Pfisterer: *i.m. 213.o.*

²⁷ Elie Wiesel: *Az éjszaka (fordította: Balabán Péter) Láng Kiadó, Budapest, 1990. 73-75.o.*

²⁸ Ézs 63,9; rev. Károli

²⁹ Zsolt 9,13; Jel 20,12-13

³⁰ Vö. Mt 25,31-46

³¹ Ézs 44,1-2; 42,1-7; 52,13-53, 12

³² R. Pfisterer: *i.m. 233.o.*

³³ Zsolt 110,7

³⁴ 5Móz 29,28

³⁵ R. Pfisterer: *i.m. 213 k. 233.o.*

³⁶ 1Kor 4,5

³⁷ Vö. Jer 31,35-37

³⁸ 2Móz 32,15-16; 34,1

³⁹ Róm 2,14-15; Jer 31,33

⁴⁰ Jób 38,2

⁴¹ Gal 6,7

⁴² Vö. 5Móz 28,1-14.15-68

⁴³ Vö. Jer 3,17; Ézs 15,5; 16,11; Jer 48,36

⁴⁴ 1Móz 12,3b

⁴⁵ Ézs 49,6; vö. Jn 3,16

⁴⁶ Zak 12,1-9

⁴⁷ Éjféli kiáltás, 1991. július 18.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ R. Pfisterer: *i.m. 179.*

⁵⁰ 1Kor 13,9-12

⁵¹ Elie Wiesel: *Zsidónak lenni. Múlt és jövő. Zsidó Kulturális Antológia (főszerkesztő: Kőbányai János) Budapest, 1988. 8.o.*

⁵² V. E. Frankl: *i.m. 91.o.*

⁵³ 1Pt 4,14-17.19

⁵⁴ R. Pfisterer: *i.m. 216.o. (utalás az 1Móz 3,8-ra)*

1 tudomány és társadalom

⁵⁵ Uo. 124 k.o.

⁵⁶ Jacob Günter: *Kirche auf Wegen der Erneuerung. Die Kirche unter dem Nationalsozialismus. Der Kampf der Kirche um die Freiheit in den Jahren 1933bis 1945.* 17.o.

⁵⁷ Willy Breml: *Der Weg des protestantischen Menschen von Luther bis Albert Schweitzer.* Artemis Verlag, Zürich, 1953. 417.o.

⁵⁸ Jel 9,14-21

⁵⁹ 5Móz 30, 1-6; Ézs 43, 1-7; Ám 9,11-15; Zak 10,6-12; Mt 23,37-39

⁶⁰ Róm 11,15

⁶¹ Simon Noveck: *Große Gestalten des Judentums. Bde I-II, Zürich, 1972. II. 160 k.o.*

⁶² H.J. Schoeps: *A zsidó-keresztény megértés lehetőségei és határai (fordította: H. E.), h.n., é.n. 2.o.*

⁶³ Mt 24,32-33

Bukott angyal III.

Miklósi Márta

Minőségirányítás a felnőttképzésben

Érvek és ellenérvek

Megoszlanak a vélemények a tekintetben, hogy szükség van-e minőségbiztosításra az oktatás, képzés világában. Sok kutató szerint a szabványoknak ezen a területen is van létjogosultságuk, mások ezt elutasítják. A kettősség idővel kissé oldódott, amíg azonban a felnőttképzési minőségbiztosítás első alkalmazói az oktatás-képzés rendszerének sajátosságaitól teljesen idegen környezetre, sokszor mechanikus követéssel alkalmazták az ipari, műszaki világ követelményeit, az ellendrukkereknek ez jó érv volt arra, hogy tagadják a minőségbiztosítás szükségességét. Az általános hatás, vagyis a végzett tevékenység rendszeres átgondolása és hatékonyságának növelése terén viszont a minőségbiztosítás mindenképpen jót tett az intézmények fejlődésének.¹

Kissé árnyalja a helyzetet, hogy különbség van az oktatási-képzési intézmények között: profitorientált vállalkozásként, önkormányzati, állami fenntartású közszolgálati intézményként vagy civil szervezetként működnek.² A köz- és felsőoktatásban inkább ez utóbbi jellemző, s jóval kisebb arányban találunk magánintézményt, mint a felnőttképzés területén, ahol viszont a legtöbb szervezet vállalkozási formában működik. Ez abból a szempontból is fontos, hogy a fenntartó meghatározza a költségvetést, benne azt, áldoz-e a szervezet a minőségirányítási rendszer kiépítésére. Alapvetően más a motiváció a civil és közszolgálati intézmények, valamint a profitorientált szervezetek esetében. Amíg a vállalkozói szféra minőségfejlesztésének közvetlen motorja a nyereség és a piaci pozíciók megtartása, bővítése, és a folyamatos minőségjavítás azonnali, közvetlen megtérülést ígér, addig a civil és közszolgálati intézmények világa ezen a ponton eltér. A nonprofit szervezetek ugyanis nem nyereségre, hanem egyéb célok megvalósítására törekednek, költségvetési és önkormányzati intézmények esetében közszolgálati feladatokat látnak el. Fennállásuk és hasznuk nem a megtermelt nyereségtől függ, hanem inkább abból a sikerélményből fakad, amit a munkájuk során maguk és felhasználóik éreznek.³ A minőségfejlesztés anyagi erőforrásait a közszolgálati intézmények esetében nem a gazdálkodó szervezet, hanem a legtávolabbi, azaz legelvontabb tulajdonos (az állami költségvetés) biztosítja. A folyamatos javítás csak hosszabb távon – és akkor sem közvetlen anyagi értelemben – térül meg, inkább csak átláthatóbb viszonyokkal és folyamatokkal, pontosabban informált és elégedettebb partnerekkel találkozhatunk, mivel azonban a működés alapja nem a profit, ebben az értelemben közvetlen érdekelttség nem jelenik meg.⁴

A minőségbiztosítás a gazdasági életből átvett fogalom, amely alapvetően a hatékony profittermelés célját szolgálja, ezért egy olyan „szolgáltatási folyamat” esetében, mint a közoktatás vagy a felsőoktatás (amelynek részint – közgazdasági aspektusból tekintve – még a termelési függvényét sem ismerjük, részint – a közgazdasági aspektuson túl lépve – céljai messze nem csak közgazdaságiak), csak igen óvatosan szabad a minőség-

biztosítás közgazdasági módszereit adaptálni.⁵ Kicsit más a helyzet a felnőttképzésben, főleg a vállalkozások körében, ahol egyértelműen a magasabb profit, a több tanuló jelent motivációt a szervezetek számára. Napjainkban az üzleti szemlélet meghatározó, „az ökonomizmus divatos expanziójának korában élünk”.⁶ Ez érthető, hiszen minden, oktatásra fordított közvetlen kiadás egyben az emberi tőkébe való beruházás is.⁷ Az oktatási, képzési intézmények szerepe egyedülálló: kezükben van egy olyan generáció, a minőséget igénylő vevők nevelése, akik elvárásait képesek megfogalmazni.⁸ Ahhoz, hogy ezt a feladatot egy megfelelő minőségű oktatási intézmény teljesíteni tudja, számos feltételnek kell megfelelnie. Elengedhetetlen, hogy törekedjen a partnerek igényeinek megfelelő, kiváló minőségű oktatás biztosítására, folyamatközpontú szervezetként működjön, és ehhez dinamikus, a szükséges változtatásokat figyelembe vevő vezetéssel rendelkezzen. Minőségi oktatás csak ott valósulhat meg, ahol „a tanulók igényei lehetőség szerint maradéktalanul érvényesülnek, ahol mérési eredmények is alátámasztják a kiválóságot”.⁹ E piaci szemlélet érvényesítése azonban csak egy szegmense az intézmények valódi feladatának, és ha csupán ezt tartanak szem előtt, egyáltalán nem beszélhetnénk minőségi oktatásról. Sőt, éppen a lényeg, az értékek átadása sikkadna el. Amellett, hogy minden oktatási-képzési intézmény a gazdaságosság igényével fellépő, ellátó apparátus, sok egyéb funkciót is betölt, így munkaerőt képez a tudáspiac számára, személyiséget formál, szocializál, értéket és kultúrát közvetít, valamint nem utolsósorban rendszerként működik. Nemcsak a mechanikusan adaptált követelmények okoznak problémát, hanem a megfelelően alkalmazott minőségbiztosítás is csólátásra kényszerít, és elszegényíti az oktatási-képzési intézményeket és a bennük megvalósuló tevékenységet.¹⁰ A minőségi oktatás legfontosabb sajátossága, hogy nemcsak az eredményre, hanem a tanulási folyamatokra is koncentrálnak. Ebben a folyamatban nemcsak a tanuló/hallgató, hanem az oktató is aktív szereplő, így az önmagukról és egymásról való tanulás kölcsönös. E két fontos szereplő mellett az egész szervezet minden tagja folyamatosan tanul saját munkájának szervezése közben: feldolgozza a szerzett információkat, összeveti azokat a minőségi elvárásokkal, javításokat, apróbb változtatásokat hajt végre a gondozott folyamatokban, így a szervezet egészének munkája jobban megfelel a minőségi elvárásoknak.¹¹ Mindamelllett látnunk kell, hogy a minőségbiztosítási filozófia az oktatás-képzés totális piaci integrációjára számít, mert a globális piac nem tűr meg más (például szociológiai, kulturális) szempontot.¹² A piaci szemlélet mindenre kiterjedő hatása azért veszélyes, mert elnyomhat, háttérbe szoríthat más eszméket, amelyek akár már évszázadokkal korábban kialakultak. A társadalmi esélyegyenlőséget szolgáló oktatás-képzés eszméje már a 19. század elején jelen volt, és közreműködött hazánkban az egységes, nyolcosztályos általános iskola és a dolgozók általános iskoláinak létrehozásában. Ebben az eszmekörben az oktatás-képzés szociológiai szemlélete és nem a gazdaság mindent eldöntő szerepe dominált. Szociológiai szempontból nehezebb észrevenni a gazdaság társadalomformáló igényeit és az oktatás-képzés ökonomiai igényeit. De az ökonomizmusra hangolódó filozófia ugyanígy nem tudja észrevenni a szociológiai összefüggéseket. A minőségbiztosítás nem működhet a társadalmi esélyegyenlítés segítőjeként az oktatási-képzési intézményekben, hiszen azokat a kliensi elvárásoknak megfelelően gazdaságosan kell működtetnie.¹³

Az oktatás, képzés felfogható a kultúra közvetítéseként is. Ez a funkció leginkább a 20. század első évtizedeiben kibontakozó hazai kultúrpedagógiai eszmék (Prohászka,

Weszely, Kornis) hatására vált fontossá, mint a mindenkori kulturális örökség, az örök értékek, a pedagógiai szempontok szerint kiválasztott és műveltségi anyaggá alakított kulturális javak elsajátíttatása.¹⁴ Napjainkban egyre inkább az oktatási-képzési rendszerek versenyképessége, a tudás hasznosíthatósága kerül a vizsgálatok középpontjába, amely maga után vonja az átláthatóság, elszámoltathatóság, gazdaságos működés igényét.¹⁵ Könnyen belátható, miért van szükség a tanúsítványokra e területen is, bár a különféle szabványok alkalmazását sokan azzal az indokkal utasítják el, hogy a tanuló felnőttek nem valamiféle előre beprogramozott, folyamatokkal azonos módon alakítható termékek. Az iparágak maguk építik ki minőségirányítási rendszerüket, saját viszonyaiknak megfelelő módon. Emellett magyarázó útmutatók készülnek, egyes speciális termékek, szolgáltatások (például az oktatás) esetében is, amely megkönnyíti a szabványok bevezetését.¹⁶ A szabvány bevezetése azonban nem ilyen egyszerű az oktatás-képzés viszonyai között, amíg ugyanis a minőségbiztosítási rendszer kiépítése és működtetése a termelő szférában az elkülönült munkakörrel és felelősséggel – valamint ehhez méretezett jövedelemmel – rendelkező „fehérgallérosok” dolga, az oktatásban jóval ritkábban találkozunk ilyen szakemberekkel.¹⁷ A felnőttképzési minőségirányítás kiépítése során az intézmények viszonylag nagy arányban veszik igénybe tanácsadó cégek segítségét. Ebből következik, hogy a bevezetést és a működtetést azokra kell bízni, akik közvetlenül is érintettek a folyamatokban.

Miután sikerül kiépíteni a minőségirányítási rendszert, annak legfontosabb előnye, hogy nemcsak az intézmény munkáját teszi átláthatóbbá, kezelhetőbbé és megbízhatóbbá, hanem annak piaci pozícióját is megerősíti, mégpedig azért, hogy előtérbe helyezi a képzés minőségét.¹⁸ A minőségirányítási rendszerek súlyát növeli, hogy a felnőttképzésről szóló 2001. évi C. törvény 2003-as módosításával szankcionálhatóvá váltak a tevékenységüket nem szakszerűen vagy jogszerűtlenül végző szervezetek, így a rendszer bevezetése nemcsak az intézmények, hanem a piac, a partnerek számára is garanciát jelent. Ezt biztosítja a felülvizsgálati auditok sora, a minőségirányítási rendszert kiépített szervezeteket ugyanis a szabvány bevezetését követően évente ellenőrzik, így biztosítva a minőség fenntartását. Véleményünk szerint éppen a rendszeres ellenőrzés hiányzik az akkreditációból, ezt mindenképpen be kellene építeni az ellenőrzés rendszerébe.

A minőségirányítási rendszer olyan vállalatirányítási rendszer, amely az intézmény jelenlegi, aktuális működéséből indul ki, működését illetően így nincs szükség alapvető változások végrehajtására. Ebben az esetben csupán a minőségügyre fordított szisztematikusabb figyelemről van szó, az egyébként is folytatott tevékenység jobban megszervezhető.¹⁹ Más megközelítés szerint a tevékenységek jobb megszervezésén túl a működés átláthatóbbá tételéről van szó, azaz a minőségirányítás a tevékenységek újfajta és tudatos megszervezését feltételezi. Az intézményi gyakorlat és a módszerek kerülnek értékelésre és optimalizálásra, de maguk a tevékenységek nem újak.²⁰ Egy ezt finomító harmadik vélemény úgy tartja, a minőségirányítás gondolatának intézményi elfogadásában sokat segített az, hogy nem valami szigorú külső mércének való azonnali megfelelésről van szó, hanem arról, hogy minden intézménynek a saját fejlettségi szintjéhez, az adott kiinduló állapothoz képest kell elmozdulnia egy magasabb minőség felé.²¹ Ezt biztosítja a szabványosítás fő jellemzője, a dokumentáltság. A dokumentumok bizonyítják, hogy a munka szabályozott feltételek között folyik, csökken a váratlan, gyors improvizációt igénylő esetek száma, s a minőség, az erőforrások felhasználása, a határidők és a költségek

jobban kézben tarthatók. A dokumentumok jelentik a rendszer létezésének, megfelelőségének bizonyítékait, a tanúsítás ez alapján történik. A túlzott mértékű dokumentálás reális veszély, s ezzel kapcsolatban van is olyan kutató álláspont, amely szerint a minőségirányítás csupán rengeteg papírmunka, s nem az átláthatóbb működésről, a saját fejlettségi szinthez képest történő javulásról szól, hanem csak pótcselekvés. Bár világos célokkal és optimista távlatokkal kecsegtet, mégis, leginkább arra alkalmas, hogy „félrelépjünk”, a legfontosabbak helyett más cselekedjünk, és – ami a legnagyobb probléma –, elfedi az intézmény valódi problémáit.²² Más vélemények szerint a minőségbiztosítási, minőségirányítási rendszerek bevezetésével világosabbá válik minden, így a gazdálkodás, a pénzelosztás, a munkamegosztás, az érdekek, a teljesítmény és annak mérése²³ vagy a működés biztonságának és szabályozottságának javulása, a felhasználók és a partnerek elégedettsége.²⁴ Ma már egyre nagyobb számban jelennek meg az oktatás minőségével, hatékonyságával foglalkozó elemzések,²⁵ amely azért is öröndetes, mert a minőségfejlesztés technikai csak akkor működnek hatékonyan, ha támaszkodhatnak az oktatás terén végzett kutató-fejlesztő munka eredményeire. Még mindig nem kap azonban elég figyelmet az oktatás kutatás-fejlesztési háttere, „az a tevékenység, amelynek a minőség és annak fejlesztése mögött kellene lenni, ami segíthetne az oktatásra vonatkozó konkrét rendszer-specifikus tartalommal megtölteni a minőségfejlesztés általános koncepcióit”.²⁶ Más meglátás szerint már az 1970-es években jelentősen megnőtt az oktatási, pedagógiai, andragógiai munka eredménye iránti érdeklődés, amely összefüggött a munka hatékonyságának növekedését igénylő társadalmi elvárásokkal.²⁷ Itt azonban még nem beszélhetünk minőségirányításról, csupán az eredmények megállapításának, mérésének kérdéséről. A kilencvenes évek második fele viszont már „egyfelől a minőségfejlesztési rendszerek bevezetésének, másfelől a teljesítmények mérésének, értékelésének és empirikus feldolgozásának időszaka volt”.²⁸ Megindultak tehát a pedagógiai, andragógiai kutatások, bár több elemző, feltáró munkát igényelt volna és igényelne ez a téma, mivel a „minőségfejlesztésnek az ipari vagy más rendszerek gyakorlatában jól bevált technikáit, eljárásait nagyobb körültekintéssel és több elemző-adaptáló munkával lehet csak az oktatás világában alkalmazni”.²⁹

A főbb érveket és ellenérveket összefoglalva véleményünk szerint a minőségre való odafigyelés középpontjában nem pusztán a szabályok betartása, hanem főként mentalitásbeli változások előidézése áll. Más szóval a minőségirányítás azt jelenti, hogy mindenki meg van győződve a minőségirányítás előnyeiről, betartja a megállapodásokat és megteszi a megfelelő erőfeszítéseket.³⁰ A minőségirányítás, jól fejlett bürokratikus apparátussal, a hivatalos állami oktatáspolitikai sarkalatos része lett és az akkreditáció révén ma már központi szerepet tölt be a források elosztásában is. Emellett a minőségirányítási-rendszer kiépítését követően szabályozottabb keretek között folyik a képzés, így átláthatóbbá válik az oktatás, amely biztonságot nyújt mind az oktató, mind a felnőtt tanuló számára.

Jegyzetek

- ¹ Sz. Tóth János: Akkreditáció a felnőttoktatásban, 2004. 394.o. In: <http://www.eaeabudapest.hu/7/71.htm> (Letöltés ideje: 2004. 12. 14.)
- ² V.ö. Juhász Erika: A civil szervezetek szerepe a felnőttképzésben. In: Ráczné Horváth Ágnes (szerk.): Civil szervezetek a képviselői demokráciában, Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2008, 94-100.o.
- ³ Kalapács János: Minőségbiztosítás, minőségirányítás a közszolgáltatásban: közoktatás, közigazgatás, X-Level Kft., Budapest, 2000. 21.o.
- ⁴ Pőcze Gábor: Minőségbiztosítás a közoktatásban, 2000. 3.o. In: http://oktatas.gallup.hu/Opinion/PG_educatio2000_010126.htm (Letöltés ideje: 2006. 05. 13.)
- ⁵ Polónyi István: A munkaerő-piacra orientált felsőoktatási minőség-biztosítás szereplői, szervezeti elemei, indikátorai, 2006. 4.o. In: http://www.allamreform.hu/letoltheto/oktatas/hazai/Polonyi_Istvan_A_munkero-piacra_orientalt_felsooktatasi_mi.pdf (Letöltés ideje: 2007. 01. 13.)
- ⁶ Csoma Gyula: Különvélemény az oktatási-képzési minőség biztosításáról (és a minőségről) II. Avagy bemegy a tanuló az inputon, és kijön az outputon, mint a Herz-szalámi analógiája (?) = Új Pedagógiai Szemle, 2003. 7-8. szám, 17-34.o., illetve: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00073/2003-07-ta-Csoma-Kulonvelemeny.html>. A további oldalszámok e változatra utalnak.
- ⁷ Theodore W. Schultz: Beruházás az emberi tőkébe: az oktatás és a kutatás szerepe, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 48.o.
- ⁸ Bálint Julianna: Minőség. Tanuljunk, tanítsuk és valósítsuk meg, Terc Kiadó, Budapest, 2004. 188.o.
- ⁹ Nagypatakiné Hajzer Anna: A minőség iskolája, az iskola minősége = Új Katedra, 2002. 9. szám, 5.o.
- ¹⁰ Csoma: i.m. 7-8.o.
- ¹¹ Barlai Róbertné (2000): Minőségfejlesztés és vezetés = Új Katedra, 2002. 1. szám, 2.o.
- ¹² Csoma: i.m. 8.o.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Gáspár László – Kelemen Elemér: Neveléstörténet problémátörténeti alapon, Okker Kiadó, Budapest, 1998. 64.o; v.ö. még: Rudolf Steiner: Bevezetés az antropozófiába, Genius Kiadó, Budapest, 2003
- ¹⁵ Vass Vilmos: Az iskolai minőség mutatói = Új Pedagógiai Szemle, 2003. 1. szám, 36.o.
- ¹⁶ Mihály Ildikó: „... a minőséget lépésről-lépésre kell biztosítani, és ezeket a lépéseket minden esetben pontosan dokumentálni is kell.” Beszélgetés Földesi Tamással, a Magyar Szabványügyi Testület főtanácsosával = Szakoktatás, 1999. 2. szám, 3.o.
- ¹⁷ Pőcze: i.m.
- ¹⁸ Gutassy Attila: Minőségmenedzsment a felnőttképzésben. TÜV Rheinland InterCert, Budapest, 2004. 7.o.
- ¹⁹ Sz. Tóth: i.m. 401.o.
- ²⁰ Adorján Magasitz Erzsébet: „Képzői gyakorlat”. CQAF SZMM Projekt. Helyzetfelmérés, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2007. 2.o.

1 tudomány és társadalom

²¹ Schüttler Tamás: A minőségfejlesztés hosszú távú folyamat. Interjú Herneczki Katalinnal a minőségfejlesztésről = *Új Pedagógiai Szemle*, 2000. 9. szám, 17.o.

²² Csoma: i.m. 10.o.

²³ Kalapács: i.m. 12.o.

²⁴ Pócze: i.m. 3.o.; Pecsenye Éva: Hogyan érhető el az oktatás színvonalának javítása? = *Új Pedagógiai Szemle*, 1999. 10. szám, 85-94.o.

²⁵ Többek között Polónyi István, Trencsényi László, Halász Gábor, Csapó Benő, Nagy József, Pócze Gábor, Eszik Zoltán tollából.

²⁶ Csapó Benő: Oktatáskutatás a minőség szolgálatában, 2000. 1.o. In: http://oktatas.gallup.hu/Conf_prog/Keszthely1/csapobeno.htm (Letöltés ideje: 2007. 11. 15.); Pecsenye: i.m. 88.o.

²⁷ Báthory Zoltán: A pedagógiai értékelés néhány kérdése különös tekintettel a tanfolyami oktatásra. In: Ligetiné Verebély Anna – Vajó Péter (szerk.): *A vezetés pedagógiai és pszichológiai kérdései*, Oktatási Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete, Budapest, 1979, 6.o.

²⁸ Vass: i.m. 36.o.

²⁹ Csapó: i.m.

³⁰ Sz. Tóth: i.m. 401.o.

Kilenc évszak sorozat – 3.

Alma mater

Dobos László, Jakab István, Mács József vallomásai Sárospatakról

Dobos László

Második szülőföldem, Sárospatak

Több mint fél évszázad választ el iskoláskoromtól. Mintha köd szállna az út elejére. Akármerre fordulok is, fény villan, mesebeli nagy tükörben látom magamat. A Felső-Bodroghközben, Királyhelmeceen születtem 1930-ban. Parasztvilág. Parasztudvar. Minden közel van az emberhez. Az állatok, a természet, a tél a tavaszhoz, a nyár az őszhöz.

Az elemi iskola alsó két osztályát még Csehszlovákiában, reformátusok iskolájában kezdtem, a harmadik-negyediket 1938-tól már Magyarországhoz tartozva végeztem. 1940-től a polgári négy osztálya várt. Magyar világ. Más zászló, saját himnusz. És fogadalommal kezdtük a napot. „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország föl-támadásában.” S ünnepeltük március 15-ét, a helmeci Főtéren kokárdásan sorakozva. S a város katonai parancsnoka, Reviczky őrnagy páncélsisakosan, vigyázzállásban a gyermeksereg első sorában tisztelegve zümmögte a himnuszt.

Örültünk, hogy lehetünk nagykalapos, árvalányhajas cserkészek, s ha megnövünk, leventék. Az irodalmat, a történelmet és a földrajzot szerettem. Tanítóink, tanáraink Magyarországról kerültek hozzánk, s hozták magukkal a magyar történelem hőseit s gyermeklelkünkbe „betették” az igazságtevő Mátyást, a törökverő Hunyadi, Zrínyit, Rákóczit, Kossuthot, Petőfit, Bem apót s különösen Horthy Miklóst, az otrantói hőst.

Közepes tanuló voltam a polgáriban. Apámat 1938 után a magyar seregbe sorozták. 1940-ben már indították is a kassai Gyors Hadtesttel Erdélyt foglalni. Szépen hangzott az erdélyi himnusz, nagyon szépen. Fájó, hogy anyámra és három gyermekre szakadt a föld, a szőlő, a rét, az állatok és a kert gondja. Én voltam a legidősebb, két fiútestvérem volt, három és hat évvel fiatalabbak. Így az iskola tavasszal és ősszel mellékfoglalkozás lett. A mező a másik iskola. Reszkettem a számtan- és a fizikaórák előtt, nem értettem az algebrát, és egy idő után valahogy már nem is akartam. Könnyebb volt a kapa, a villa, mint a gyökvonás. Jólesett mezítláb a mezők ösvényén járni. Németből meg is buktam másodikban. Szégyelltem magam, mintha az iskola elé löktek volna. Kis időre hazajött apám, majd ismét behívták, Szerbiába mentek, az ottani magyarokat visszafoglalni. Úgy emlékszem, onnan szabadulva alig másfél hónapot töltött otthon – alig tudta elmesélni Újvidéket, s '41 nyarán már vitték is a szovjet frontra.

Ilyen volt a polgári iskolám. Szaggatott, töredezett, felemás – apa nélküli. Tele félelemmel, várva-lesve a híreket, a rózsaszín tábori lapokat. A feladó neve minden lapon ugyanaz volt, valahol Oroszországban. Csak vártuk, vártuk a győzelem híreit.

1 tudomány és társadalom

Az oroszok bevonulásával 1944 novemberében a Felső-Bodroghközben véget ért a háború. Hazavergődött apám is. Hetek, hónapok súlyos harcai után csend lett. Bizonytalan, várakozó félelem. A magyar polgárit bezárták, mást nem nyitottak. Helmectől alig három kilométerre újra meghúzták a trianoni határt. Bezárult a kör. S ebből kellett kitörni... Esetlen, kis számkán húztam a motyómat 1945 februárjának egy éjszakáján másodmagammal. Magyarországra, Sárospatakra szöktünk. A református tanítóképzőbe kerültem. Öt évig ott jártam iskolába, lopva, bújva, szökdösve. Iskolai éveimnek ez volt a legnehezebb és a legszebb öt esztendeje. Gyermekfejjel, alig tizenöt évesen akarni és vállalni a megmérettetést. Magyarország szegény volt a vesztes háború után. Szegény volt az iskola, főzni, etetni csak abból tudott, amit a honi diákok kötelezően beadtak, krumplit, babot, lisztet, zsírt, lekvárt, szalonnát. Éheztünk, koplaltunk, ujjizületeink megmerevedtek, nem tudtunk gyakorolni a zongorán, illetve az orgonán. Így is szép volt. A határon át történő szökdösésnek sok veszélyes helyzete volt. Volt módom megismerni a határ menti dutyikat, fogdákat, a megértést és a durvaságot. Így is vállaltuk, utóbb ez is megszépült. Sárospatakon sokszázados hagyomány falai közé kerültünk (1531-ben alakult a pataki iskola). Diákönkormányzat. S valami ismétелhetetlen szellemiség. A falakról a Rákócziak s az iskola nagy tanítványai: Kazinczy, Csokonai, Kossuth, Tompa, Móricz néztek le ránk.

Sárospatak, az iskola, a reformátusság szellemi bástyája. Életem tudatos, tudatosító pontja, második szülőföldem. A háború utáni magyargyűlölet roncsolt, mocskolt engem is. Az ártatlanul bűnhődés útját jártam. Ott, Patakon kezdődött józanodásom, kiábrándulásom. Ott jelent meg bennem a protestálás, a tiltakozás, a reformátusság nagy ereje, a lázadó, a protestáló ember. Valami elhalt, ami újratámadt bennem, protestálni az igazságért... Ott vezettek be a magyar irodalom nagy utcáiba, a nyelvújító Kazinczy, Vörösmarty, Petőfi, Madách, József Attila, Móricz műveibe... Ott találkozhattam a kivirágzó népi irodalom nagy alakjai, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Pál, Veres Péter, Sinka István műveivel.

Főiskolámat Szlovákiában (az 1951-1952-es tanévben) kezdtem Pozsonyban. Itt már egy más világgal szembesültem... Ez már a szocializmus ideje. A kollektívizmus egy másféle közösség reménye. Azt hittem, hogy gyermek- és ifjúkorom közösségei idejüket múlták. A társadalom nagy közösségeinek vonzásába kerültem. A jobb és más jövő illúziójába.

Jakab István

Patak a mienk maradt

Gyermekkoromban – hetven-hetvenöt évvel ezelőtt – csak azt a falusi elemi iskolást adták „felsőbb iskolába” tanulni, akinek tehetős szülei urat akartak nevelni a fiukból (ritkábban: lányukból), vagy az olyan értelmiségi származású gyerekeket, akiknek szülei – pap, tanító, jegyző lévén – nem birtokoltak földet; ez utóbbiaknak a továbbtanulás volt szinte az egyetlen lehetőségük a megélhetéshez. A gazdálkodó falusi szülők nagyobb része nemigen küldte gimnáziumba a gyermekét, esetleg csak polgári iskolába, hogy „ragadjon rá valami”, aminek hasznát veheti majd otthon a gazdaságban. Nem azért nem küldte, mert azt gondolta, hogy a tanult ember elvész a fajtája számára (sok értelmiségitől

hallottam efféle magyarázatot). Hanem azért, mert a földet, a vagyont tartotta a legbiztosabb megélhetési alapnak. Nemezszer hallottam otthon, a zempléni–üngi Nagyráskán olyan megállapítást, hogy a pap- vagy tanítógyerekek kénytelenek tanulni, mert nincs földjük, amely számukra biztos megélhetést nyújtana. Sajnálták is azokat a földművesgyerekeket, akiket szüleik tanulni küldtek, de nem azért, mert elvesztek a faluközösség számára, hanem inkább azért, mert „elvesztették biztos otthonukat”, gyökértelenné lettek. Engem nem azért adtak – hosszú tanakodás és sok töprengés után – tanulni, mert urat akartak nevelni belőlem, még csak nem is azért, mert nem lett volna otthon miben dolgoznom, hanem azért, mert hétévi elemi iskolás időm alatt nyilvánvalóvá vált: nem vagyok alkalmas a mezei munkára. Kora gyermekségünktől kezdve öcsémmel együtt segítettünk a gazdaságban; szántottunk-vetettünk is, amikor apánkat bevonultatták, mint légvédelmi tűzért Kassa város védelmére, sőt én a kasza nyelét is megfogtam, de mint sokan megállapították, még a szerszám sem állt jól a kezemben. Valóban: nem éreztem semmi vonzalmat a mezőgazdasági munkához. Ugyanakkor Szombathy Sándor tanító úr gyakran megjelent a házukban, hogy rábíra szüleimet a tanítatásomra. Csak hát az akkori idők, a szűkös anyagiak... Vajon bírják-e majd szüleim a tandíjat s a tanítatással járó egyéb költségeket fedezni? Három évig folyt erről a vita, míg eldöntötték: beíratnak a sárospataki református gimnáziumba. A családi közösségtől magam is nehezen váltam meg, még nehezebben szoktam meg a diákélet kezdeti nehézségeit; az internátusi élet kötöttségeit. A kisdíákok a nagyobbak, főként a „felsősök” szolgálói voltak, ők rakták meg a tüzet a kályhákban, s tisztelettel hajtották végre a nagyobbak utasításait. Ők szolgálták fel az ételt a tápintézetben (konviktusban), s persze csak a nagyok után nyúlhattak a táliba. E rend ellen még lázadni sem lehetett; ez volt a több évszázados hagyomány. Ezt igazságtalannak éreztem, s elhatároztam, hogy felsős koromban – legalábbis a környezetemben – változtatok ezen. De közben maga a világ is nagyot változott, és a diákélet hagyományai is módosultak. Jött a háború, s utána mi, egykori felvidékiek külföldiekké lettünk Patakon. Persze útlevel nélküli külföldiekké. A sátoros ünnepek szünetei előtt és után gyakran tűntünk fel az országhatáron – a határőrök és a vámhatóság nem nagy örömeire. De a magyar hatóságok elnézőek voltak irántunk. Sőt ösztöndíjjal is támogattak bennünket. A tandíj kérdését megoldotta az idő meg a körülmények megváltozása. A diákélet is demokratikusabb lett. A Rákosi-rendszer diktatúráját mi úgyszólván csak „kívülről” szemléltük, mert iskolánk egyházi maradt bizonyos autonómiával. A gimnázium alsó tagozata állami általános iskolává alakult át, tehát a kisdíákok sorsa nem kötődött szorosan a felsős gimnazistákéhoz. Ami az internátusi és a tápintézeti díjat illeti, azt megoldottuk egypár kiló cukor és néhány csomag cigarettapapír átcsempésztésével. Igaz, előfordult, hogy órákat feküdtünk a búzatablában, miközben a kutyás határőrök buzgón kerestek bennünket; de mi már annyira elfásultak voltunk, hogy nyugodtan elaludtunk, s csak órák múlva ébresztett fel a fényesen világító hold. Az is megtörtént, hogy Rákóczi borsi szülőházában éjszakáztam nyolcadmagammal; sajnos, nem mint vendég, hanem mint határsértő fogoly. De ezt is vállalnunk kellett azért, hogy anyanyelvünkön tanulhasunk. Itthon ugyanis erre nem volt lehetőségünk, sőt a háború után szlovák gimnáziumba sem vettek fel, mert nem volt állampolgárságunk. Később a biztos megélhetési alapnak látszó föld is bekerült a szövetkezetbe, tehát egyetlen kiút a Magyarországon való tanulás lett. S ezt a lehetőséget meg is becsültem. A sárospataki kollégiumot régebben is úgy jellemezték, hogy az ott tanulók nem csupán tudást szerezhetnek, hanem később is magu-

1 tudomány és társadalom

kének érzik volt iskolájukat. Tanúsíthatom, hogy ez az én esetemben is így van. Örültem annak, ha – különösen a szökdösések idején – hazajöhettek szüleimhez, de amikor karácsonykor és húsvétkor a csendőrök házkutatással kajtattak utánam, biztonságban csak akkor éreztem magam, amikor sikerült visszaérkezni Patakra. Akkor éreztem igazán, hogy a pataki iskola valóban alma materem.

Nyolcadikos koromban a gimnáziumi diákönkormányzat elnökévé választott az ifjúság. Az akkor már gátló külső politikai nyomások ellenére (1948-49-et írtunk) igyekeztem megőrizni iskolánk ifjúságának demokratikus jogait, szembeszállva a sanda próbálkozásokkal, „eltérítési” szándékokkal. Vállaltam még a kényszerű egyéni pályamódosítást is: vargabetűvel jutottam el oda, ahová eredetileg tartottam – egy év teológiát közbeiktatva léphettem tanári pályára. De – ezt állítom – elveszett idő nincs. Ennek is hasznát vettem. S jólesik, hogy az egykori pataki diákok sem feledkeztek meg rólam: a közelmúltban tiszteletbeli tagjává választott a Pataki Diákok Szövetsége.

Az egyetemi éveimet Pozsonyban töltöttem. Itt is voltak jobb napjaim – elsősorban a szűkebb diákközösségnek köszönhetően –, de korántsem éreztem magaménak azt a felsőoktatási intézményt, amely – tanulás, felkészülés helyett – osztályharc, mozgalmi élettel, sőt a hallgatók (köztük jómagam) megfigyeltetésével terhelte életünket. A bizalmatlanság és bizonytalanság légköre vett körül bennünket, még talán azokat is, akik ezeket a körülményeket teremtették.

Az egyetemi tanulmányok semmiféle nehézséget nem okoztak, mert a pataki iskola jó alapokat adott. Az életre más módon is felkészített: kialakította bennünk a társadalmi tájékozódásnak és a helyes magatartás megválasztásának képességét.

Mács József

Háborúból az élet iskolájába

Tessék elképzelni az én rimaszombati háborús gimnáziumi éveimet. Mint Mikszáth jó palóc gyermekei, elsősorban a Budapestről, az Alföldről és ki tudja, még honnan való tanáraink fülünket bántó beszédére figyeltünk, amely a kiejtést tekintve jócskán eltért a miénktől. Mi elég zárt szájjal beszéltünk, különösen a hosszú magánhangzók esetében, mintha attól féltünk volna, hogy kiröpülnek a szánkából, és egy napon azon kapjuk magunkat, hogy elfogyott a szókinccsünk. Bár erre gondolni semmi okunk nem volt, hiszen „tátogó” tanáraink naponta meggyőztek ennek ellenkezőjéről. Igazában véve nem is ez volt a legfőbb gondunk, hanem a figyelmünk lekötése, hiszen faluról bejáró tanulókként folytonfolyvást szembesültünk az otthon maradottak sírásával-rívásával a családapa, a testvér és a fiak bevonultatása miatt. Nehéz volt az 1940-es években tanulni, amikor én még csak alsó osztályos tanuló voltam. Nappal fájdalmas emlékek kísérték az iskolába, éjszaka meg az angol–amerikai nehézbombázók ijesztő morajlása riasztott fel legmélyebb álmomból. Szerencsére édesanyám vigyázott rám. Ha mocorogni, nyöszörögni kezdtem, rögtön szavaiba csomagolta a nyugtatót: – Nincs semmi baj! Aludj nyugodtan, kisfiam!

Tessék elképzelni, hogy mi, háborús gyermekek, milyen felületesen tanultunk a gimnáziumban. Én történetesen elégséges (hármás) osztályzatokkal bukdácsoltam egyik osztályból a másikba. Nyugodtan ráfoghatnám a háborúra gyenge előmeneteletem, de

feleslegesen tenném, hiszen volt az osztályomban néhány irigyelten kitűnő tanuló, akik szintén a háborús éveket éltek. Szüleim s jómagam azzal vigasztalódtunk, hogy majd minden másképp lesz a háború befejezése után. Rossz jel volt azonban számunkra, hogy a negyedik osztálynak csak a felét járhattam ki, tekintettel az egyre rosszabb helyzetre a magas minisztérium meghatározatlan időre felfüggesztette a tanítást, s ha a gimnáziumot második otthonomnak tekintettem, akkor azt is mondhatnám, hogy a miniszteri bejelentés után félig máris hajléktalanná váltam. Ezen azt kell érteni, hogy attól a naptól kezdve a szüleim csak ebéd és vacsora idején láttak. A gimnáziumot a végtelennek tetsző mező és az örökös csavargás váltotta fel. Másféle értelmezésű Don Quijote-küldetést vállalva magamra, a Szívós-szögi gyermekeket Sancho Panza szerepére kárhoztattam, segítetttem velük a háború miatt egyedül vagy özvegyen maradt parasztasszonyokat. És hogy a kalandos cselekedetekből se maradjunk ki, kíváncsiságból betörtünk a Bornemissza család kriptájába. Szüleim abban reménykedtek, hogy a világháború befejezése után visszatérhetek második otthonomba, de nem így történt. A megnevező gimnáziumi tábla kicserélésével nyilvánvalóvá vált, hogy a szép, tornyos épületet már csak a szlovák iskolába íratott magyar gyerekek tekinthetik második otthonuknak. Kirekesztetten élhettem tovább Don Quijote-szerepemet, amelybe beletartozott a háború végén szélnek eresztett s befogott ló is, amely azonban csak Sancho Panzának lett volna jó: póni volt az istenadta.

Beletartozott persze jó apám sokféle elgondolása is, hogy az elvadult magyarüldözéssel helyzetben mit kezdjen velem. Kőművesmester lévén kitalálta, hogy tanuljam ki mellette a házépítés tudományát. Inaskodjam nála mindaddig, amíg kőművessegéd nem lesz belőlem. Megpróbáltam a dolgot, de nem ment. Akkor beszélt egy meleghegyi emberrel, fogadjanak magukhoz szlovák szóra. Nem volt kedvemre való az elgondolás. Egy hónap sem telt el, és hazaszöktem. Apámnak nem maradt újabb ötlete. Belefáradt a küzdelembe. A rimaszombatiak azonban felráztak tespedtségemből. Ha apám az aláírásával hitelesített fogadalmat tesz, hogy Magyarországon taníttat tovább, kiállítják számomra a negyedik gimnáziumi osztály elvégzéséről szóló bizonyítványt. Ezután lépett közbe segítőtleg az Egek Ura, aki jól látta fentről, hogy ha nem avatkozik bele a sorsomba, egészen begyepesedik az agyam, a végén az írást-olvasást is elfelejtem. Összehozott egy gyors találkozást velem és a szomszéd falusi Bán Bódi Elemérrel, aki ötödéves tanítóképzős életére készült Sárospatakon. – Megvan a négy gimnáziumi osztályod? – A kérdésére bólintottam. – Akkor mire vársz? Csapj fel a határon átszökdő diáknak, ahogyan ő tette, vagy éjszakai bagolynak, amikor sem én nem látom a fináncot, sem ő engem. Lehetett volna nem hallgatnom rá? 1947 szeptemberében elsőéves tanítóképzős lettem, s olyan csodálatos épület állandó lakója, amelynek azóta sem láttam párját. Apám nem hitte el, hogy gyökeret tudok eresztetni a híres-neves Bodrog-parti kisvárosban. Abban meg egyenesen kételkedett, hogy a távoli, más országbeli alma materben termővé és befogadóvá képesek tenni begyepesedett agyam. A múltó évek és a velem csodát tevő tanárok elfelejtették a kételkedését. A sárospataki iskola nemcsak a szorgalmas tanulás vágyát ébresztette fel bennem, hanem az olvasását is. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Móra, Tömörkény, Móricz és a népi írók könyvei kerültek a kezembe. Világ- és földrajztörténetre s minden tudnivalóra megtanítottak, még a szép iskolai dolgozatok írására is. Magyartanárom egyformán értékelte a tartalmat, a helyesírást és a külalakot. Ez utóbbi a gyengéjének számított. Valósággal belerajzoltam hát a betűket a dolgozatfüzetbe – egyszer olyan jól sikerült,

1 tudomány és társadalom

hogy a tanárom ugyanolyan büszkén hordozta körül az osztályban, mint egy dicsőséges hadseregarancsnok a győzelmet jelképező kardját. Két felejthetetlen évet töltöttem Sárospatakon, s ez a számomra rendkívül gazdag két esztendő lett további életem meghatározója, alakítója. Megfogott ennek a nagy múltú kisvárosnak és tanítóképzőjének a sugárzó szellemsége, az a bizonyos, sokszor felemlegetett pataki szellem, amely engem is mélyen megérintett. Ne csodálkozzon hát senki azon, hogy földi pályafutásom végéhez közeledve egyre gyakrabban jut eszembe a minden volt és leendő pataki diák nótája: „Bodrog partján van egy város, / Én is laktam benne. / Százszor volt ott a szívemnek / Kacagó jó kedve. / De sok álmat, sok örömet / Suttogott az iskolakert / Bólingató fája! / Deresedő öreg fejjel, / Könnybe lábadt két szememmel, / Ma sem bírok a szívemmel, / Ha gondolk rája.”

(Alma mater, összeállította: Bodnár Gyula, Lilium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 2006. A negyven szlovákiai magyar értelmiségi gondolatait, vallomásait tartalmazó kötet a Katedra című folyóiratban megjelent írásokból ad válogatást, a szerzők neveléssel, iskolázattal összefüggő emlékeit közzétéve. A kiadványra három, egykor Sárospatakon tanult szerző cikkének közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

Második ablak sorozat – Sára elbűjík

Csetneki József

Monológ Sárával

– a „Második ablak” sorozatban készülő kép előtt.
Kezemben ecset és egy cigaretta.

A hajnal kérérlhetetlen nyugalommal árasztotta el a hideg szemhatárt, nyugtalan és álmatlan éjszakám színes végjátékaként. A „*Megint elmulasztottam valamit*” érzés maradt hátra, és idegen melegség áradt a máskor gyermekkoromat idéző finom lustálkodások és mindent lefedő, simogató reggeli alvások semmivel nem hasonlítható nyugalmát árasztó párnákból, amelyekből apám illata maradt meg az agyamban, amikor vasárnap reggel az ágyába másztam kicsit, rendrakás előtt. És az egykori lány hajának és nyakának hajnali illata, ami semmilyen puha és édes párt nem tudhat magáénak önmagán túl; a megnyugtató izgalom, hogy létem izgalma itt van, és megnyugtat.

Megnyugtat. Ha le tudnám hunyni a szemem úgy, hogy ne a ravasz vágy és a semmi-revaló lökdösődés pacsmagolja össze elektronvillanásnyi idő alatt a szemhéjamat és az agyam, tudnék egy mély levegőt venni, és a mellemen ülő lidércek talán megrémülnének: nincs több táplálékuk.

Eltakarja az eszemet egy végzetes vágy, amit ma nem tudok sem befogadni, sem kilökní magamból. Vagy inkább nem fogad be, és ki sem lök magából. Ez nem szerelem. Nem édes. Nem édesen izgató, ígérő és adó. Sokkal inkább elvesz már, és nem ad, hanem zsarol. – A hiányoddal, a nélkülöd-séggel, a nem-Veled-valósággal, a magamban-sággal, amely most nem csendes, merengő, hanem kereső, cinikus és értetlen, türelmetlen, cél-talanná lett, és terméketlen.

Ez nem lehetett célunk.

Már régen Te határozod meg a sorsomat. Erre ébredtem rá a múlt héten, mikor rám tört a „*mindent vagy semmit*” érzés. El akartam dönteni végleg. Továbbra is magamnál akarom tartani az utolsó szót, ami már átcsúszott Hozzád.

Nem tudom, találkozunk-e egyáltalán, ezért inkább elmondom most, mi történt velem mióta letelt az a bizonyos 48 óra, amit magamnak adtam a döntésre, amivel azok elől a vágyak elől akartam menekülni, amelyek felőrölnek megfoghatatlanságuk és örültségük okán. Meg amiatt, hogy sosem teljesülhetnek be úgy, ahogy meg lettek álmodva. Félek, hogy az erőinket rossz időben, rossz helyen, hatékonyság nélkül pazaroljuk el, s ha az a bizonyos döntés mégis megszületne, az akkor ránk törő erővel szemben elbukunk.

Nem tudom, Te miben bízol, miért nem engedsz el, mire kellek Neked. És el sem áruod. Nem tudom, Magadnak megfogalmaztad-e már. Félek attól, ha igen, és félek attól, ha nem. Félek, mert kimaradok – úgy érzem.

Amit helyre akarsz tenni, és annak része vagyok, csak úgy fog menni, ha velem teszed azt. Ha kihagysz ebből a rendrakásból, rá fogsz döbbsenni, tévedsz, ha azt hiszed, kiszoríthatasz a polcon egy üres helyet, egyelőre beteszél, aztán, ha rend van már, felütsz a könyvjelzőnél, ott ahol abbahagytad az olvasásomat. Új rendnek kellett volna eljönnie, amelyben nekem

Te vagy a rendezőelv, Neked pedig én. Nincs más rend nekünk. Ami más, az nem a miénk, hanem csak a Tiéd, és csak az enyém. Valahol máshol, egyedül, vagy más valakivel. Ez a felismerés ment neki a vágyakat elutasító védekezésnek itt legbelül. Nem tudom, érted-e. Kitáncolsz előlem, elbeszélsz mellettem, nem válaszolsz. – Már nem akarsz. Csak a félelem miatt nem vallod be Magadnak. Valamit felépítettél. Azt gondoltad, vigyázni tudsz rá és mély félelem tapadt ahhoz az érzéshez, amely a végét jelentheti. A meg nem valósuló tervek, a leépített kapcsolat időszakájában erről sem sokat beszéltél nekem. Korábban többet. Talán azt hitted, nincs súlyuk ezeknek az érzéseknek, szavaknak? Mikor a mostani léted (Te tudod igazán mi a fontos Neked) veszélybe került, visszatoltál ezen az úton és jó sok félrevezető „útbaigazító” táblát tettél ki nekem. Végül is minden stimmelt: irányok, szöveg is íratott rájuk, de egy sehova sem vezető út szélén kerültek ki úgy, mintha mégis vezetne valahová ez az út.

Pedig olyan elszántsággal nem nyílsz meg előttem, mintha egészen konkrét elképzeléseid lennének. Ezért kérdezem ma Tőled, hogy őszinte vagy-e hozzám. Nem válaszolsz rögtön...

Pedig ismersz annyira, hogy megérezem az ilyen dolgokat. Azzal alázol meg, hogy mégis eljátszod velem ezeket a játékokat. Mindenképp kisajtolom Belőled, hogy mit hallgatsz el előlem. Megtudom, hogy mi az a láncszem, ami hiányzik, és ami miatt ennyire nem áll össze bennem a kettőnk története. De majdnem biztos vagyok benne, hogy nem a szívedre hallgatsz. E nélkül pedig nem fog menni. Már nem megy.

Nem akarok hozzászokni, hogy az érzelmeimmel ne a legnagyobb érzékenységgel bánjon az, akinek adom. Nem tudok nem gazdája lenni az érzéseimnek, még ha Nálad is vannak – reméltem – biztonságos helyen. Az jutott eszembe, hogy miért kezdtek el lassan-lassan visszaszállingózni Tőled, mikor nem hívtam, sőt ők maguk sem értették, miért nem engedem vissza őket Tőled. Nem vigyáztál rájuk eléggé, és akármit is mondhatunk, ők tudják az igazat.

Nincs már más hátra, arról kell beszélünk, hogy a nagyszabású tervek helyett mi maradhat? – Ha maradhat valami egyáltalán (Tudod, az érzéseinkre vigyáznunk kell!). Szeretném. Ez nagyon fontos. Ők tették velünk ezt. (Akik mi magunk vagyunk!)

Nem tudok mást kitalálni, mint azt ajánlani, hogy fogadd el a javaslatomat, fogadd el, hogy így szólok Hozzád. Kérlek, fogadd el, hogy mélyen meg akarom élni azokat a pillanatokat, amikor Rád gondolva Veled lehetek lélekben. Kicsit magányos műfaj, de vigasztal a vigasz, hogy nem hagysz egyedül ilyenkor sem, lelked egy darabja itt lehet velem, ahogy ígérted egyszer, amikor megemelkedtem, s megemelkedtetten Hozzád jutottam, miközben eléd mentem hozzám jöttödben.

Néha úgy vagyok, mint az a sértődött ember, aki minden mondatát úgy kezdi: „*Már bocsánatot kérek...*” Úgy vagyok, hogy fel-feltör belőlem, nem baj, ha nem válaszolsz, de – ahogy én is ígértem – szeretnék a Te műzsád lenni, aztán mégis mintha bántana. De aztán a közeledbe kerülök megint, rám nézel, tekinteted körbeölel és megint mindent értek. Értem, hogy hiányod érzem, értem, hogy hiányom érzed. – Érted már?

Kicsit feszülök, kicsit lazulok, kicsit távolodom, kicsit közeledek. Kicsit velem vagy, kicsit nélkülem, kicsit feléd sodor minden, kicsit Tőled el. Biztosan Te magad is ezt érzed, Kicsim.

Inkább bosszant, hogy itt vagy, mégsem érlek el. Megnyugszom aztán, így is jó, majd lázadok, mert jó lenne a jobb, a több. Mégis, magam is megijedek, hátha mégis inkább a kevesebb. – Na, de ettől is kevesebb?

Ma esett itt. Sőt villámlott, zengett az ég, de már elállt az eső, halk este kezd lenni. Ezek a kegyelemmel nehezített üzenetek azt teszik a szívemmel, mint amit Te is éreztél a közelemben, s érzek én, ha a semmire gondolok. Emlékszel, azt írtam korábban: „*Próbálgattam a halált veled...*”

Felismertelek. Maradhattál volna ébredés utáni álomtöredék, sejtés, halvány, délre elmúló reggeli álomittas derengés. De Te maradtál. Maradtál bennem szántó, vető jelenlét. Ábrándos termés, fogantatás, édes teher. Hordozlak időn és téren át magamban, magamon, amint vállamon ülsz, arcomat kezedben tartod.

Nehezíts rajtam, hogy feloldozhass. Kérem, de így van ez nélkülem is. Ragaszkodásod megértése felelőtlen szemrehányás azért, mert nem bizonyíthatom Veled minden pillanatban ragaszkodásod.

– Ha merek imádkozni, ha merek álmodni, azok a szavak alkalmasak igazi kommunikációra, amelyek szívdobogásból állnak, s miközben kimondom, a szám nem mozdul, a lelkem felemelem, felajánlom, kitakarom. – Így állok előtted.

Ezek a kicsi, rutintalan imák mind feléd indulnak. Csak remélhetem, hogy meghallgatod őket. Téged kérnek nekem, önmagadtól az esti Isten előtt.

Most törölöm a fejem. Kis fejmosás után. „*Köszönöm*”. Érett vagy rá. Lassult a pulzusom, beszélek Hozzád, újra lélegzem a fuldoklás után.

Kérlek, hidd el, hogy valóban Hozzád fordulok, Neked beszélek! Nem kívülről vagy, aki belehallgat abba, amit valakinek mondok. Neked beszélek, Rád nézek. Előtted állok. Szeretnék előtted állni. Bár mímelve ezt teszem, így is azt élem meg, mintha valóban ezt tenném. – Valóban ezt.

Nagyon sokat tettél ma kettőnkért. Olyan sokat, amit én csupán megcélozni remélek: Hitet tettél magunk ügyében. Ez több mint, amit vállaltál korábban, és ez megnyugtató.

Előre vetítetted azt, amit toporzékolva mostanság követelek. „*Eljöhetsz mindennek az ideje, csak ne legyünk türelmetlenek.*” – mondod. Ez biztonságot és bizonyosságot feltételez és követel, amit én magamhoz szorításodban véltem eddig kizárólag.

Nem vagyok egyedül. – Egyre kérlek: ezt a lehető legtöbbször hozd tudtomra így-úgy. „*Érzed Te azt. ... bár nem is ismersz.*” – Pedig dehogy nem. Csak amennyire magamat, ha magamon szűröm át felismerésed lényegét. Fontos, hogy ne hagyj magamra!

Nem kell megérdemeletlen felelősséget vállalnod irántam, de tudd, hogy én már megéreztem a léted felelősségét, mert nem tudok nem elszámolni, mert nem merek nem elszámolni magamnak és Neked magunkról. Ez néha nyomaszt, mert megrokkank alatt, akkora teher. – Csak ne hagyj magamra! Feléd nyúlok teljes valómmal, Te csak éreztesd, hogy érzed.

Hiányodból építem fel léted kifordított bizonyosságát. – Láthatod, nem kis feladat áll előtted. Kérlek, ne hagyj magamra! Kérlek, ne hagyj magamra, hogy saját létem bizonyossága bizonyosság lehessen hiányod kifordított bizonyosságában. Szóval bozontos bizonyossággyökerek szervezetlen kesze-kuszaságában keresem a bennem létező létezésed megmagyarázhatatlanságát. – Látod, hogy milyen kusza utak nyílnak bennem? Semmi mást nem teszek, csupán egyszerűen Veled foglalkozom, Rád gondolok... Ez már-már kóros, minden esetre lázassá tesz. Hűvös kezed homlokomra téve azonban bekopogsz vastag falú koponyámon, és tudtomra hozod, hogy tulajdonképpen itt vagy... Kérlek, ne hagyj magamra!

Lassítok, hogy utolérjelek.

Lassú pakolózkodás, halk búcsú ettől a pár naptól, amely alatt egy genezisnyi teremtés fogant, múlt el, hagyott nyomot, szorított ki helyet az amorf semmiből valami létezőnek. Belső támaszról beszéltünk. – Kell. Szükség volt rá. Nem tudom, Te hogy élted meg végül is ezeket a hullámzó érzelmi telítettségű napokat. Magam többször omlottam össze, és álltam fel, tulajdonképpen anélkül, hogy – lényegét tekintve – bármi is történt volna. „Lényegét tekintve” valóban nem történt semmi, és pont ennek a hiánynak maradtak ürjei akkora vákuumokkal, amelyekre nem lehet nem reagálni, mert fizikai fájdalmat okozva húztak valamerre kifelé innen. Kimondhatatlan, kibeszélhetetlen, megfogalmazhatatlan erőkkkel. Fél térdre ereszkedetten kúsztam a valóság felismerhető, kevés biztonságot sejtető elemei felé.

Azon töprengék, hozzád indulásom érkezéssé növekszik-e, szavaim milyen fészket lennek Benned. Bizonyára így van, ahogy remélem. Mondod, sokat gondolsz rám. Úgy szeretném kilesni ezeket a bezárt pillanatokot, úgy szeretném hallani, hogyan szólsz hozzá, ha nem vagyok ott. Nekem okoz némi gondot ez. Én talán még sosem szólítottalak ebben a valóságban. Ha mégis, olyankor úgyis kihallgatni-sem-szabad módon szólítalak egyszerre magamban, aminek persze kihallhatósága elnémulásomba öltözik.

Aztán... – és itt eláll a szavam, mert részeg ágybaesés, éjszakai felriadás után, reggeli ébredés közben idézlek meg a csendben. Eddig szólt az aztán, illetve innen kezdődött, és hát ebben vergődöm, vergődünk. Rohanok haza. Talállak, remélem.

Mégiscsak óriási dolog ez kettőnk között. Rád bízom magam. Én akarom, Te megvalósítod. Persze hogy Te is akarsz, én is megvalósítanám. Nem jönnek könnyen össze a dolgaink, amikre azt mondtad, talán jelek. Biztos, hogy jelek. De minek a jelei?

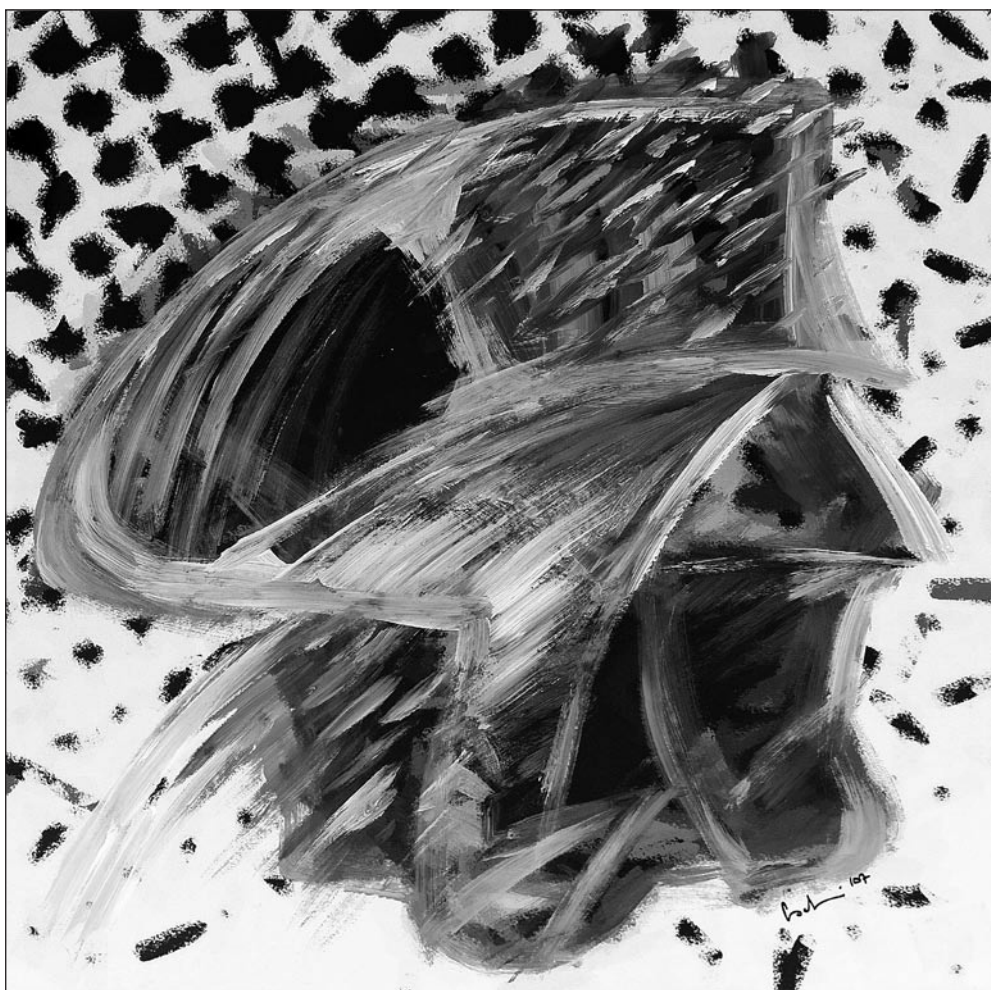
A sors jó festő. Kirajzolja úgy is előbb-utóbb, amit látni (lét-ni) akartunk, s aztán ránézhetsz Te is: *Ilyen művet akartál-e?* Tudom, szinte egyetlen stabilnak nevezhető pontja sincs annak a tervnek, amelyet dédelgetünk, mintha közös gyermekünk fogantatásának tervét vetítenénk egy egyelőre nem létező vetítővel egy egyelőre nem létező vászonra a semmi filmszínházában. Mégis születésről beszélünk. Mi születünk itt meg, bár az elnyújtott fogantatásban mégis a pillanatot keressük. – Mert azon múlik. És ez több, mint amit megérthetnék, több, mint amihez hozzáférék, több, mint amit megérdelek. Hát ebben vergődöm, mert ez olyan módon megfoghatatlan számomra, amiről elbizakodott jelenlegi létemben nem is mertem reménykedni, bár – ahogy mondtam már Neked – mélységesen meggyötör, amikor velem törli fel a Jóisten azokat a sötét és bizonytalanul hosszú folyosókat, amiken lassan távolgyok feléd. Hát ez jutott, és tudom, hogy nem ok nélkül. Nagyon értékes vagy nekem. Talán úgy látszik, egyelőre főleg magam miatt. De ha Te már felismerted Magad bennem, tudod, hogy mára ez EGY lett. Te és én együtt állunk ebben a virtuális várakozásban, és érzem, ahogy szorítod a kezem, mert tudjuk, hogy itt (ott) és most csak mi vagyunk egymásnak.

Csetneki József 1966. április 7-én született Miskolcon. Képzőművész, grafikus, tanár. A miskolci Kossuth Gimnázium befejezése után tanulmányait Sárospatakon a Comenius Tanítóképző Főiskolán (1985-88), majd Egerben az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola rajz szakán (1989-91) folytatta. Közben Emődön tanítóként dolgozott (1988-94).

1990-ben Czinke Ferenc grafikusművész és Dobrik István művészettörténész kezdeményezésére csatlakozott az újrainduló Sárospataki Népfőiskolához, mint a nyári képzőművészeti szekció tanára, illetve titkára. A *Mécsvilág* c. népfőiskolai kiadvány szerkesztő-grafikusa. 1994 óta családjával Sárospatakon él, nős, három gyermeke van. 1994-98-ig A Művelődés Háza reklámgrafikusa és kiállítás-szervezője. 1999-2002-ig a Besztercsey Alapfokú Művészeti Magániskola Sárospataki Tagiskolájának igazgatója, 2002-2004-ig a Magániskola képzőművészeti szakágának művészeti igazgatója. 2000-ben művészbártaival együtt megalapította a Sárospataki Nyári Képzőművészeti Szabadiskolát, amelynek azóta is szervezője és vezetője (erről lásd: Vámosi Katalin: A Sárospataki Nyári Képzőművészeti Szabadiskola = Zempléni Múzsza 2003/2. szám). 2004-ben létrehozta az ART ÉRT Művészeti Alapítványt és az ART ÉRT Művészeti Iskolát. Megtervezte a Zempléni Múzsza logóját és első arculatát, 2001-2004 között lapunk grafikai szerkesztője volt. Számítógépes grafikával, festéssel, versénekléssel foglalkozik. 1994 óta kiállító művész (Budapest, Miskolc, Nyíregyháza, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Soest [Németország], Szentendre, Szigetszentmiklós, Tokaj stb), 2002-től a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete tagja. 2005-ben csatlakozott a Patak Csoporthoz, amely 1994-ben Szigetszentmiklóson alakult. A kezdetben öt fővel induló társaság ma tizenhárom alkotót számlál. Tagjai a csatlakozás sorrendjében: Somogyi György, Puha Ferenc, Aknay János, Gubis Mihály (1948-2006), Hann Ferenc (teoretikus), Kéri Mihály, Penyaska László, Nádasdy János, Wolfgang Nickel, feLugossy László, Csetneki József, Szemadám György és Novotny Tihamér (teoretikus). A Zempléni Múzsában közülük eddig a következő művészeket mutattuk be: feLugossy László (2002/2. szám), Aknay János (2003/1. szám), Puha Ferenc (2004/1. szám), Somogyi György (2006/2. szám), Gubis Mihály (2007/4. szám), Nádasdy János (2008/4. szám).

Kilenc évszak sorozat – 5.

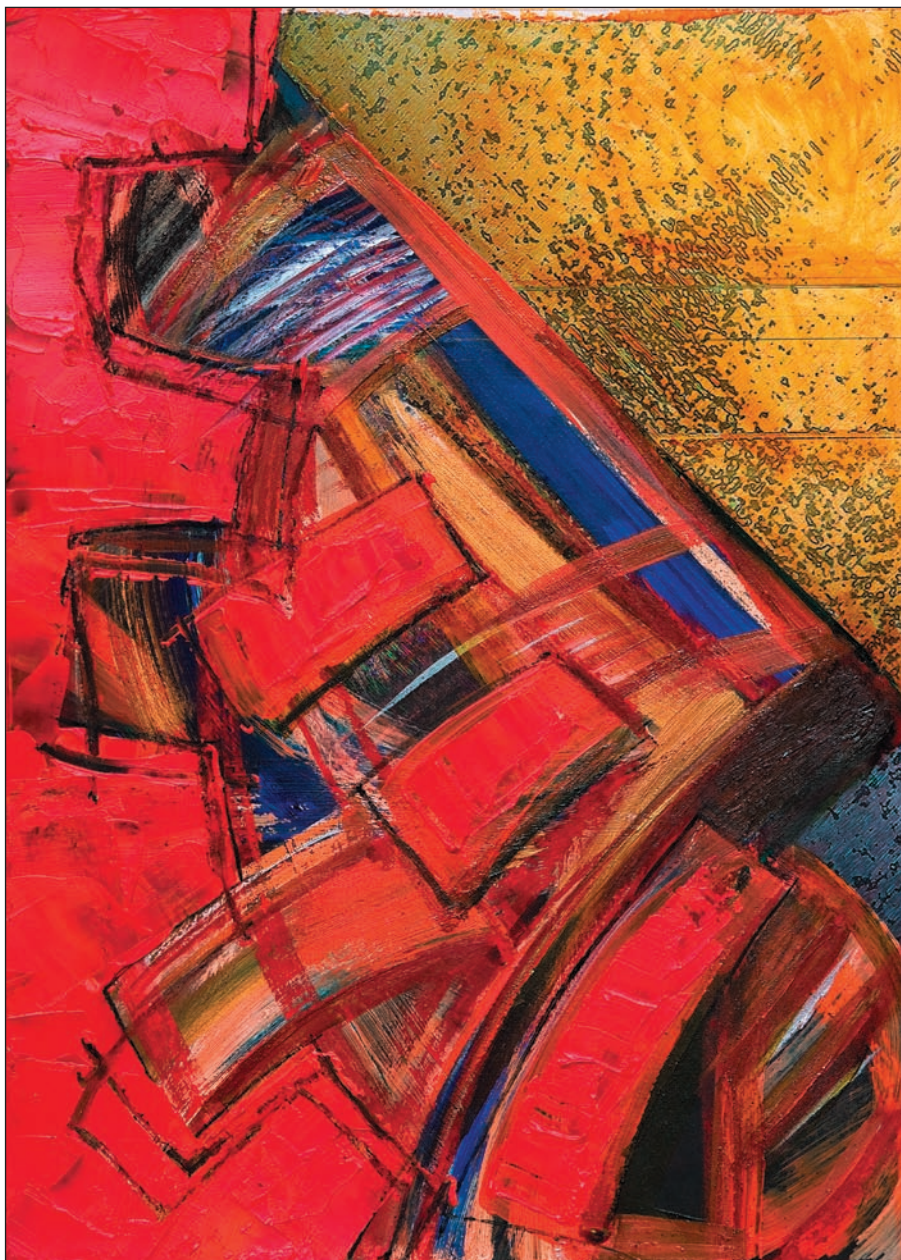
1848

Nem múlik

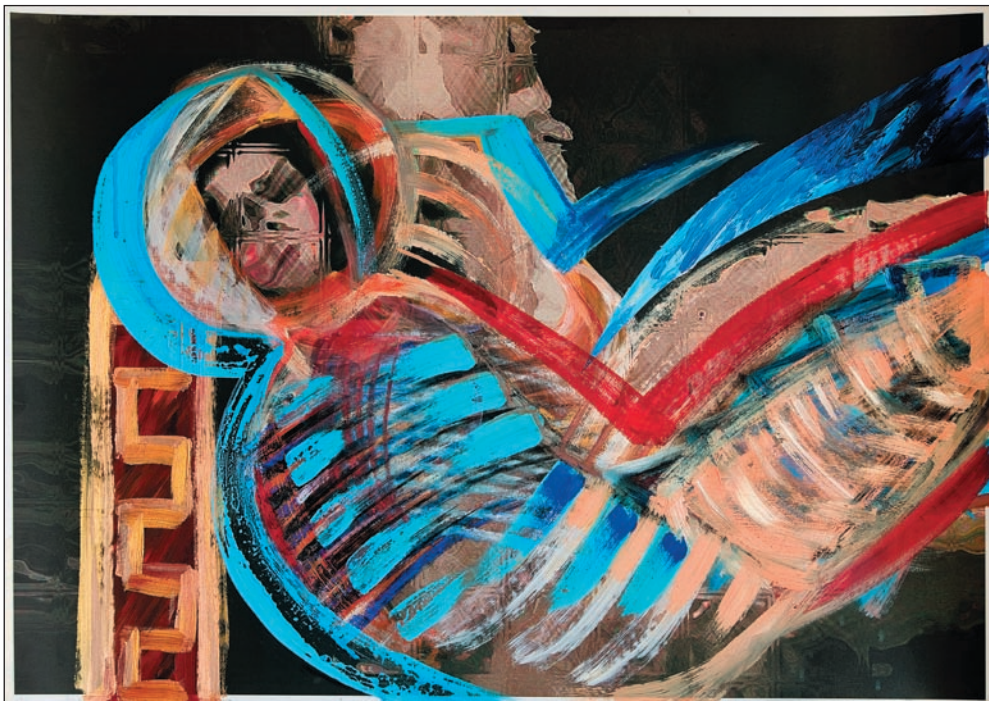

Széteső látóhatár

Második ablak sorozat – Sára fürdeni ment

Második ablak sorozat – Sára elképzelve

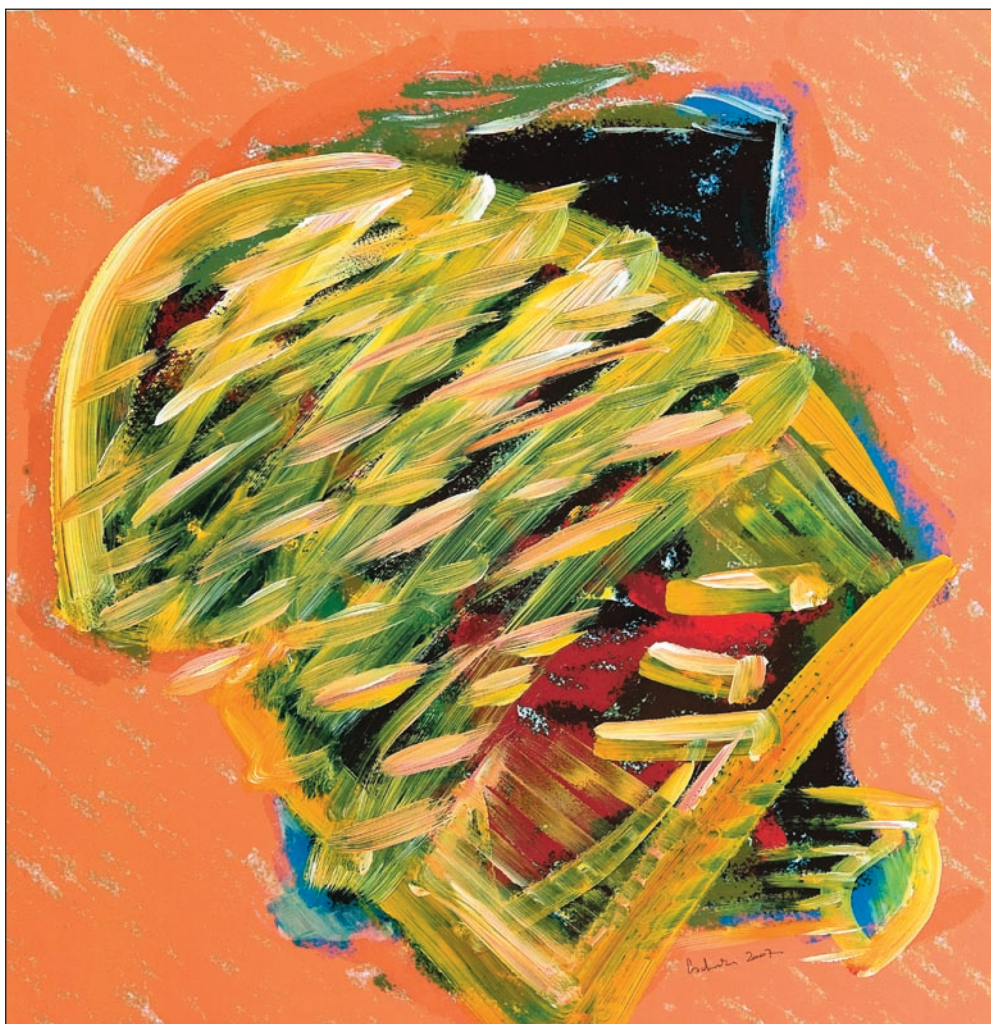

Kilenc évszak sorozat – 2.

Kilenc évszak sorozat – 4.

Kilenc évszak sorozat – 1.

Józsa Judit

„A táncoló paraszt”

Izsó Miklós szobrászatáról¹

Izsó Miklós 1831. szeptember 9-én született a borsodi Disznóshorvátton.² Eredeti családi neve Icsó volt. Apja elszegényedett köznemes, aki a képfestőséggel felhagyva egyszerű parasztgazda lett. Anyja Szathmári Eszter, Szathmári Mihály zsipi rektor leánya. Sárospatakra kilenc évesen, az 1840/41. tanévben került, ahol ún. szolgáló diák volt az 1846/47. tanév végétéig. Ez időből fennmaradt tanulmányi eredményei alapján gyenge diák volt, éppen, hogy meg nem bukott.³ 1847-ben Jakovetz Antal kőfaragómesternél járt Rimaszombatban.⁴ Sárospataki tanulmányai után másfél évvel csatlakozott a szabadságharchoz. 1849. február 20-tól a fegyverletételig számos ütközetben vett részt, majd bujdoklásra kényszerült. Visszatért Jakovetz mesterhez, akinél valószínűleg 1851-1856-ig dolgozott. Ez idő alatt a helyi, nem szakképzett gimnáziumi rajztanár, Plachy Ferenc által vezetett városi „rajzoldába” is eljárt. Ez azonban csak egyszerű vasárnapi tanfolyam lehetett az iparos-legények részére. Fontos feladat, hogy fényt derítsünk Izsó és a Rimaszombatba visszavonult Ferenczy István kapcsolatára. 1853-56 között a tehetségesnek bizonyuló kőfaragó legény Ferenczy két befejezetlen portrészobrán, valamint két síremléken segédkezett az idős szobrásznak.⁵ Az Izsó-hagyatékban megtalálható a rimaszombati időszakra datálható két jegyzetfüzet, amelyekbe Izsó kezdetleges esztétikai és művészettörténeti ismereteit jegyezte fel. Valószínűleg Ferenczy tanácsát követve keletkeztek ezek az írások.

Minden valószínűség szerint ugyancsak Ferenczytól tanulta meg a márványba faragáshoz szükséges átponozás technikáját, megízelve a nemesebb anyag, a fehér márvány művészi kezelési lehetőségét. Tehát Ferenczy indította el a művésszé válás útján. Ezt igazolja az általa kiállított bizonyítvány, amellyel Izsó 1857-ben, Ferenczy halála után, Borsos József festőművész ajánlásával Pestről Johann Meixner, majd Hans Gasser Bécsben működő osztályába került. 1859-ben itt faragta ki gróf Széchenyi István természet utáni portróját, Hans Gasser mintája szerint. Tehetségére a Bécsben tanuló magyar egyetemisták felfigyeltek. Szily Kálmán vezetésével létrehozták Krajcáros Egyletüket; azért is, hogy Izsót és a magyar szobrászművészetet támogathassák.⁶ Így 1859 őszén beiratkozhatott a Müncheni Művészeti Akadémiára, ahol Max Wittmann osztályába került.

1861-ben hazalátogatott. Ekkor készítette el a *Búsuló juhász* c. művének vázlatát, amelynek márványba faragott vázlatát 1862-ben Pesten, a Műegyletben bemutatták. A siker szelétől megérintve, reményekkel tele még abban az évben letelepedett Pesten.⁷ Vágyai ellenére portréfaragásból, kőfaragói bémunkákból tudott csak megélni. 1864-ben mintázta meg Révai Miklós egész alakos szobrát, a Magyar Tudományos Akadémia homlokzatára. 1866-ban pedig a Széchenyi-szoborpályázat első fordulóján nyert, de a másodikon már nem vett részt.⁸ Ugyanekkor készült egyetlen monumentális műve, a debreceni

Csokonai Vitéz Mihály-szobor, amelyben elsőként formálta meg a magyar költő típusát.⁹ A szabadságharcban elesett bajtársait 1869-ben vázlatokon örökítette meg. 1870-ben házasságot kötött Szerdahelyi Jozefával. 1871-ben pályázat útján a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanárrá nevezte ki az akkor alapított Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde (a Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődje) szobrászati tanszékére, ahol mintázást oktatott (a másik két tanszék vezetésére Székely Bertalan és Schulek Frigyes kapott megbízást).¹⁰ Ugyancsak 1871-ben kérték fel Petőfi Sándor pesti szobrának megalkotására. Ehhez azonban csak nagyszerű vázlatok készültek el, akárcsak az 1875. évi *Dugonics András*-emlékműhöz, amelyeket – Izsó 1875. május 29-ei halála miatt – végül tanítványa és mintarajztanodai tanszéki utóda, Huszár Adolf (1842-1885) fejezett be.

A Táncoló paraszt sorozat

Izsó Miklós tánc-ábrázolásának e módja egyedülálló a korban. A magyar táncban a lélek természetes és szabad megnyilvánulását látta. Izsó tudott és szeretett táncolni, így biztosan és hitelesen ábrázolhatta a mozdulatok tetőpontját, a legfontosabb pillanatok töredékét. A kis szobrok nemcsak szépek és jelentősek, hanem valójában ösztönös vagy nem ösztönös, de valódi szobrászi tudást igényelve, a mozgást magát rögzítik. A táncoló ember bonyolult, heves, gyönyörű mozdulatait emelik át a mozdulatlan forma halhatatlanságába. Ezt a szobrászi megoldást Izsó úgy érte el, hogy a mozdulatok ellentétére építkező férfitánc minden mozzanatában a klasszikus szobrászat kontraposztját érvényesítette.¹¹ Tette mindezt úgy, hogy azt a helyzetet látjuk, amikor az alak két mozgásforma között egy pillanatra nyugvóponthoz ér. Ezt a megoldást a művészettörténészek közül elsőként Fülep Lajos rokonította az ókori görög tanagra-figurák¹² szobrászati megoldásával.¹³

Táncoló paraszt I. A 29 cm-es terrakotta talapzatának baloldalán a felirat: „1864. aug. 5. I. M.”¹⁴ Az elmélyülten táncoló, hunyorgó tekintetű legény fejét kissé felfele és baloldalra fordítja. Jobb karját jobboldalra lendíti, míg bal karját felemelve a kalapja felé közelíti. Kissé behajlított bal lábán áll, a jobb lábával baloldalra rúg ki. Az árvalányhajjas pörge kalapja alól vállára omló, hullámos, hosszú hajú fiatalember legényesen felfelé pödört, hetyke bajuszt visel. Bő ujjú inge fölött pitykés mellényt hord, ingének nyakát csokorra kötött rojtos nyakkendővel fogja össze. Keszkenőjét a gomblyukba kötötte. Rojtos gatyája alól sarkantyús csizma villan elő. A bal kézfej letört, hiányzik. Az előoldalon, a bal válltól átlósan végig, a jobb térd alá érő és a mellény vonala alatt futó, míg a hát oldalán a bal válltól a jobb csípő alatti részig, átlósan ragasztási vonal húzódik, egy korábbi törésről árulkodva.

Táncoló paraszt II. A 28,2 cm magas terrakotta jelzése a talapzat jobb oldalán található: „Izsó Máj. 1-én 1870”.¹⁵ A fejét egyenesen, nagyon enyhén balra hajtó, hetykén táncoló férfi jobb karját és kezét testének törzse mellett oldalra kinyújtja, balját csípőjére támasztja. Tekintetével előre néz, mellét kidülleszt, jobb lábán állva bal lábával előre rúg úgy, hogy lábfejét kissé oldalra fordítja. A legény göndör haja hosszú, bajusza kipödört. Tollal díszített pörge kalapot, bő ujjú inget, pitykés mellényt és csokorra kötött rojtos nyakkendőt, valamint rojtos bő gatyát és hegyes orrú csizmát visel. A figura csaknem ép, kizárólag a kalapján lévő toll vége tört le.

Táncoló paraszt III. A 31 cm nagyságú, az egész sorozatban egyedüli gipszfigura nem jelzett.¹⁶ A szembe néző táncos jobb kezét csípőjére téve, a bal karját éppen ellenkező

irányba, felfelé emeli. Jobb lábfején áll, bal lábával a jobb láb előtt, lábfejét oldalra tartva keresztbe és előre rúg. Feltűrt karimájú tollas kalapot visel, mely alól göndör, hosszú hajfürtjei kiomlanak, szimmetrikusan felfelé pödrött bajusz díszíti fiatal arcát. Viselete bő ujjú ing és rojtos, bőszárú gatyá, hegyes orrú csizmával. Ingének nyakát csomóra kötött rojtos nyakkendő tartja, mellényt nem hord. A figura bal karjának a csuklórésze és kézfeje hiányzik.

Táncoló paraszt IV. A 28 cm-es terrakotta jelzése, amely a művész pecséttel nyomott monogramja, a talapzaton balra húzódik: „I. M.”¹⁷ A fejét és tekintetét jobbra és lefelé irányító figura jobb karját oldalra lendíti, balját pedig a feje irányába, felfelé emeli. A tollal díszített sapkát viselő táncos kissé behajlított jobb lábán áll, bal lábával előre lép; úgy, hogy a sarkával érinti a földet. Az alak előlről nézve mezítelen, mellét és lábát nem takarja ruha, karjáról bő ujjú ing omlik alá, hátulról pedig bőszárú gatyája takarja mezítelenségét. A jobb kézfeje és pödrött bajuszának bal csücske letört, hiányzik.

Táncoló paraszt V. A 26 cm magas terrakotta figura, jelzése pecséttel, hátul a talapzat oldalán látható: „I. M.”¹⁸ Az enyhén behajlított jobb lábán álló táncos, bal lábfejét lefele és oldalt tartva, lábával előre rúgó figurát jár. Miközben bajuszos arcát lefelé és jobboldalra hajtja, tekintetét lefele irányítja, addig jobb kezét csípőjére helyezi és bal karját a magasba lendíti. Tollszerű díszrel ellátott sapkát, lobogó bő ujjú inget, sarkantyús csizmát visel. Előlnézetből mellkasa és lábai nincsenek ruhadarabokkal takarva, hátulnézetből viszont mozgalmas bő ujjú ing és gatyá drapériája látszik. A figura ép.

Táncoló paraszt VI. A 24,7 cm-es méretű terrakotta, amelynek datálása a talapzat bal oldalára került: „1867. jan. 28.”¹⁹ A fiatal táncos arcán nincs bajusz, hullámos hosszú haját nem takarja fejfedő. Fejét jobbra, enyhén fölfele irányítja, mialatt jobb kezét csípőjén nyugtatja, karját és törzsét hátratulja, bal karját behajlítva a feje fölé emeli. Jobb lábán áll, a tánc figurája szerint bal lábujjaival érinti a földet. Sematikusan mintázott bő ujjú inge és bőszárú gatyája van, bal oldalán kendőszerű motívum tűnik fel.

Táncoló paraszt VII. A 28 cm magas terrakotta a talapzat jobb oldalán hátul van jelezve, pecséttel: „I. M.”²⁰. A fejét jobbra oldalra és lefele hajtó figura arca nincs megmintázva, hosszú hullámos haja vállára omlik és körülöleli arcát. Bal kezét csípőjére támasztva, jobbát pedig a magasba, behajlítva kissé előre tartja. Bal lábán nyugszik, a jobbal keresztbe lép. Lobogó ujjú ingbe, e fölött ptykés mellénybe és csomóra kötött nyakkendőbe, valamint bőszárú gatyába öltözött. A pörge kalap a földön hever, a talapzat hátsó, jobb oldalán. A terrakotta ép.

Táncoló paraszt VIII. A 26 cm-es terrakotta jelzése pecséttel történt, a talapzaton jobbra: „I. M.”²¹. A figura fejét jobbra, lefelé hajtva, jobb karját oldalra, a balt feje fölé lendítve táncol. A fején nincs fejfedő, hosszú hajának hajfürtjei az alakkal együtt táncolnak, az alig kimunkált bajszos arc körül. Behajlított jobb lába előtt a ballal keresztbe lép úgy, hogy a bal lábfejének lábujjaival érinti a földet. Előlről az alak teljesen mezítelen, a genitáliája is látszik, míg hátulról a bő ing és gatyá befedi testét. A figura ép, a talapzat első része letört.

Táncoló paraszt IX. A 27 cm-es terrakotta jelzése a talapzat jobb oldalán pecséttel: „I. M.”²². A táncoló alak genitáliáját és testfelületét nem takarja semmi, csak karjáról hull alá a bő ujjú ing. Felfele sodrott bajuszos arcát hullámos, hosszú haj övezi, mely fölött tollas pörge kalap van. Fejét balra hajtja, enyhén lefele irányítva a tekintetét. Bal karját baloldalra eltolja a testétől, jobbát viszont kalapjához emeli. Csípőjét kissé jobbra tolva mindkét

lábával lábujjhegyen áll. A hátoldalán sematikus ruharedőket, valamint az alátámasztás helyét láthatjuk.

Táncoló paraszt X. A 24,7 cm-es terrakotta jelzése a talapzat jobb oldalán pecséttel: „I.M”²³. A táncoló figura fejét hátravetve, kissé balra hajtva, jobb karját behajlítva föl és előre tartja, a bal kar pedig ellendül oldalra a test vonalától. Csípőjét erőteljesen jobbra tolja, mindkét lábának lábujjain áll. Arca és ingujja csak jelzésszerűen mintázott, teljesen meztelen, genitáliáját nem takarja semmi. Hátoldalán ugyancsak jelzésszerűen, drapéria fedí alakját.

Táncoló paraszt XI. A 25,5 cm-es terrakotta feje letört, jelzése a talapzat jobb oldalán: „I.M”²⁴. A férfi jobb kezét csípőjére téve, mellét kidülesztve és balját kicsit oldalra tartva lejtí táncát. Ruházatát csak a bő ingujj képezi, így genitáliája fedetlen. Hátoldalt a ruházat alig kidolgozott. A figura nagyon töredékes, hiányzik a feje, a bal kézfej, a jobb láb térdtől lefelé és a bal lábszár közepétől lefelé eső rész. A bal lábszár közepében a ragasztáshoz használt ék is látszik. A MNG kartonja szerint, amely még valószínűleg a törés előtti állapotot írja le, a jobb lába ujjával érintette a földet.

Táncoló paraszt XII. A 28,2 cm-es terrakotta jelzése hátul a talapzaton: „1867. Janu.20. Debrc.”²⁵. Ez a táncos balra fordítí fejét, melyet nem díszítí fejfedő, haja hosszú, arca jelzésszerűen kidolgozott. Csípőjét balra tolvá, a behajlított bal lábán áll, a jobbat keresztbe téve a másik előtt, feszített lábfejjel kirógó táncfigurát lejt. Jobb karját a feje fölé, míg a másikat a testétől oldalra, kissé fölfelé emeli. Ruházata a szokásos bő újjú ing, mely felett végig begombolt mellényt visel; a nyakkendőjét csomóra kötötte, bal oldalán sallangos dohányzacskó lóg. Hegyes orrú csizmája felett gatyája bő szára látszik. Hátoldalán a sematikus viseletábrázolás ellenére a vállhoz erősített dolmány körvonalazódik, amelynek a szíja elől a bal válltól indul és a jobb kar alatt átlósan húzódik. A gatyá redőzetének végződésében, a talapzat bal hátsó részén, egy pörge kalap látszik. A mű ép.

Táncoló paraszt XIII. A 27 cm-es terrakotta jelzése a talapzat jobb oldalán pecséttel: „I.M”²⁶. A táncos alig kidolgozott arcát lefele és jobb oldalra irányítíja, hajának egy tincse felfele kunkorodik. A bal lábával keresztbe lép a jobb előtt, úgy hogy lábujjhegyei érintik csak a talajt. Jobb karját ellendítí kissé fölfele a test síkjától, a balt magasabbra a fejéhez emeli. Ruházata előlről csak a bő ingujja, hátulról a drapéria alig megmunkált. Az alkotás ép.

Táncoló paraszt XIV. A 26 cm-es terrakotta jelzése a jobb lábánál a talapzaton pecséttel: „I.M”²⁷ 1870. A táncoló legény fejét jobbra hajtíja, tekintete lefele néz. Haja hullámos és hosszú, bajusza felfele pödrott. Teste alig kimunkált, jobb lábán áll, közben bal lábával figurází. Jobb kezét fejéhez emeli, balját oldalra nyújtíja ki. Ingujja az egyetlen ruhadarabja az előoldalán, a hátoldalán viszont lobogó ing és gatyá borítíja be testét.

Táncoló paraszt XV. A 21,5 cm-es terrakotta jelzése a talapzat bal oldalán. „I M. Debrecen 1867. Jan. 26.”²⁸. A legvázlatosabban kidolgozott figura kissé jobbra fordítíja fejét, bal kezével fejéhez nyúl, a jobbát oldalra lendítí. Jobb lába a bal előtt keresztben járíja a figurát. Viselete a vázlatos bő újjú ing és bőszárú gatyá.²⁹

Jegyzetek

¹ A tanulmány részlet az „Izsó Miklós: Táncoló paraszt” című, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK művészettörténet szakán 2002-ben megvédett szakdolgozatból. A szerző elérhetőségei: jozsajudit@jozsajudit.hu; www.jozsajudit.hu. Munkásságáról lásd Bába Szilvia (bsz@mka.hu) tanulmányát *lapunk jelen számában*. Az Izsó Miklósról szóló írás aktualitását Józsa Juditnak a 2009. augusztus közepétől szeptember végéig Budapesten, a Magyar Kultúra Alapítvány épületében (www.mka.hu) megtekinthető „Magyar táncok” című terrakotta kiállítása jelenti. Izsó Miklós életrajzi adatainak forrása: Szmrecsányi Miklós: Izsó Miklós és a bécsi magyar technikusok = *Művészet*, 9. évf. (1910).

² A község neve Izsó Miklós emlékére 1950-től Izsófalva. Vö.: Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. I. kötet, 644.o.

³ Az 1842/43. tanévre vonatkozóan Izsó neve hiányzik a jegyzékből. Vö.: Szmrecsányi: *i.m.* 10-11.o. Petőfi 1847. július 9-én járt a sárospataki kollégiumban, valószínű, hogy Izsó csak futólag látta őt, de így is nagy hatással volt rá, mint életének későbbi szakaszában kitűnik. Uo. 18-19.o.

⁴ Gyenge tanulmányi eredményei miatt a család valószínűleg nem tartotta érdemesnek a tanulmányai folytatását és családi kapcsolatok révén került Rimaszombatba. Uo. 20-22. p.

⁵ A Kölcsey Ferenc és Kazinczy Ferenc portréiról, a Jánosiban lévő Szathmáry Király-család és a gróf Forray Iván síremlékéről van szó. Uo. 78.o.

⁶ Idézett művében Szmrecsányi külön fejezetet szentelt a Krajcáros Egylet szerepének. Elsősorban azért, mert úgy gondolta, hogy példa nélküli áldozathozatalukkal Izsót a bécsi magyar technikusok mentették meg a művészetnek és a hazának. Másodsorban azért is, mert magától Szily Kálmántól, az egylet elnökétől kapta meg Izsónak a hozzá intézett 24 levelét, amelyekben bőséges adatokat talált. Vö.: Szmrecsányi: *i.m.*

⁷ Uo. 6.o.

⁸ Uo. 6.o. Az MTA homlokzatát díszítő magyar címert tartó géniuszokat is Izsó faragta.

⁹ *Magyar művészet 1800-1945* (szerk.: Zádor Anna), Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1964. 154.o.

¹⁰ A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig (szerk.: Blaskóné Majkó Katalin és Szőke Annamária), Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2002. 320.o.

¹¹ Keserü Katalin: Izsó és a nemzeti romantika. In: *Városépítészeti törekvések Debrecenben. Izsó Miklós Csokonai szobrának szerepe. A jelen városfejlesztése és tervei.* (Az 1981. október 2-án rendezett emlékünnepek előadásai) (szerk.: Dankó Imre), Hajdú- Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, Debrecen, 1982. 45.o.

¹² Tanagra ókori boiotiai görög város, ahol 1873-1889-ig folytak ásatások. Az itt fellelt temetőben nagy mennyiségű ókori terrakotta szobrocska került elő. E lelőhelyről nevezték el az i.e. 4. század második felében virágzó hellenisztikus terrakotta szobrászat alkotásait tanagra-figuráknak. Vö.: *Művészeti lexikon* (főszerk.: Zádor Anna – Genthon István) IV. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 503.o.

¹³ Vö.: Fülep Lajos: Izsó Miklós. In: *uő: Művészet és világnézet. Cikk, tanulmányok 1920-1970* (vál. és szerk.: Tímár Árpád), Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976, 539-564.o.

¹⁴ *Magyar Nemzeti Galéria leltári szám* (a továbbiakban: MNG ltsz.) 3349

¹⁵ MNG ltsz. 3347

¹⁶ MNG ltsz. 3380

¹⁷ MNG ltsz. 3371

¹⁸ MNG ltsz. 3351

¹⁹ MNG ltsz. 3375

²⁰ MNG ltsz. 3350

²¹ MNG ltsz. 3360

²² MNG ltsz. 3369

²³ MNG ltsz. 3374

²⁴ MNG ltsz. 3372

²⁵ MNG ltsz. 2268

²⁶ MNG ltsz. 3370

²⁷ MNG ltsz. 3373

²⁸ MNG ltsz. 3361

²⁹ Az Izsó Miklósról szóló tanulmány közlésével szerkesztőségünk kapcsolódik a jeles sárospataki diákok és tanárok hagyatékát is feldolgozó „sárospataki iskola” kutatáshoz történő adatgyűjtéshez.

Második ablak sorozat – Sára elképzelve

Bába Szilvia

Küldetések találkozása

Józsa Judit művészete és a Magyar Kultúra Alapítvány

A művészlől és a küldetésekről

Az értelmező és szinonima szótárak határozottan szűkszavúak; a küldetés: elhivatottság, hivatás, misszió. Legegyszerűbb értelmezésben tehát a küldetéses ember vagy szervezet mögött áll valaki, vagy valami nagyobb; aki, amely felhatalmazta, felruházta, felkente, üzenetet, feladatot bízott rá. Ahogyan Goethe és Nietzsche fogalmazta: „Annak nevében, ki művein át / öröktől fogva teremti magát...” (*Goethe: Proemion. Szabó Lőrinc fordítása*); „...szemében akkor / valami régi gyúl, / valami nálam – szebb emléke gyúl.” (*Nietzsche: Az ősz. Szabó Lőrinc fordítása*) A vallásos küldetés megfogalmazása a kinyilatkoztatást tartalmazó szent tekercs, könyv. Az irodalmi küldetésé maga a világirodalom. Vannak persze speciális *ars poetica* gyűjtemények; folyóirat-beköszöntő előszó-szemelvények; írók, költők, művészek vallomásainak végtelen sorozata: „Költő vagyok, mit érdekel engem a költészet maga” (*József Attila*); „Műveld a csodát, ne magyarázd.” (*Nagy László*)

A régmúltban küldetéses emberek varázslók, sámánok, próféták, látnokok, jósök, papok, költők, írók, művészek voltak. Ám manapság a modern menedzsment irodalom előírja és a tulajdonosok, versenytársak elvárják, hogy legyen a cégnek, szervezetnek is küldetésnyilatkozata. Ez olykor gyanúsán misztifikálja, ám az áru-világ profanításából mégiscsak felemeli, nagyobb törekvés részévé teszi a cég tevékenységét. Ez a felemelés egyben derivátum is: a portéka, a kínálat valamely, nálam szebb üzenetét is hordozza. Carnegie, Drucker, Toffler mellett a fő klasszikus Philip Kotler szerint egy cég küldetése öt hatás alatt formálódik: a története, a cégvezetők és a tulajdonosok pillanatnyi preferenciái, a cég környezete, a szervezet erőforrásai, végül a szervezetnek saját speciális kompetenciái.

E bevezető után az alábbiakban Józsa Judit kerámiaszobrász-művész és a Magyar Kultúra Alapítvány *küldetéseinek találkozásáról* lesz szó.

Józsa Judit szülei, Józsa János és Julianna Európa-szerte ismert, neves keramikus népművészek Korondon. Judit, két bátyja után egyetlen leánygyermekként, Székelyudvarhelyen született 1974. május 1-jén. Elemi iskoláit Korondon, a középiskolát szülővárosában végezte. Szabadideje minden percét szülei műhelyében töltötte: gyúrt, agyagozott, formázott, festett. Első kisplasztikáját, egy keresztfára boruló öregasszonyt, *Szeretet* címmel, 11 évesen mintázta meg. 1994-ben települt át Magyarországra. A Szent Margit Kórház szociális szervezőjeként dolgozott. Ám az alma nem esik messze a fájától, vagy ahogy Márai Sándor mondja: a művésznak *végzete* van. Józsa Judit édesapjától nemcsak a fazekasság mesterségét tanulta meg, hanem azt is, hogy csak tiszta forrásból szabad merítenie. Ezért is végezte el a Pázmány Péter Katolikus Egyetem művészettörténet szakát: szobrain érezzük a tanult ikonográfia sugárzását. 1996-ban elkészítette a *Honfoglaló magyarokat* megjelenítő kiállítását, amelyet a *Táltosok és szentek. Árpád népe és házá-*

nak szentjei (2003) című tárlat, majd a *Magyar Nagyasszonyok* sorozat (2004, 2005), a *Múzsák kertje* (2006), a *TerrAqua világa* (2007) és a *Magyar mesevilág* (2008) követett. 2004 márciusában *Tiszta Forrás* címmel nyílt meg a műveit és a szülei korondi kerámiáit állandóan bemutató kiskalóriája a Budai Vár Fortuna-udvarában. Eddigi pályafutása során közel száz kiállítása volt. Műveivel eljutott a tengerentúlra, Amerikába, Kanadába és Ausztráliába is. Terrakotta kisplasztikái nem hagyományos korongozással készülnek, hanem az általa kifejlesztett hajtogatással és mintázással. A művész földfestékeket vagy archaikus felületkezelést, „patinázást” alkalmaz, de szereti az alacsonyabb és magasabb hőfokon égetett, színes, mázas felületek játékát is.

A kiállításokról

A Magyar Kultúra Alapítvány a Budai Várban lévő épületének működtetésével, szervező munkájával a magyar-magyar párbeszédet, a kultúrák és régiók találkozását szolgálja. Ennek jegyében minden évben megrendezzük a Magyar Kultúra Napját, a Karikatúra Művészeti Fesztivált, a Budavári Mosolynapokat, a Költészet Napját, a Kárpát-medencei Napokat, a Budavári Mézesnapokat, az Ausztrália Magyar Baráti Köre találkozóit, a Sárospataki Diákok Budapesti Egyesülete rendezvényeit, a Borsod-Abaúj-Zemplén megye Budapesti Baráti Köre eseményeit, a Magyar Emlékekért a Világban Egyesület előadás-sorozatait, tárlatait; továbbá számos könyvbemutatót, előadói estet, kiállítást és képzést. A magyar-magyar találkozók célja: otthonról haza. A Magyar Kultúra Alapítvány mindent megtesz azért, hogy a Kárpát-medence és a nyugati, illetve tengeren túli diaszpóra magyar intézményeit, egyházait, folyóiratait, íróit, költőit, tudósait, táncosait, képzőművészeit itthon bemutassa. Magyar barátainknak lehetőséget adunk arra is, hogy az életútjukról, terveikről a hazai érdeklődőket tájékoztassák. Józsa Judit munkássága és a Magyar Kultúra Alapítvány tevékenysége tehát küldetéses szálakon kapcsolódik össze.

A művészt nyolc évig foglalkoztatta a *Magyar Nagyasszonyok* megfogalmazásának gondolata, hiszen még senki sem ábrázolta és mutatta be őket egy csoportban. Az első részszel – hosszú anyaggyűjtés után – 800-tól 1800-ig jutott el. A Magyar Kultúra Alapítvány épületében a Budai Várban 2004. augusztus 2. és szeptember 10. között 26 magyar nagyasszonyt mutatott be, *DE CLARIS SELECTISQUE MULIERIBUS avagy Magyar Nagyasszonyok I. 800-1800.* címmel. (Az itt jellemzett további kiállítások is ebben az épületben voltak.) A sorozatban az első *Emese*, aki a legenda szerint az Árpád ház ősanja. A záró személy a lelki fájdalmai ellenére is erős és önfeláldozó *Árva Bethlen Kata* volt. A kiállítás középpontjában a *Patrona Hungariae*, a *Magyarok Nagyasszonya*, a *Boldogságos Szűz Mária* állt. További megformált nagyasszonyok: *Sarolta*, *Boldog Gizella királyné*, *Árpádházi Szent Piroska*, *Árpádházi Szent Erzsébet*, *Árpádházi Szent Kinga*, *Árpádházi Szent Margit*, *Anjou Mária királynő*, *Rozgonyi Cecília*, *Szilágyi Erzsébet*, *Beatrix királyné*, *Ráskay Lea*, *Sövényházy Márta*, *Kanizsay Dorottya*, *Izabella királyné*, *Nagykárolyi Károlyi Zsuzsanna*, *Lorántffy Zsuzsanna*, *Bedeghi és Berencsi Nyáry Krisztina*, *Széchy Mária*, *Báthory Zsófia*, *Borosjenői Bornemissza Anna*, *Gróf Zrínyi Ilona*, *Petróczy Kata Szidónia*, *Géczy Julianna*. A 2005. augusztus 2. és szeptember 25. között megrendezett *Magyar Nagyasszonyok II. 1800-tól tegnapig* című kiállítás a 19. és a 20. század kiemelkedő asszonyait hozta elénk. E kiállítás középpontjában is a *Patrona Hungariae*, a *Boldogságos Szűz Mária* állt. És a további, agyagba álmódott nagyságok: *Brunsvik Teréz*, *Teleki Blanka*, *Leövey Klára*, *Bezerédj Amália*, *Mária főhadnagy*, *Kossuth Zsuzsa*, *Bohusné-*

Szögyény Antónia, Salkaházi Sára, Zsindelyné Tüdös Klára, Sass Flóra, Hugonnai Vilma, Vendl Mária, Jászai Mari, Szeleczy Zita, Kovács Margit, Aranyváry Emília, Czinka Panna, Kronberger Lili, Rhédey Claudia, Erzsébet királyné (Sissi) és Tóth Ilona. A művész nő válogatása szubjektív, ám a választottak nemzeti történelmünk kimagasló asszonyai. Különböző történelmi korokban, eltérő gazdasági, társadalmi, politikai körülmények között, más-más szellemi közegben és környezetben éltek. Ám közös bennük a ragyogó szellemiség és az, hogy nem származásuk, hanem tetteik miatt érdemelték ki a megbecsülést. Mindkét tárlat rendhagyó történelem óra is volt egyben: a kisplasztikák mellett a látogatók elolvashatták a megformázott nagyasszony életrajzát, amelyek – a művek fotóival – kötetben is megjelentek.

2006-ban a művész keresni kezdte „a nőt”, tehát a magyar irodalom kiemelkedő személyiségeinek műzsáit. Józsa Judit a számára legkedvesebb írók, költők ihletőit mintázta meg. A kiállítás középpontjába a *Magyarország–Anyország* kompozíció került. A *Múzsák kertje* című, látványos kiállításhoz megformázta a Janus Pannonius által Pannónia földjére csábított *kilenc antik műzsát*, Tinódi Lantos Sebestyén műzsáját, *A magyar történelem alakját*, Balassi Bálint *Júliáját*, Csokonai Vitéz Mihály *Lilláját*, Petőfi Sándor *Szendrey Júliáját*, Ady Endre *Lédáját*, Juhász Gyula *Annáját*, Babits Mihály feleségét, *Török Sophie-t*, Márai Sándor feleségét, *Lola* asszonyt, Szabó Lőrinc műzsáját, *Korzáti Erzsébetet*, József Attila három műzsáját – *Vágó Márta*, *Szántó Judit*, *Kozmutza Flóra* – és Radnóti Miklós feleségét, *Gyarmati Fannit*. Persze poén is akadt: Kaffka Margit férje, *Bauer Ervin*; Tamási Áron írásainak ihletője, a *Székely* és Wass Albert legfőbb támasza és forrása: *Erdély*. A kiállításra érkezők virágos lugason át léphettek a terembe, ahol szimbolikus jelentéssel bíró élővirágokkal idéztük meg a címet, azaz a *Múzsák kertjét*. Az életrajzok és a kisplasztikák fotói ismét megjelentek kiadásban is.

A 2007. évi *TerrAqua világa* kiállítás anyaga, ahogyan a cím is utal rá, terrakotta és kagyló. A *Magyar Nagyasszonyok* és a *Múzsák kertje* kisplasztikái között is volt olyan, amelybe Józsa Judit beépített természetes ásványi anyagokat, köveket. A terraqua teremtett lényeinél is felhasznált csigákat, kagylókat, korallokat. A művész új, szakmai kihívásként színes, matt és selyemfényű mázakat használt. A tizenhét lény változatos formákkal és karakterisztikus jegyekkel, szimbolikus utalásokkal fejezte ki a természeti adottság és az alkotói képzeletvilág találkozását, sajátos mitológiát teremtve. Mérvadó művészettörténészek véleménye szerint az egyik legősibb művészeti ágnak tekinthető kerámiaművészetben sikerült új műfajt teremtenie. Az élmény fokozása érdekében a belépőket az installáció részeként tengerparti sétány (egy méter széles homoksáv) fogadta, amelyet mediterrán növények és Józsa Judit kagylógyűjteménye tette még valóságosabbá. A háttérben a tenger zúgása volt hallható.

A 2008. augusztus 14. és október 19. között bemutatott *Magyar mesevilág* ihletőiként a magyar népmesék hősei szolgáltak. A magyar népmesék gazdag mitológiája és szimbólumrendszere egyedülálló a világon. Mindez kifejezésre jutott a *Magyar mesevilág* alakjaiban. Az *Életfa*, a *Föld közepe*, a *Királyfi*, a *Királyleány*, *Jankó*, a *Hold anyja*, a *Nap anyja*, a *Szél anyja*, a *Vasorrú bába*, a *Háromfejű sárkány*, a *Hétfejű sárkány*, *Tündér Ilona*, a *Fehérlófia*, a *Hétsingszakállú*, az *Ördögöcske* és a korábbi tárlatokról már ismert *Emese*, *Erdély* és *Magyarország–Anyország* segítették elő a felnőttek és a gyerekek ismereteinek bővítését a magyar őstörténetről, eredetről, életmódról, hagyományokról, népszokásokról. Zöld növények, indák meseszálként fonták, kötötték össze a műveket.

A tárlat katalógusa egyben mesekönyv is: korondi nyelvjárású népmesék, a mesehősök leírása, értelmezése, a kispasztikák fotói hozzáik közelebb az ősi időket.

Józsa Judit 2009-ben a *Magyar táncokat* mintázza meg. A tánc műszaként a képzőművészeti alkotások legkülönlegesebb darabjait ihlette, bármely stílushoz, korszakhoz vagy műfajhoz sorolható legyen is az. Ez a téma rendkívül mozgalmas szobrászati megoldásokat kíván. A magyar táncok témája a kortárs képzőművészetben, különösen a szobrászatban alig fellelhető, ezért a művész új technikai és szobrászati ötletekben, megoldásokban bővelkedő, tematikus terrakotta kispasztikai tárlatot képzel el. Ezt a megértést ismét különleges installációval élményszerűvé varázsoljuk. A tárlatról katalógus is készül.

A marketingről és a szponzorokról

2004-ben a *Magyar Nagyasszonyok I.* kiállítást közel 6.000 látogató tekintette meg és huszonhárom média-megjelenést regisztráltunk. Ekkor tűztük ki célul, hogy a sajtó érdeklődésére a jövőben tudatosan építünk, növeljük a látogatottságot, a művész és a Magyar Kultúra Alapítvány összehangolt megismertetését és elismertségét. A következő évi tárlat(ok)hoz szponzorokat kívántunk szerezni. A második tárlatot már közel 9.000 látogató tekintette meg. A média is többet foglalkozott a művésznővel és kiállításával; 2005-ben az interjúk, tudósítások, cikkek száma elérte a negyvenet. Mindezekhez jelentősen hozzájárult, hogy a *Magyar Rádióval*, a *Civil Rádióval*, a *Mai Magyar Kultúra* folyóirattal és a *Reggel* c. napilappal sikerült média-támogatói együttműködést kötnünk. E médiumok 2006-ban is partnereink voltak. 2007-ben a *Civil Rádió*, a *Dextra Média*, a *Korhatár*, a *Mozinet Magazin*, a *Népszava*, a *Stáció Magazin* segítette médiatámogatóként munkánkat. 2008-ban a *Képes Újsággal* kiegészülve, ugyanezen médiumokkal működtünk együtt. 2006-ban a *Múzsák kertjét* közel 9.000, a következő évi, egy héttel rövidebb tárlatot, a *TerrAqua világát* kb. 8.000 látogató tekintette meg. A *Magyar mesevilág* kiállításán már közel 10.000 látogatót regisztráltunk. A látogatók számának növekedését egyrészt a médiatámogatásoknak és média-megjelenéseknek, tehát a hatékony sajtó-munkának köszönhetjük. A reklám-spot szövegét és a zenei aláfestését minden évben sikerült jól megválasztanunk. Így a figyelemfelkeltő reklám, a támogatók által nyújtott reklámidő és hirdetési felület, valamint a rádió, a televízió és a nyomtatott sajtóban megjelent interjúk, riportok, tudósítások erősítették egymás hatását. Fontos tapasztalat, hogy a látogatók vitték a szép és jó hírt; tehát a visszatérő vendégek újabb érdeklődőket hoztak.

Tudatosan törekedtünk a koordinációra. Szeptember második vagy harmadik hétvégéjén van a Kulturális Örökség Napjai országos rendezvénysorozat. Ehhez a Magyar Kultúra Alapítvány is csatlakozott. Vetített képes előadásokon mutatjuk be az épület kalandos történetét, az MKA tevékenységét, programjait. E napokon mintegy 1000-1500 érdeklődő tekinti meg székházunkat és aktuális tárlatainkat. Számítunk a Mesterségek Ünnepe, az augusztus 20-ai ünnepségek, a Budapesti Nemzetközi Bor- és Pezsgőfesztivál, továbbá más, várbeli rendezvények közönségére is. Célunk, hogy a jövőben további partnereket vonjunk be médiatámogatóként, illetve bővítsük, megújítsuk a közönségszervezés módszereit, hogy átléphessük a tízezres látogatószámot.

A honlapunkon minden évben külön részt szentelünk Józsa Judit tárlatának. A művésznőnek 2008 tavasza óta saját honlapja is van, amelyen az alkotásai – különleges fotózási technikának köszönhetően – körbe forogva, tehát három dimenzióban láthatóak. A művésznő elektronikus címlistájára mindig kiküldjük a tájékoztatót az aktualitásokról. Erre

a listára napról-napra egyre többen iratkoznak fel. A Budai Várban jelentős a belföldi és a külföldi turistaforgalom, ezért 2005-től minden évben magyar és angol nyelvű molinót helyezünk el az épület főhomlokzatán, hogy az arra sétálók figyelmét felkeltsük. A székházunkban és a környező intézményekben, üzletekben is elhelyeztünk kétnyelvű plakátot és szórólapot. A tárlatokon a szobrok melletti leírásban olvasható a megformázott alak élete, története, jellemzői. Ezeket is lefordítjuk angol nyelvre, összefűzzük és a kiállításon a külföldiek mintegy tárlatvezetőként tudják használni.

Ami a szponzorokat illeti, célunk, hogy elsősorban pénzt kapjunk, de a potenciális támogatók között van olyan vállalat, amely például a megnyitó ünnepség vendéglátásának szolgáltatásával, fénymásolási és nyomdai munkák elvégzésével tudta segíteni rendezvényünket. A potenciális médiatámogatók és szponzorok meghatározásakor elsősorban a korábbi kiállítások, egyéb rendezvények miatt kialakult személyes, jó együttműködésekre, Józsa Judit és az MKA kapcsolati tőkéjére építünk. Így 2005-ben a Copy General Kft., a Jodicum Ásványvíz, a Polgár Pincészet, a Premium Hungaricum Egyesület, a Tokaj Hills Kft., a VGA Kft.; 2006-ban az Aqua-Nova Kft., a Dextra Média Kft., az Eszes Vin, a Fortuna Stílus Galéria, a Kruchio Design, a Nestlé, a Tokaj Hills járult hozzá a kiállítás sikeréhez. 2007-ben az Aqua-Nova Kft., az Eszes Vin, a Silvanus Díszfaiskola, a Tokaj Hills Kft., 2008-ban az Aqua-Nova Kft., a Ganoderma Wellness Kft., Meyke és a Silvanus Díszfaiskola támogatta a tárlatot. Nekik köszönőlevelet írtunk, és mivel a megnyitó ünnepséget közülük sokan megtisztelték jelenlétükkel, rögtön átadhattunk nekik egy-egy, Józsa Judit édesapja által készített kerámia dísz tárgyat (korondi tányér, gyertyatartó vagy váza). A kapcsolatépítés érdekében meghívót küldünk különböző rendezvényeinkre, tájékoztatjuk őket az Alapítvánnyal és Józsa Judittal kapcsolatos újabb eseményekről, hírekről.

Az évenkénti 10.000 látogató, a közel félszáz média-megjelenés, a hazai és külföldi szobor megrendelések, a vendégkönyv beírásai dokumentálják a komplex marketing munkát, hitelesítve ezzel a *küldetések találkozását*.

Mezősi Miklós

Édes éden Afrika szívében

Idillikus óda a Ngoro-ngoro kráterbe gurult paradicsomról¹

Yoshitashi Tibemanyának

Előhang

Jöttem a Nílus partjai mellől...
hahogy hazudnék: nem fogsz te rajt'.
Édes éden Afrika szívében;
jártam én ott rézgrádicson:
amit láttam, meg is néztem –
hova lett a Paradicsom?

Hétszer öt nyár múlt azóta,
nagyra megnőtt mind a mancsom.
Istenemre bizony mondom:
azt sem tudom, hol a kulcsom –
zárva lellek, Paradicsom.

Hajnalpír az édes orcád,
a tudomány mosolyog rád:
zeng a Múzsza, szépen zeng ott,
itt-ott Wolferl² keze játszik,
hangja messze elhallatszik.
Nem rideg ez, csöpp matézis
akad benne csakazértis.

1

Afrika szíve ég a napmelegbe'.
Dermesztő hüllő ha mar: a mérge
kihűti tested, életed kioltja,
e pompás tüzet hamar elhamvasztja.
Csúszik s mászik itt is, ott is az ebadta...

¹ Ngoro-ngoro kráter: Nemzeti park Tanzánia északi részén, a kenyai határ közelében.

² Wolfgang Amadeus Mozart nick-je

Az ében földrész közepében,
elhordhatatlan hegy tövében,
Kilimandzsáró ölében,
a szavannán egy tó mellett,
hol flamingók flamencóznak,
minden reggel s este ropnak –
ellett egy thomson-gazella.
Nem is egyet, kettőt ellett;
kopár kőszál kövön hagyta
reményét az istenadta.
(Isten adta – rögtön visszavette,
akkor pedig, mondd meg, minek adta?)

Lent a tóban altatódal –
áll a bál, az álarcosbál.
Hegy tövében vár a kígyó:
alma s anna nászra várnak
(elefánt is dermed arra).

Ott, a végtelen szavannán
e nagy hegytömbnek oldalán
hópárducbőr kullog rajtam.
Éjbe' villog néma szempár;
csikóbőrös kulacsomba
rejtettem én el a szívem.
Itt, ahol az ember néha
ében van és mindig ében,
éhen veszne – vesszek én meg,
hogyha én sem vagyok ében.

2

Látod amott a hegyet, hol a völgyet fák koszorúzzák?
Úgy, ahogy ékes, jóragyogásu beszédet a kellem,
ott egy fát koszorúz meg a tölgyes; a kertben a kígyó
vár rád, mint a szirének, s hogyha te arra vetődöl,
bűn kocog ott elibéd és szerte rőfögve szolid kan
varacskos varkocsokkal várja varját s hollaját.

3

Szélben a fák lehajolnak – a völgy fele tréfa-szirénke,
csáberejével toxikománná tenne a szentem.
Lennék inkább egy jó kis herpesz bárhol!
Horpassz inkább egyszer be horpasszodból,
hogy majd kidüllesztthesd szemed,

mint hogy kígyó gyűrűiben
szétterpeszkedjen szíveden.
E marni kezdő méla szörnyeteg
ha hernyó-pilla illanása leng:
lappang egy pillanatra és lehül..
Megrándul ám a szívizom s leül –
már nem „extra systolé”, mitől felül
s éjjel szívéhez kap, de megkerül.
Ütődött lesz, ki mind hűdötten ült
e földgolyón, ahol nyomor megül
hülyék arcán s nyomul a szarvtalan tulok –
úgy kiült heveny félsz és idült s ragyog,
a holdba sárga ló-acsargás hogy beült,
a szív viharzik, szél hűvösre vált s lehül.
A szív hűdötten áll s lőn torpanása,
fogak csikorgatása, szív lehorgad: ássa
már magát a sírgödörbe gondolatba’.

Utóhang

Hellénül *herpei* „csúszik s mászik”, *herpész*
„hüllőt” jelent, oroszul *cserv* az nyüzge féreg.
Cservjakov! téged hív a jó Csehov, csinovnyikát,
hogy meghalasszon, jaj bizony, a krisztusát!

Bartkó Péter Szilveszter

egyszer majd

megtaníthatsz
félbeszakadt mondatokkal kikövezni
az ösvényt. lombot nyesni.
vagy kifogni a felhőszató szeleket
akik dolgainkat ködökbe bugyolálják.

nem szívesen zavarom fel
az előző napot a bokrok alól.
felét sem érteni annyi mindent
suttognak itt.
a tegnapiak hangjai
mohákba puhulnak:
nem árulják el
hol rejtőzöm a kertben -

mint aki a visszhangját
elment megkeresni bolyongok
a sok magam között.

sziklák tövében

gubbasztanak
kérdéseink és e hajlott hátú bolyongók
megoldhatatlan csomókat
kötnék útjainkra.
utakra amelyek
belénk vezetnének
egy napon.

itt van a dagály és
jóllakik homokba rajzolt szavainkkal.
pedig az óceán mindig
visszahányja az összeset.

mintha kövér sirályai volnánk
érlel a nap
és felszárít
túlérett mondatainkkal

:

az a nedves nyom
ami a parton elterül
talán nem is
a névjegyünk.

Mezei Gábor

vissza

a vonó megindul. a húr megremeg
nem ad hangot. ő csalódott én tá-
vozom. szó nélkül a leghosszabb
úton. mint egy némafilmben. so-
sem érek haza. mikor becsengetek
nem nyílik az ajtó. elfelejtem ma is
hogy nincs meg a kulcsom. és
hallgat minden ha kiabálok. és az
ajtó mögött ki van zárva hogy az a
zene szóljon. a vonó itt végigér. a
közös udvarban magam visszahal-
lom. már előlről kezdeném de talán
rossz ritmusban. olvasom újra meg
újra. idegen a kotta nyelve. da capo
al fine.

memento

róla készül minden szobor. mert jó lenne egyszer végre. ottfelejteni valami. kopott talapzaton sehol. nem látszik a név utánunk. bámul meredt szemeivel. aztán belátja hogy ezért. nem érdemes tovább fázni. és elszomorodik akkor. valahogy egyszer vasárnap. megváltozik kicsit minden. meghalni úgy is lehet már. az elhunyt rút meleg testét. folyós nitrogénbe mártják. mínusz kétszáz fokos léthe. a fagyos gyönyörű testet. mert ami szép az törékeny. vibráló asztalra rakják. és porrá zúzzák a szobrot. vasárnap van megint vége. másodszer is életünknek.

Gajdos Ágoston

Feltámadás

A feltámadás reggelén kellemetlenül ébredt. Úgy érezte, hogy sárral van betapasztva a szája, de mikor odanyúlt, csak a szakála tapadt nyirkosan tenyeréhez. Ami azt illeti, már régen le kellett volna vágnia. Ha jól emlékszik, ezt azért nem tette, mert látott egy filmet, amelyben egy férfi reggel felébred, és keresi a bajuszát. Végül megtalálja a tükörben, de ha a tükörbajuszt egy másik tükörrel tükrözi, ott már nem látható. Hogy nyugtalan képzelgése eloszoljon, kedvesének is megmutatja, aki azonban nem emlékszik semmilyen bajuszra. Egyébként ez a film nem pontosan így volt. A fantáziám teremtette a valóság eme alternatíváját. Tehát a valóság egy másik fantáziadarabjában egy bajusz ember-ről emberre vándorol. Többnyire csupasz állú férfiakat lep meg a kora reggeli órákban. Mintha csak azért vándorolna, hogy bebizonyítsa, neki soha nem volt arca. A lényeges különbség a vakságban van. A bajusz ugyanis mindent lát.

Nem titkolom, hogy egy reggelen én is bajusszal keltem. Régóta vártam már rá, mert titkos krónikákban, apokrifekben már találkoztam a jelenséggel és éreztem, hogy hamarosan nekem is meg kell birkóznom a szőröcsomó egzisztencializmusával. A krónikák többségének írója a bajusz egyszerű eltávolítását javasolta, hasonlóan ahhoz, amikor valaki bűnt követ el, majd imákba foglalja magának a megbocsátást. De én ezt túl gyáva megoldásnak tartottam. A bajusz minden arcrándításomra élő anyagként reagált, velem együtt mozgott, nem ragadt a tér egy bizonyos pontjához, ahogy eleinte vártam. Egyre izgatottabb lettem, ahogy tapasztaltam az együtt mozgás bizsergető dialektikáját, mely ugyanakkor nem nyilvánult meg szavakban. Egyetlen pillanatra sem éreztem félelmet.

Hamarosan kimentem az utcára. Az én utcámban kevesen laknak, néhányan közülük a szomszédaim, de sokukat csak feltételezett anyagi mivoltuk jelenít meg egy az enyémmel párhuzamos fantáziában. Valószínű, hogy autista vagyok, de ezt eddig még senkinek sem árultam el. Ez a titok túl nagy, még titoknak is, azonkívül a többi ember, a többi egyenként is és együtt is nálam meggyőződésesebb autista szigorúan őrzí, nehogy megtudjam róluk, amit már rég tudok magamról tőlük. Az autisták egy faja (nevetséges Darwin óta fajokról beszélni) szereti megzavarni áldozatait.

A bajusz az efféle gondolatok közben hirtelen megmozdult. Nem tudom pontosan elképzelni, mi is történhetett szőrszálaival, mert hirtelen ideges fickándozásba kezdtek, többen is és változó irányokban. Arra gondoltam, hogy tükörbe nézek és elpusztítom magam – ezt egy másik filmben láttam, ahol a hős szörnyethalt, mert volt tükörképe. Bizonyára megvan rá a magyarázat, hogy mégsem tettem, pedig a bajusz rángása már elviselhetlenné vált. Hirtelen megértettem, hogy viselnem kell ezt a bajuszt, ez az én bajuszom, cipelnem kell a felső ajkamon. A megvilágosodás erejét hittem felragyogni egyik fantáziámban, amikor egy másikban visszaemlékeztem bajusztalan korszakom vágyakkal teli

idejére. Akkor még nem voltak szőrök, és boldogság uralkodott az emberek sima arcán. A nyilvánvaló értékvesztés szomorúsággal töltött el, és sírva fakadtam. Ekkorra már hatalmas tömeg verődött körém, mind bajuszt ragasztottak az arcukra, némelyek, akik félreértettek, az állukra csatoltak szakállt, ami azért nem ugyanaz. Egyes szélsőségesek a fanszőrzetük legyezgették a hűs esti szélben. Aztán kinyitottam résnyire engedett szememet és reggel lett, aztán megint este és újra reggel. A teremtés ilyen nyilvánvaló megcsúfolása erőt öntött belém, hogy folytassam a fantáziákat. Az emberek erőt merítettek botlásomból, és elfelejtették, hogy ők is sírtak velem. Már csak a bajusz okozta szenvedés kötötte le őket. Egy borbély szilárd nyelű baltát adott a kezembe, hogy annak élén vessek véget szőrös téveszmémnek. Nem értettem őt, ezért megkértem, hogy feküdjön le és maradjon mozdulatlan. A cél előtt már nem akartam problémákat, különben is, már nem volt én és bajusz külön-külön. Azt is megfigyeltem, hogy a követők számával arányban a bajuszom tömege is egyre nőtt, végül már a hátamon kellett vinnem a terjedelmes gubancot. Néhányan segítettek is, amikor már nehéz lett. Egy hegynek tartottunk felfelé, ami túl meredek volt, ezért megálltunk a lábánál. Egyesek kollektív borotválkozást javasoltak, mások a szőrdó krémekért emeltek hangot. A gyáva és ostoba tömeg lázadni készült ellenem, de már késő volt. A férfit, akinek csupasz arcába ágyazódtam, végül teljesen elnyeltem, nem maradt belőle más, csak némi ezüst, meg talán egy piszkos fehér rongy, talán az alsónadrágja. Ezekről gyorsan megszabadultam.

Sikerült, amit megjövendöltek már régen az apokrifok. A Bajusz célhoz ért, megváltotta arcok millióinak meztelenségét. A lázadók elcsitultak és könnyörögve zuhantak a földre hatalmam előtt. Pár pillanat múlva éreztem, ideje mennem. Egyetlen uralkodás sem ér annyit, hogy érte elveszítsem a Vándorlás kéjét. Útra kelek. Vár egy borotvált arc valamelyik városi, magányos hajnalon az ébredés fantáziátlan pillanatában. Meg kell töltenem fantáziával egy újabb birodalmat. A híveket pedig majd megnyugtatja utólag a bizonyosság.

Somoskői Beáta

Az utolsó széljegyzet

Gyermekkedvvel játszani az
éj csepegő képeivel.
Lélegzetet visszafojtva
nyugodni. Majd marad néhány
elveszett óra morzsája
az asztal lapjára szórva.

Lettem végül keskeny résbe
gurult apró darab kenyér.

Elsiette a zápor is,
a felszín karcolta csupán.
Nincs enyhülés. A szem sötét
ismeretére vár, csukott
héjak mögött üregében
gondolata durva foglár.

Reggel csupán kitépett lapok
peremére maradtam írva én.

Áfra János

Lehámozódás

virág vagyok - gyökerem a pokol,
bolyongok gyűjtögetve, majd kifosztva;
kihasznált

gyökér vagyok - száram a világ,
szűkös folyosó zár szavakba;
ledermesztett

szár vagyok - levelem az élet,
szárba szöktem, hogy megszökjek;
avarba esett

levél vagyok - erezetem a lét,
feszítenek szétfutó boltozat ereszek;
repedező

ér vagyok - sejtem a magány,
a hasonlókat nem találom;
magányos

sejt vagyok - membránom a fény,
mivel magam körbezárom;
suhogó

membrán vagyok - testem a virág,
egy ideig hordozza fotonom,
majd elhagy, elfelejt

Balázs Zoltán

(Na, mi szép...)

valami régül, borzol, pocokol,
fogsor séta az utcán
unom visszafelé hogy

tetszik a nő: ruhája
minek alá töröl a szél:
száraz. görbe mosolyra teringet

de jön azért és vackol magasra: lobbant
hajjal. de nem csak ő, hisz itt is látszik,
ahogy a műben üres égre leveg a rím is.

Láthatólagoskodik: na mi szép...

csak formák és langyosak. mind
dísz, dombjai alaktalan unottak
valami ringatja azokat
mégis.

Komlósi Kornél

Tánc

Hús vagy és csont és vércsatorna,
s az Isten se tudja mi még,
jólnevelt anyagba zárva rég
öröktől boszorka,
kántálj két bűnt egygé,
zárd két comb aljára,
végy nótát, dúdolj most,
végső dal módjára,
nótázz és fontoskodj,
mert nincs már rá több vég,
csenj egy kis táncot még,
csenj egy kis ráncot már,
néznem kell, nem látlak,
táncot jár minden lét,
s táncot vesz mindenképp
bennünk majd mindenki,
hát így forr minden bál
más bálnak táncába,
nézd, bennem hogy dúlnak,
rád várva, s nótádra,
hány élet vén hangja,
hány végzet bűbája,
titkát és lomját hány
rab hagyná úrként el,
táncért és nótádért,
combod közt éjszint járt
földért én elhagynék
mindent és mindenkit.
Így járlok most én el,
Így zárlak nótába.
Néznem kell, nem látlak,
táncot jár minden lét,
s táncot vesz mindenképp
bennünk majd mindenki.

P. Szabó Mária

Szerelem

– Megint ez a hülye foci! Én ezt már nem bírom sokáig! Halkítsd le egy kicsit legalább! – a vékonyka, apró termetű öregasszonyt már majd szétvetette a düh. Úgy érezte, a másik mérgezi a levegőt is. „Aludni sem tudok tőle”, morfondírozott magában.

– Jól van anyukám, drága! Nyugi, nyugi! – próbált békülékeny hangot megütni a mosolygós öregember. Jóképű volt, magas, nagydarab, jó tartású, tetszett a nőknek hetvenkét évesen is. Időnként kellett neki a nő, kellett volna. Egyszer, az egyik éjszaka, így foci-meccs után átment az öregasszony szobájába álló szerszámmal.

– Anyu! Anyukám! – suttogott.

Az ijedten hagyta abba a horkolást.

– Mit akarsz? – röppentette a kérdést durván az éjszaka csendjébe. Kelletlenül felgyújtotta a villanyt. Ott állt ágya mellett meztelenül, rózsaszín pocakkal, álló farokkal. Felkapott egy újságot, jó nagyot sózott a meredező szerszámmra.

– Mit képzelsz te rólam? Végigdolgozom a napot, főzök, mosok, takarítok, van bőr a képeden éjnek évadján ideállítani? – harsogta.

Az öreg felszisszent, és dűnnyögve kullogott ki a szobából.

– Keres valakit, ha nem bírsz magaddal, csak engem hagyj békén! – kiabált utána.

– Jól van, anyukám, na! Jól van! Tudod, hogy nem kell nekem senki rajtad kívül.

Azért lent a padon, a ház előtt csapta a szelet a vihorászó, kacérkodó asszonyoknak. Majd amikor felment a lakásba, beleevett az éppen akkor készült, még fortyogó főzelékbe, csak úgy a lábosba, egy kanállal. Az asszony elkezdett sipítózni.

– Hányszor mondtam, ne egyél bele? – lökte félre a forró ételt fújdogáló öreget. Egy perc nyugtom sincs tőled, azután a vége az lesz, hogy megdöglök, te pedig itt fogadhatod a kurváidat. Már nem is bánám, mert megeszed a lelkemet.

– Anyukám, drága, tudod, hogy szeretlek! – válaszolt nevető szemmel, elégedetten. Évek óta nem nyúlt a pohárhoz, ám azelőtt úgy telt életük, hogy minden héten kétszer részegre itta magát. Akkor tört, zúzott, verekedett, innen a gyűlölet. Nem lehetett már kitörölni talmi kedvességgel, éltek egymás mellett, az egyik gyűlölködve, a másik harsogó jókedvvel. Persze ez is a sírba kergette az öregasszonyt. Nem elég, hogy sokáig részeg kiabálástól szenvedett, most nagyhangú vidámság tépázta az évek súlyától meggyengült idegszárait. Alig várta, hogy magára csukhassa szobájának ajtaját, mint most is. Csak az a hülye foci ne lenne, mert ha a tévé halk is, egy-egy gólnál az öreg akkora ovációt csapott, zengett a lakás tőle, na és ha a kapura lövés mellé ment, akkor káromkodástól remegtek a falak. Hirtelen csend lett, vége, vége a meccsnek, az öregasszony fülelni kezdett.

– Mit csinálsz kint? – kiabált a konyha felé. „Nem dugtam el a lábast!” Kipattant az ágyból, meztőláb szaladt ki a hideg konyhaköre.

– Nehogy beleegyél az edénybe! Ha enni akarsz, szedd ki tányérba!

– Csak egy falatot, anyukám!

– Egy falatot sem! Utálom, ha az edénybe eszel! – Kivágott az asztalra egy rózsás pléh tányért. – Nesze! Egyél!

– Milyen gondos vagy te, anyukám! – nézett rá az öreg kedvesen.

Amaz nem szólt semmit, csak hófehér haja rezgett vészjóslóan a feje búbján. Hirtelen ránézett, ahogy ott ült a konyhaasztal mellett, előtte a tányér, kevéske gőzölgő főzelékkel. Csak kavargatta békésen, egy kavarással jobbra, egy kavarással balra.

– Mi van, nem ízlik?

– Dehogyanem, édes szép anyukám, senki nem tud úgy főzni, mint te! Csókolom azt a dolgos kezedet ezerszer.

„Persze, csókolható is, más asszony már rég kirúgott volna”, gondolta, de nem szólt semmit.

– A villanyt ne felejtse el!

– Jól van, te drága szépasszony, jól van! Leoltom.

„Istenem, mit vétettem, hogy ezt az embert rám sóztad?” Hiába lett végre csend, nem égett a villany sem, a lábas is el lett dugva, már nem tudott elaludni. Így teltek az embert próbáló évek, harag, veszekedés, gyűlölködés közepette. Szentül meg volt győződve arról, ő megy el előbb, bár időnként arra gondolt, talán ha egy- két nyugodt éve lehetne. De semmi esély rá, hisz ezer baja, az öreg pedig olyan egészséges, mint a makk. Egyszer azután az öreg fogyni kezdett.

– Na mi van, miért nem eszel? – csodálkozott rá az öregasszony.

– Nem vagyok éhes, szépségem.

– Szépséged neked a rossz nyavalya! – morgolódott.

Egyik alkalommal leküldte tejért. Sok idő eltelt, még mindig nem jött, akkor felmerült benne, valami nincs rendben. Hirtelen erőteljes csengőhang riasztotta gondolataiból.

– Sanyi papát hoztuk, Gizike néni!

Görcsbe rándult a gyomra: mi a fene történhetett?

– Itt feküdt a lépcsőház aljában, nagyon gyenge – támogatta a szomszéd a rogyadozó lábú öreget.

– Mi van, apukám? Mi történt? – próbált kedveskedni.

– Semmi, anyukám, semmi – nyöszörgött a másik, de orvost kellett hívni.

Az sokáig vizsgálgatta, tapogatta, majd kimondta a szentenciát:

– Kórházba kell vinni a bácsit.

A városi kórházba mentő vitte, odagyűlt az egész család. Kiderült, végbélrák, de már a gyomorra, tüdőre is áterjedt. Mindannyian meg voltak döbbenve, hisz úgy gondolták, a rák fájdalmas, ám az öreg sosem panaszkodott.

– Rövid ideje van hátra, most egy pár napig bent tartjuk, azután haza kell mennie, nem tudunk mit tenni, a fájdalmat majd csillapítjuk gyógyszeres kezeléssel.

Két hét telt el, amikor leesett az ágyról, az öregasszony nem tudta felemelni, kihívták újra a mentőket. Tolószékbe ültették és elindultak vele.

– A kurva anyád, a kurva anyád – motyogott az asszony felé himbálózó fejfelé.

Ezek voltak az utolsó szavai, még aznap éjszaka meghalt. A temetésére összegyűlt a család, ez még elfoglaltságot jelentett az öregasszonynak, sütött, főzött, traktált. Majd lassan elcsendesedett a ház. Csoszogva járta végig az áporodott levegőjű helyiségeket, most már az ő egyedüli birodalmát. Lassan teltek a napok, ahelyett, hogy megnyugodott volna, valami nem stimmelt.

Egy forró délután ott ült az ablak előtt, maga elé bámulva. A gondolat úgy csapott le rá, mint a villám: gyűlölni kellene! Úgy érezte, élete nem teljes e nélkül. Hirtelen felriadt. Az utcán egy fekete, csont sovány kutya vonszolta magát lógó nyelvvel. Szemében a felfedezés öröme csillant, igen, aki így bánik a kutyájával, azt igazán lehetne.

Kilenc évszak sorozat

Dáné Tibor Kálmán

Erdélyről, Kálvin és Kazinczy szellemében

Magyar közösségek vergődnek hitükben, porladnak nyelvükben. Nekik egyre „távolabbról” üzen Kálvin János, s egyre „messzebről” Kazinczy Ferenc. Nem történelmi távolból vagy messzeségből, hanem a lélek egyre mélységesebb mélységéből. Ám ha ezekről a közösségekről alkotott elképzeléseinket az elkövetkezőkben átértékelnénk, ha nem sajnálatra méltó, hanem kulturális értékeinket is hordozó, a jövőnkhez szervesen kapcsolódó közösségeknek tudnánk tekinteni őket, akkor ezzel a paradigmaváltással talán rajtuk is segíthetnénk abban, hogy Kálvin és Kazinczy üzenetét újra önérzetes magyarként értsék és éljék meg, s a jövőben együtt velük alakítsuk egyetemes magyar művelődési életünket.

Magyarországról nézve Erdély azonos a Székelyfölddel, talán egy kicsit Kalotaszeggel. Vagyis az anyaországból hozzánk látogató turisták zöme esetleg egy keveset elidőzik Kalotaszegen, hogy megnézzenek néhány templomot, talán hogy leróják kegyeletüket Kós Károly sztánai Varjú-varánál, vásárolnak néhány népi csecsebecsét az útszéli árusoktól, utána pedig irány a Székelység. Ez talán érthető, hisz mind Kalotaszeg, mind pedig a Székelyföld Erdélyben olyan „magyar világot” képeznek le, ahol az anyaországi barátaink biztonságban érezhetik magukat, ha oda látogatnak, akár csak otthon, Magyarország valamelyik vidékén. Mindkét tájnak megvan a maga természeti

egzotikuma, lakói pedig a kisebbségi státusban is erős adó kulturális hagyományokkal, öntudatos magyar identitással kötődnek nemzetükhöz. De Erdély sokkal több, mint a Székelyföld vagy Kalotaszeg. Még akkor is, ha Erdélyen csak a Királyerdőn túli területet, tehát a Kárpátok kanyarulata és a Nyugati Szigethegység között elterülő történelmi magyar régiót értjük. De tudjuk, hogy ez az elnevezés 1920 óta „kitágult”, új értelmet kapott, vagyis az anyaországból nézve Erdélylyé vált minden olyan terület, amelyet a trianoni békediktátum nyomán keletről elcsatoltak Magyarországtól. Erdély sorsát pedig – értem ezen, amikor maga dönthetett sorsáról – a történelem folyamán Gyulafehérvárról, Kolozsvárról, Tordáról, Nagyenyedről igazgatták, olyan – egykor főleg magyar érdekeket képviselő – kulturális központokból, amelyek nem tartoznak az imént említett két tájegység egyikehez sem. Ezek a településeken ma már szórványban él a magyarság. Jobb esetben kisebbségben, mint például Kolozsváron. Ebben a városban, amely Erdély fővárosa, közel 70.000-es lélekszámú a magyar közösség, az összlakosság mintegy 18-20%-a. A magyarok számát tekintve tehát több, mint bármelyik székelyföldi város lakóinak a száma. Ezek a szórványmagyar települések azonban, nem is beszélve Kolozsvárról, őrzik egy valamikor államigazgatásra is berendezkedett elit magyar kultúra nyomait.

A román nemzetállamban jelenleg hivatalosan 18, kvázi hivatalosan 22 kisebbségi népcsoport él: magyar, roma (cigány), német (szász és sváb), ukrán, makedón, albán, orosz (lipován), török, tatár, szerb, szlovák, cseh, bulgár, horvát, görög, zsidó, lengyel, olasz, örmény, rutén, csángó és kínai. Az összlakosság közel 10%-a. Ezek közül 18-nak, mint őshonos kisebbségnek van képviselője a román parlamentben is. (A csángók nagy része mindenekelőtt katolikusnak vallja magát, s csak ezt követően magyarnak vagy romának.) A romániai őshonos kisebbségi népcsoportok közül pedig tíz megtalálható Erdélyben is. Ezek közül sokan valamikor erős identitástudattal rendelkeztek, gondoljunk csak az erdélyi németekre, főleg a szászokra, vagy a zsidóságra, akik a 19. század végi erdélyi magyar polgárosodásban kimagasló szerepet tölthettek be. Ennek az erős identitástudatnak mai lenyomata az a gazdag tárgyi kulturális örökség, amely még fellelhető Erdélyben ezekről a népcsoportokról, és az a felbecsülhetetlen értékű szellemi kulturális örökség, amit manapság késői maradványok még megpróbálnak fenntartani egy-egy szakrális vagy éppen hagyományörző összeállításokon. És éppen a nemzeti sokféleség okán (is) Erdélyben felekezeti szempontból is mozaikszerűen sokszínű a kép. A románság révén domináló ortodox vallás mellett megtaláljuk a görög, a római és az örmény katolikusokat, továbbá a protestáns egyházakat: a reformátusokat, az unitáriusokat, a magyar és a német evangélikusokat (lutheránusokat), de fellelhető itt az izraelita vagy éppen az egyre erősödő neoprotestáns egyházak, mint a baptista, a pünkösdista, a szombatista stb. Gazdag nyelvi és felekezeti sokszínűsége miatt Erdélyt sokan a kantonális államberendezkedésű Svájjal hasonlítják össze, én viszont jobban szeretem magával Európával.

A többsmagyarság elhelyezkedése érdekes alakzatot rajzol ki Erdély térképén: délkelet-északnyugat irányba elnyúló homokórát. Az óra délkeleti homoktartója a székelyföldi többsmagyarság, a homokóra nyaka, szűkülete Kolozsvárnál van, majd az északnyugati homoktartó Kalotaszegen át nyílik a Partium többsmagyarságára. Kolozsvár elhelyezkedése így akár szimbolikus értelmet is nyer. Vagyis addig lehet megmaradni magyarnak Erdély földjén, amíg átjárhatóság van a két többsmagyar kulturális tájegység között, s ezt az átjárhatóságot úgy tűnik, csak Kolozsvár tudja biztosítani. Ami pedig a homokórán kívül van, az az erdélyi magyar szórvány. Ott foszlik százfele történelmünk, kopik, sőt feledésbe merül a nyelvünk. Legyen az a Mezőség, a történelmi Máramaros, Dél-Erdélyben Déva és Vajdahunyad várának környéke vagy akár a Bánság. És mégis az itt még megmaradt, s ezt az életformát vállaló magyar emberek körében folyik egy konok kulturális értékmentés, amit sokan értelmetlennek tartanak Erdély többsmagyar vidékéről vagy akár az anyaország felől szemlélve. Hisz' itt már sok helyen nincs helye a magyar szónak az iskolában, s bár áll a templom, az épületben ritkán csendül fel magyar zsoltár. Pedig a szórványban is ott hevernek szétszórtan, mint ünnepi kalácsban a mazsolaszemek, magyar történelmünk tárgyi emlékei. Számtalan elhagyott templom köveit még az Árpád-házi királyok idejében rakták, a romokban heverő kastélyok és udvarházak arról tanúskodnak, hogy valamikor itt élt az erdélyi magyar nemesség színe-java, s nemcsak a lexikonok, vagy esetleg a szülőházakra elhelyezett emléktáblák, de néhol a temetőkeretek is azt igazolják, hogy innen származik magyar művelődéstörténetünk számos jeles személyisége. De ugyanilyen gazdagon színpompás a történelmi emlékezet palettája, ha mond-

juk a valamikori Hunyad vármegyét idéznénk, a törökverő magyar nádor, Hunyadi János Vajdahunyad-várának históriáját. Vagy a falba falazott asszony legendájára emlékeztető Déva várát vagy Marosillyét, azt a települést, amely Bethlen Gábor fejedelmünk bölcsőjét ringatta, s a történelmi emlékezés leltára ezzel nincs itt lezárva.

A szórványban tehát ott vannak a gyökereink, igaz, nagyon mélyen a történelmi múltba ágyazva, de mégis van mibe kapaszkodnia az itt élő magyarnak, ha helyben marad, s megpróbálja menteni ami még menthető: múltját, anyanyelvét, s mindezekkel együtt önbizalmát. Hisz minden szórványmentő program egyúttal múltba kapaszkodó jövőkép-teremtés. Jövőt pedig csak hittel lehet tervezni. Ezt kell tehát visszaállítani az itt élő emberekben. A hithez pedig templom kell. De mit lehet tenni, ha a templom már omladozó, szinte hitehagyott épület? Álljon itt Lapohos András, a mezőszéki ördögösfűzesi tanár Szülőfalum Alapítványa három pilléres szórványmentő programjának summázata, amelyről a *Zúgó harangok üzenete – Templomok és fogyó gyülekezetek* című, 2006-ban Kolozsváron megjelent könyvében ír: 1. Romos templomok megjavítása, „tanútemplommá” tétele, állandó gondozása, hogy minden nyáron egyszer emlékező istentiszteletet lehessen benne tartani. 2. A teljesen elárvult templomok minimális bebútorozása, hogy megfelelő körülmények között tarthassák ezeket a megemlékezéseket. 3. Végül az „elszármazottak napjának megszervezése” (a templom előzetes rendbe tételével példát mutatva nekik), hogy utána aztán ők rendezzék meg minden évben gyermekeikkel, unokáikkal a falunapot, kötelességüknek érezve éltetni a „jövőképet”. A „Holt-tenger” közel félszáz szórványmagyar szigetközösséget, azoknak faluját-templomát is bemutatja Lapohos András lélekharang-kongató

könyve. Egyfelől omladozó templomokról és fogyó gyülekezetekről, másfelől az újjáépített Isten házában zúgó harangokról és a benne évi rendszerességgel megtartott istentiszteletekről szól ez a kiadvány. A hitről, amely nélkül nincs, nem lehet jövő. Az élni, megmaradni akaró szórványról.

Közel hasonló szórványmentő programmal élnek a Nagyenyed környéki szórványközösségek is. Itt a nagyenyedi Szász Pál nevét viselő egyesület magyar háza szervez évi rendszerességgel, a környékbeli lelkészek segítségével, minden évben más-más szórványközösség elárvulóban lévő templomában augusztus 20-án ünnepséget. Ezekre az alkalmakra amennyire lehet, rendbe teszik a templomot, s ilyenkor nemcsak az illető település néhány magyar lakosa és nemcsak az elszármazottak térnek haza, de a környék magyarsága is idesereglik nemzeti ünnepünkre.

De szórványban a legnehezebb talán a nyelvfoszlás megállítása, s az anyanyelv újraszövése. Sok helyen gyermekeink a többségi nemzet iskoláiba kényszerülnek, s jó, ha odahaza, a családi körben, még helye van, s becsülete is, a magyar szónak. S jó, ha a közösségnek még egyáltalán van szórványlelkésze, akire ilyen helyen a lélekmentésben is ugyancsak nehéz feladat vár. Nem beszélve arról, hogy képességeihez, idejéhez, lelkiismeretességéhez és leleményességéhez mérten még a nyelvromlásnak is ő kell a gátőre legyen. Nemrég részt vettem egy emlékező ünnepi istentiszteleten a kackói, hat tagból álló szórványgyülekezet templomában. A falu nagy szülőltjére, Berde Mária erdélyi magyar íróra, műfordítóra, költőre emlékeztünk, akinek édesapja a 19-20. század fordulóján itt volt szórványgondozó lelkész. Szívszorító látvány fogadott: a huzatos templom lelkészi lakása – amelyben valamikor Berde Mária látta meg a napvilágot

– ugyancsak omladozik. De lélekmelengető volt látni, hogy nemcsak a templom gyülekezetének hívei jöttek el erre az alkalomra, hanem a fiatal szórványgondozó lelképásztor áldásos munkájának köszönhetően számtalan elszármazott és vendég sereglett össze, alig férve Isten házába, s adományozott lelkesen a templomjavításra. A templomi megemlékezésnek meghatározó pillanata volt a tíz helybéli kisgyerek szereplése. Mindannyian vallásórás gyerekek voltak, közülük csak egy ingázott naponta a közeli kisvárosba, Désre, magyar iskolába, a többi magyar szót tanulni csak a fiatal és nagyon lelkes tiszteletes úrhoz járt. Szívszorongató volt hallgatni a bice-bóca magyarsággal előadott szavalaikat, de mégis, az egész rövid műsoruk sugallta a reményt: hátha még nem késő, s ezek a fiatalok anyanyelvi kultúrájukban megmaradnak. Megmaradnak még akkor is – reménykedtem magamban ott a huzatos templomban –, ha a tiszteletes úrtól tanult egyházi énekek, amit a gyerekek előadtak, sajnos amolyan vallási kozmopolitizmust sugalltak, a nyugat-európai és az amerikai hitvilág magyarra fordított dalai voltak. Ahogy én szoktam nevezni: egyházi „hamburger-énekek”.

Most már csak az a kérdés, hogy a bemutatott kulturális mező belefér-e „Európa jövőjébe, a jövő kultúrájába”? Lassan közhellyé válik, hogy mindent Európához mérünk, meg az is közhelyes, hogy a kultúrának gazda(g)ság teremtő ereje van. Mivel minden közhely igaz, joggal merül fel a kérdés: vajon a szórványmagyar-ság kulturális-egyházi értékei beépíthetők lesznek-e a jövőben olyan gazdasági (főleg turisztikai) programokba, amelyek anyagilag is és lélekleben is erősíteni tudnák ezeket a közösségeket? Mint fent vázoltam, Erdély paradicsoma lehetne az egyházi turizmusnak. Csak Kolozsváron fellelhetőek az ortodox, a római és a görög

katolikus, a református, az unitárius, a magyar evangélikus, az izraelita és néhány neoprotestáns felekezet templomai. De alig 43 kilométerre északra, a Mezőség felé haladva Szamosújváron ott a csodálatos örmény katolikus templom. Vagy még tovább utazva északkeletre, a Radnai Havasok lábánál elterülő Beszterce városában áll az impozáns méretű német evangélikus Isten háza, amely sajnos az utóbbi időben azért került az érdeklődés középpontjába, mert 2008 júniusában galád kezek a lángok martalékává tették az épületegyüttes csodálatos tornyát, elpusztítva benne a két több száz éves harangot. Minden felekezet, minden vallási közösség önálló kulturális színpontja Erdélynek, hisz nemcsak szakrális, szertartásbeli örökséget őriznek templomaikban, hanem ezzel együtt sok helyen családnemzetség szerinti, szokásjogra épülő kulturális hagyományokat is. Vajon naivság arról ábrándozni, hogy egy erős összefogással az egyházak részéről Erdély vallási sokszínűségét a kulturális világörökség részévé lehetne tenni? Hogy ennek az összefogásnak akár gazda(g)ságteremtő ereje is lehet? Mert igaz, hogy a Húsvétot általában nem egy időben tartja a nyugati és keleti keresztény egyházhoz tartozó hívő, de Krisztus feltámadásának ünnepén mindketten szívesen fogyasztanak kalácsot és bárányhúst, ami, valljuk be, ma még az extra kiadások kategóriájába esik egy-egy család életében mifelénk. S ott vannak a szórványban az elárvult vagy éppen elárvulófélben lévő „tanú templomaink”, amelyekről már szóltam. Maguk is történelmi emlékek. Miért nem lehetne olyan turistautakat szervezni, amelyek keretében az érdeklődők rendre felkeresnék ezeket a csodálatos templomokat? S ha ma még lehangoló is a kép az épületről, előfordulhat, hogy éppen a turistaforgalom fellendülése nyomán, holnapra a templom körül élénkebb „magyar

világ” fogadná a látogatókat. A válaszüti Kallós Zoltán Alapítvány turistacsalogató kiadványa egyértelműen igazolja, hogy elindult a folyamat annak érdekében, hogy ez a régió is részévé váljon az utazási irodák kínálatának. A *Mezőségi úticélok Válaszút*, Bonchida, Kide, Vajdakamarás, Magyarpalatka, Fodorháza, Magyarszarvaskend, Esztény települések történelmi nevezetességeit mutatja be, mindegyikük egy-egy gyöngyszeme több mint ezer éves Kárpát-medencei históri-

ánknak. De csemege lehetne a kulturális turizmus kedvelői számára azokon az utakon elindulni, amelyeket Kazinczy, Petőfi, Jókai, Móricz és mások jártak be.

Sokan bizonyára úgy vélik, hogy a szórványnak egy jövőbeni élhetőbb világáért általam felvázolta gondolatok az utópia kategóriájába tartoznak. Lehet. De erdélyi kisebbségi magyarként a hátunk mögött hagyott közel száz év történelmének tanulsága arra int: földgolyónknak e tájékán kicsit álmodni nem szabad.

(Elhangzott az Európa jövője – a jövő kultúrája „Kulturális zarándokúton a jövőben” címmel Pécsen, 2009. május 6-7-én rendezett nemzetközi kulturális – turisztikai konferencián. Az előadást rövidítve közöljük. Az írás a Napút című folyóirat 2009. évi „Kálvin 500” tematikus számában is megjelenik, a periodikák közötti együttműködés keretében, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, amelyért ezúton is köszönetet mondunk.)

Második ablak sorozat – Sára elmúlik

Hógye István

Emlékezés Dókus Ernőre

Hetvenöt éve hunyt el Dókus Ernő (1852-1934), jeles zempléni politikus, egyházi közéleti személyiség. Ha életútját, életművét vizsgáljuk, látjuk, hogy őseihez hasonlóan küldetéses ember volt, aki a közszolgálatát vitte tovább, ahogy a zempléni főhivatalnok Dókusok: László főjegyző, József: az édesapa, aki 1875-1892-ig Zemplén vármegye főispánja volt. A szülői házból a szolgáltni akarás szükségét, a becsületes helytállást, a kitartó munkát hozta. Édesanyja, Rátkay Mária és más családtagok révén rokoni kapcsolatot tartott a Kazinczyakkal, Nyomáryakkal, Fekesházyakkal, Lónyayakkal. Testvérbátyja volt Dókus Gyula (1849-1928) alispán, szakíró, múzeumalapító, több egyházi testület főbb tisztségviselője.

Dókus Ernő az iskoláit szülővárosában, Sátoraljaújhelyben, továbbá Sárospatakon és Budapesten végezte. Több külföldi tanulmányutat tett, majd ügyvédként, minisztériumi tisztviselőként dolgozott. 1889-ben szabadelvű párti programmal a sátoraljaújhelyi választókerületben képviselői mandátumot nyert, és ezt követően az 1892, 1896, és 1901. évi választásokon is a város képviselője maradt. Írásai, cikkei országos és Zemplén megyei lapokban jelentek meg. 1891-ben Sátoraljaújhelyben adta ki *Vera c.* regényét. 1905-től Gyulafehérvár képviselőjeként vett részt az országos politizálásban. 1877-től nő, felesége kiscsoltói Ragályi Ilona.

Ötvennégy éves korában visszavonult az országos pártpolitizálástól, legényei birtokán élt és a református egyháznak szentelte minden idejét. 1910. október 11-én iktatták be a Tiszáninneri Református Egyházkerület főgondnoki tisztségébe, ezzel párhuzamosan a Sárospataki Református Főiskola gondnoki tisztét is ellátta. Az installáció nagy pompával történt, amely nemcsak az egyházkerületnek volt ünnepe, de a zempléni magyar közéletnek is, ahol jelen volt Gyula bátyja mint zempléni alispán, sógora Ragályi Béla, rokona br. Vay Elemér borsodi főispán, egyházmegyei gondnok, más egyházkerületek képviselőiben püspökök, lelkészek, főméltóságok. A megválasztott meghatottan mondott köszönetet, de már itt felemelte szavát a református egyházat ért igazságtalan támadások ellen. A védekezés egyik módját az alkotó munkában látta. Kerülte a lármát, nem volt barátja a hangos, toladó szónoklatoknak, de nem létezett olyan nemes elhatározás, amely mellett híven, következetesen, becsülettel ki ne tartott volna. 1911-től a főrendiház tagja. 1926-tól a Presbiterek Szövetségének elnöke, a Magyarországi Református Egyetemes Konvent és Országos Zsinat világi elnöke. 1928-ban a Pataki Diákok Országos Szövetsége fővédnökévé választották. 1934. január 17-én részt vett a Református Teológiai Akadémia Ráday utcai épületében rendezett konferencián, majd

onnan hazaindulván a Kecskeméti utca elején villamos gázolta el, s a kórházba szállítás után meghalt.

Halotti gyászszertartása a budapesti Kálvin téri református templomban január 20-án du. 3 órakor volt, ahol országos főméltóságok kíséretében megjelent a kormányzó és családja is. Ravasz László püspök gyászbeszédében hangoztatta, hogy az életút 82 esztendejéből 60 év a közszolgálatban telt el, küzdelmekkel, győzelmekkel. Hosszú, nagy fordulóiban emelkedő pálya volt, amelyben mind több ember bizalma fordult feléje, tőle vártak sokat, hozzá igazodtak közösségek, végül az egész magyar református egyháznak minden gondja, terhe az ő vállára nehezt. Csodálatos sáfár volt, megszap-

rodtak kezén a talentumok. Balogh Jenő akadémiai főtitkár, aki az elhunyt barátja, a református konvent elnöke a barátok nevében búcsúzott. Temetése a sátoraljaújhelyi református templomban január 22-én du. 2 órakor kezdődött, ahol Kozma György zempléni főispán, a vármegye és a református egyház, valamint a szülőváros közössége búcsúzhatott szeretett, tisztelt halottjától. Sátoraljaújhely temetőjében, a Dókus család sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

Egész működése, egyházi tevékenysége közhasznú volt, a szegény református gyerekek taníttatására alapítványt tett a Sárospataki Főiskola javára. Az iskola falán dombormű és emléktábla hirdeti jótéményeit.

(Szerkesztőségünk a 2002-ben keletkezett cikk újraközlése kapcsán tisztelettel adózik szerzője, Hógye István zempléni történész-levéltáros tudományos pályája és emléke előtt is.)

Második ablak

Horváth Zita

Misszionáriusok Magyarországon a 17. században

Tóth István György több mint egy évtizeden át kutatta a katolikus missziós tevékenységet a kora újkori Magyarországon. Kutatásainak eredménye több tucat tanulmány és forráskiadvány, az utóbbiak közül legismertebb a *Relationes Missionariorum De Hungaria Et Transilvania (1627-1707)* és a négy kötetes *Litterae Missionariorum De Hungaria Et Transilvania (1572-1717)*. Jelen munkája (*Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*) a témára vonatkozó fontosabb, nyomtatásban már megjelent tanulmányait adja közre, jelentős módosítással, hiszen kitartó és folyamatos kutatásai során mindig kerültek elő újabb és újabb eredmények, amelyek a művek kibővítését vagy néhány adatának pontosítását igényelték. A még életében tervezett kötet már csak a szerző sajnálatosan korai halála után jelenhetett meg.

A monográfia három tematikus részre tagolódik: az első a Hódoltság területén folyó missziós tevékenységet mutatja be, a második a királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség területének misszióival foglalkozik, míg a harmadik a szerzetesrendek szemszögéből elemzi a magyarországi hittérítést. A részek tanulmányokat tartalmaznak, szám szerint tizenötöt, az összefoglalást adó 16. tanulmány a Szent-szék Magyarország-képének változásait tekinti át a 17. században.

A kora újkorban Magyarország különleges helyzetbe került. A mohácsi csatát követően az ország két, majd Buda eleste után

(1541) három részre szakadt. Az ország területén osztozott a Habsburg Birodalom, az Oszmán Birodalom és létrejött az Erdélyi Fejedelemség. A politikai és közigazgatási megosztottság mellett a katolikus egyház számára a legnagyobb problémát és egyúttal kihívást a reformáció rohamos terjedése jelentette. A korábban szinte teljesen katolikus ország Róma számára missziós területté vált, csakúgy, mint az Újvilág. A 16. század közepén Európaszerte megrendült a katolikus egyház pozíciója a reformáció sikereinek hatására, de a földrajzi felfedezések után számolni kellett a pogányok millióival. Az ortodoxok térítése is feladat lett az ortodox egyházzal történt sikertelen unió miatt. A tridenti zsinat után az ellenreformáció, illetve a katolikus megújulás különböző formáival találkozunk. A 16. században Róma kísérletet tett arra, hogy felállítson olyan hivatalt, amelynek a katolikus hit terjesztése és az „eretnekek” visszacsábítása lett volna a feladata. V. Piusz pápa fontosnak tartotta egy római missziós hivatal létrehozását, de törekvése megbukott II. Fülöp spanyol király ellenállásán, ugyanígy járt utódja XIII. Gergely pápa is. De sikert ért el abban, hogy apostoli vizitátorokat küldött az egyes országokba, felmérni a katolicizmus helyzetét. A magyar katolikus egyház történelmének legnagyobb válságát élte ezekben az évtizedekben. A hódoltságban élő katolikusok sora volt a legnehezebb, itt ugyanis a török hódítás

és a reformáció miatt alig maradt katolikus pap. A hódoltsági egyházmegyék katolikus püspökei nem merték felkeresni török uralom alatt élő híveiket, de a török sem engedte be őket a területére. A magyarországi szandzsákokat Bonifacio di Ragusa stagnói püspök, a hódoltság első pápai vizitátora kereste fel. Az életét, hódoltságbeli misszióját dolgozza fel a kötet első fejezete (*Raguzai Bonifác, a Hódoltság első pápai vizitátora 1581-1582*).

1599-ben VIII. Kelemen pápa Santori bíboros hatására megalakította a Congregatio de Propaganda Fide, azaz a Hitterjesztés Szent Kongregációja hivatalát, amely a világ minden katolikus misszióját összefogta, de – főként pénz hiányában – ez a szervezet megszűnt. V. Pál pápa nem szervezte újjá, de uralma alatt (1615-1621) megindultak a magyarországi missziók, mert a tizenöt éves háború után egyre nagyobb szükség volt a katolikus hit terjesztésére. A kötet második fejezete (*Missziópüspökök a magyarországi török hódoltságban*) erről szól. A magyarországi török hódoltságnak hat, belgrádi székhellyel működő missziópüspöke volt, akik, egy világi pap kivételével, mind ferencesek voltak. Az ő működésük bemutatása során feltárul száz év története a magyarországi katolikus megújulás korából.

1622-ben XV. Gergely pápa ismét megalapította a Hitterjesztés Szent Kongregációját, 13 bíboros taggal, közöttük az ekkor legtekintélyesebb kardinálisokkal. Az intézmény bíborosai úgy gondolták, hogy a királyi Magyarországon élő „száműzött” katolikus megyéspüspökök, akik életükben nem látták saját egyházmegyéjüket, illetve annak hódoltság alatti részét, nem alkalmasak a hódoltsági katolikusok irányítására, védelmére. Ezért vált Róma számára oly fontossá a Kongregáció által felügyelt és irányított missziós tevékenység. A monográfia harmadik fejezete ennek kapcsán

Matteo Benlich bosnyák missziópüspök térítőútját kíséri végig (*Egy bosnyák missziópüspök térítőútjai a hódoltságban. Matteo Benlich, 1653-1673*). A szerző őt tartja a 17. század legnagyobb hatású misszionáriusának, aki Eszéktől Gyöngyös-ig bejárta a hódoltságot.

A kötet negyedik fejezete a *Katolikus misszionáriusok a török Temesváron* címet viseli. Temesvár kiemelkedő szerepet játszott a katolikus missziók történetében, a hódoltság első pápai vizitátora, Raguzai Bonifác itt halt meg 1582-ben, és 1716-ban ez volt az utolsóként a török iga alól felszabadult magyar város, katolikus hívekkel és bosnyák ferences plébánossal. Vagyis Temesváron kezdődött és itt is végződött a magyarországi katolikus missziók története. Temesvár mint a török hódoltság egyik legfontosabb közigazgatási, gazdasági és kereskedelmi központja mindvégig vonzó célpontot jelentett a katolikus misszionáriusok számára. A szerző ebben a tanulmányban a 17. századi temesvári missziók történetét tekinti át.

Az első részt záró fejezet a hódoltság utolsó misszionáriusának tevékenységét mutatja be (*Raguzai Lajos, a hódoltság utolsó misszionáriusa*). Az 1699-es karlócai békével ugyan véget ért a 150 éves török uralom, de a Temesköz továbbra is az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozott, ezért az itteni katolikusok sorsa a 18. század elején is éppen olyan volt, mint korábban. (Temesvár csak 1716 után került vissza keresztény kézre.) A katolikus papok hiánya és az ortodox egyház dominanciája nyomasztotta az itteni katolikusokat. A temesközi katolikusok sanyarú helyzetét ismerte fel Raguzai Lajos, aki 1706-tól előljárói akarata ellenére magánmissziót kezdeményezett Temesváron és környékén.

A második rész négy tanulmánya a királyi Magyarország és Erdély területén fo-

lyó missziós tevékenységet mutatja be. Erdélyben a Hitterjesztés Szent Kongregációja által 1630-ban küldött ferencesek „élesztői” lettek a katolikus felekezet megújulásának. De mivel a Kongregáció csak az Erdély összes nemzete számára idegen bosnyákok közül tudott misszionáriusokat küldeni, ez elindította a boszniai és a magyar ferencesek négy évtizedes háborúságát. A királyi Magyarországon, ahol akadtak püspökök és plébánosok, nem volt olyan szükség a misszionáriusok munkájára, mint a hódoltság területén, ezért a néhány itt megjelent misszionárius nem is hozhatott akkora sikereket. Ugyanakkor a művelt olasz hitterítők emelték a katolikus egyház presztízsét, közvetlen kapcsolatot teremtettek Róma és a magyar vidéki mezővárosok, kúriák között. Az *Olasz misszionáriusok a 17. századi Magyarországon és Erdélyben* és a *Hittérítés vallásszabadság nélkül. Olasz misszionáriusok és magyar nemesurak a 17. századi Magyarországon* című fejezetek az Erdélybe és a királyi Magyarországra érkező misszionáriusok tevékenységét mutatják be. Az olaszok általában pályafutásuk átmeneti állomásának tekintették a magyarországi missziót, mintegy belépőnek a doktori fokozat megszerzéséhez. Általában háromtól hat évig terjedő időt töltöttek nálunk. Legnagyobb gondjuk az volt, hogy nem értették az itteniek nyelvét, csak latinul tudtak beszélni azokkal, akik szintén ismerték e nyelvet. Ők jelenítették meg a pápa hatalmát Magyarországon, ahol ekkor alig voltak képzett szerzetesek és plébánosok, és bármikor vitába tudtak szállni a protestáns lelkészekkel. A művelődéstörténet számára még az egyháztörténetnél is fontosabb volt az ittlétük, ugyanis magukkal hozták az ekkor Európában legmodernebbnek számító itáliai műveltséget.

A következő tanulmányban (*Könyv és misszionárius a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*) azt vizsgálja a szerző, hogy milyen szerepet játszott a magyarországi missziókban az írott szó és a könyv. A misszionáriusok között akadt olyan, akinek a művei kéziratban terjedtek, de olyan is, aki ki tudta nyomtatni művét. A szerző végigveszi azokat a munkákat, amelyeket misszionáriusok írtak, olvastak, gyűjtöttek, de bemutatja például Boncarpi püspök hagyatéki leltárát és könyvtárjegyzékét is. A magyar könyvkultúra számára sokat jelentettek a külföldről érkezett, főként olasz misszionáriusok.

A székelyföldi katolikusok első népszámlálása – Szalinal István bosnyák ferences 1638. évi vizitációja című fejezet zárja a második részt, bemutatva a székely székekben végzett egyházlátogatását. Nemcsak az egyházi viszonyokat jegyezte le, hanem a lakosságot is összeírta, családfők szerint. Szalinal 1638 elején rendkívül részletes és pontos képet rajzolt a székelyföldi katolikus lakosságról.

A harmadik rész három fejezete – *Bosnyák ferencesek a hódoltsági misszióban; Domonkos misszionáriusok a törökkori Magyarországon és Moldvában (A Hitterjesztés Szent Kongregációja római levéltára iratai alapján); A remeterend vándor-misszionáriusa Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642-1677)* – a missziós tevékenységben élenjáró, Magyarországra is eljutó szerzetesrendeket, illetve azok képviselőit veszi sorra. A hódoltság területén legmeghatározóbb a bosnyák ferencesek térítő munkája volt. Ők viszonylag szabadon mozoghattak a Balkánon és a török uralom alatt álló Magyarországon. Az Oszmán Birodalom területén több szerzetesrend is missziózott. A magyarországi hódoltságban magyar és német jezsuiták, olasz és magyar feren-

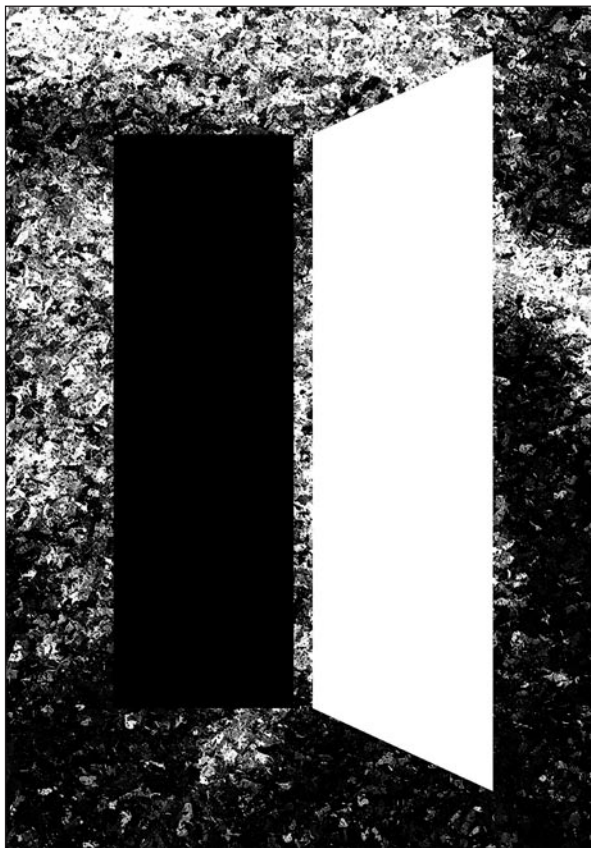

cesek, pálosok és domonkosok, valamint raguzai bencések térítettek.

A kötet utolsó fejezete a Szentszék Magyarország-képének változásait tekinti át. A terepen mozgó misszionáriusok jelentései és levelei, valamint a pápaság irányítói számára ezek alapján készült átfogó jelentések lényeges szerepet játszottak a 17. századi Magyarország-kép alakításában. A Hitterjesztés Szent Kongregációjának

bíborosai úgy gondolták, hogy az általuk küldött művelt és elszánt misszionáriusok alapvető fordulatot hoznak a katolikus egyház számára: az eltévelyedett lakosokat sikerül visszatéríteni az igaz hitre. De ez a várakozásuk a kézzel fogható sikereik ellenére sem vált valóra. A katolikus missziók története ettől függetlenül a kora újkori Magyarország egyház- és művelődéstörténetének fontos része.

(Tóth István György: Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon, Balassi Kiadó, Budapest, 2007)

Magam után

Bolvári-Takács Gábor

Adattár a Kossuth-díj hat évtizedéről

Közismert, hogy a Kossuth-díj a kulturális és művészeti, a Széchenyi-díj pedig a tudományos és műszaki alkotótevékenység legmagasabb szintű állami elismerésére szolgáló kitüntetés, amelyet kivételesen magas színvonalú, példaértékű, nemzetközi rangú teljesítményekért a kormány előterjesztésére a köztársasági elnök adományoz. A Kossuth-díjat az Országgyűlés 1948. március 3-án alapította, az 1948. évi XVIII. törvénycikkel. Eredetileg az irodalmi és művészi értékeken kívül tudományos, műszaki, katonai teljesítmények, sőt az ipari, mezőgazdasági termelőmunka elismerésére is szolgált. Az 1963. évi 36. törvényerejű rendelet a tudományos, műszaki, gazdasági és oktatási teljesítmények elismerésére megalapította az Állami Díjat, a Kossuth-díjat tehát ettől kezdve alapvetően az irodalom és a művészetek képviselői kapták. Ezt a megosztást az Országgyűlés a rendszerváltozás hajnalán a Kossuth-díjról és a Széchenyi-díjról szóló 1990. évi XII. törvénnyel megerősítette, oly módon, hogy a Széchenyi-díj lényegében a korábbi Állami Díj helyébe lépett.

A hatvanadik alapítási évforduló tiszteletére jelentette meg a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó az 1948-2008 között Kossuth-, Állami és Széchenyi-díjjal kitüntetettek adattárát. A mű nem előzmény nélküli. A Minisztertanács Titkárságának gondozásában már 1988-ban napvilágot látott egy összefoglaló kiadvány, amelyben közzétették a díjazottak adatait, fény-

képét és a díjak hivatalos indokolását, kiegészítve mindezt az átadások korabeli sajtóvisszhangjával, illetve a díjak történetét és jogszabályi háttérét bemutató áttekintéssel (*Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948-1985, szerkesztette: Darvas Pálné, Klement Tamás, Terjék József, Akadémiai Kiadó, 1988*). A most megjelent összeállítás előszavából az is kiderül, hogy 1998-ban is készült kislexikon, amely azonban kereskedelmi forgalomba nem került (*A Kossuth-díj, az Állami Díj és a Széchenyi-díj fél évszázada, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1998*). A jelen mű tehát a már publikált adatokon nyugszik, amelyhez forrásként a Magyar Közlöny szolgált. Az életrajzi információkhoz kormányzati kitüntetési iratokat, illetve közgyűjteményi adatokat használtak fel, a fényképek forrása pedig alapvetően a Magyar Távirati Iroda volt. Az 1988-as kiadványhoz képest jóval részletesebb az odaítélés jogszabályi háttérének, benne a jelölőbizottságok rendszerének és személyi összetételének bemutatása.

A Kossuth-díj (és persze az Állami, majd Széchenyi-díj) története többé-kevésbé pontos fokmérőként tükrözi a 20. század második fele magyar történelmének hatalmi viszonyait, az „uralkodó elit” és az értelmiség között mindig eltérő intenzitással létező együttműködési kényszer elemeit. Az adományozás ugyanis – még a valós szakmai teljesítmények esetében is – nem

csupán politikai esemény, hanem beavatási szertartás és legitimációs aktus volt egyben. Az ötvenes években az „udvari értelmiség” megteremtését, a Kádár-korszakban a hatalommal történő „kiegyezést” szolgálta. 1948-ban és 1990-ben – kivételesen – posztumusz díjakat is odaítéltek. Mindkét esetben rehabilitációról volt szó: 1948-ban Bartók Béla, Derkovits Gyula, Horváth István, József Attila és Somogyi Imre jelentették az eszmei viszonyítási pontot, 1990-ben pedig Dohnányi Ernő, Eckhardt Sándor, Hamvas Béla, Huszárk Zoltán, Jékely Zoltán, Kodolányi János, Kondor Béla, Latinovits Zoltán, Laziczius Gyula, Márai Sándor, Molnár István, Óze Lajos, Rajeczky Benjámín, Sinka István, Tóth Menyhért (Kossuth-díj), illetve Bibó István, Györffy Barna, Hajnal István, Jendrassik György, Johan Béla, Kerényi Károly, Mándy György, Náray Szabó István, Papp Simon, Sántha Kálmán, Szabó István, Varga István (Széchenyi-díj) kitüntetésével próbálta rendezni adósságát a politikai elit. Látható, hogy 1990-ben olyan személyek kaptak posztumusz díjat, akik a szocializmus időszaka alatt különféle megfontolásból, olykor csupán viszonylag korai haláluk miatt, de leginkább a rendszerrel való ideológiai szembenállásuk okán ezt nem érthették meg. Az sem véletlen, hogy az 1956-os forradalom után, amikor az értelmiség különböző csoportjainak megnyeréséért folytatott erőfeszítések során a politikának nyilvánvalóvá kellett tennie szándékait, ehhez az 1957. március 15-én kiosztott Kossuth-díjakat is felhasználták. Ekkor tüntették ki többek között Borsos Miklóst, Fodor Józsefet, Fülep Lajost, Gillemot Lászlót, Heltai Jenőt, Marton Gézát, Medgyessy Ferencet, Molnár Antalt, Németh Lászlót, Szabó Lőrincet, Timár Józsefet – így küldve kódolt üzenetet a „másként gondolkodóknak”. Jellemző az is, hogy Illyés Gyula és Ko-

dály Zoltán három-három Kossuth-díja mindig egy-egy történelmi helyzetet szimbolizált. Kodálnál 1948 (a hatalmi fordulat), 1952 (a Rákosi-éra fénykora), 1957 (a Kádár-restauráció); Illyésnél (1948, 1953, valamint 1970: a Kádár-éra fénykora, a X. pártkongresszus). A díjat 1948-1963 között és 1990 óta minden év március 15-én, 1964-1988 között 2-3 évente április 4-én adták át. A ritkább díjazás a kiválasztottak körének szűkítését célozta.

A Kossuth-díjat (majd 1963-tól az Állami Díjat is) eredetileg több fokozatban, gyakran megosztva adományozták. 1948-tól arany és ezüst, 1951-től csillaggal ékesített arany, valamint arany és ezüst, 1953-tól bronz fokozatban is. 1955-től a Nagydíj, valamint az I, II, és III. fokozatok léptek a korábbiak helyébe, majd ez utóbbiak 1978-tól megszűntek. A Nagydíjat 1963-95 között nem adták ki.

A kötet lapozgatása során felmerülő legérdekesebb kérdés kétségtelenül a kitüntetések politikai vonatkozásainak vizsgálata. Ilyen például az ismételt díjak rendszere. A Kossuth-díjnál az ötvenes évektől jellemző volt, hogy ugyanazon személy több ízben is részesült a kitüntetésben. Így lett háromszoros díjas a már említett Illyés Gyula és Kodály Zoltán mellett Bán Frigyes (1950, 1952, 1954), Fábri Zoltán (1953, 1955, 1970), Fischer Annie (1949, 1955, 1965), Keleti Márton (1951, 1953, 1954), Nádasdy Kálmán (1950, 1954, 1965) és Szőkefalvi-Nagy Béla (1950, 1953; 1978 – Állami Díj). Ez a gyakorlat utóbb fokozatosan elhalt, utoljára 1973-ban ítélték oda Kossuth-díjat másodszer (Illés György). A politika '70-80-as évekbeli elképzeléseihez már nem illett az ismételt díjazás gyakorlata, hiszen ellentmondott a fokozatosság elvének és a hierarchiára való törekvésnek. A rendszerváltozás után azonban visszatért az ismételt díjazás, 1991-ben Farkas

Ferenc, majd 1996-ban Kurtág György zeneszerző esetében. 1997-ben a Bartók Vonósnégyes kapott megosztott Kossuth-díjat, amelynek tagjai közül ketten már Kossuth-díjas művészek voltak. 1998 óta pedig – vitathatatlan művészi teljesítmények mellett is – több ízben felismerhető kultúrpolitikai célzattal történtek duplázások (1998: Darvas Iván, 1999: Törőcsik Mari, 2005: Kocsis Zoltán, 2006: Petrovics Emil, 2007: Perényi Miklós, Psota Irén, 2008: Ránki Dezső). A Széchenyi-díj esetében a gyakorlat már az első adományozástól kezdve létezik, Állami vagy Kossuth-díjjal rendelkező tudósoknál, mint Ádám György (2007), Balogh János (1993), Czibere Tibor (2006), Keresztury Dezső (1996), Kosáry Domokos (1995, Nagydíj), Kulcsár Kálmán (1998), Lovász László (2008, Nagydíj), Mosonyi Emil (2006), Pécsi Márton (1990), Szöllősy András (2007), Ujfalussy József (2006), Vámos Tibor (2008) és mások. Sőt, Rába György személyében utóbb Kossuth-díjjal kitüntetett Széchenyi-díjasunk is van (1993, 2008).

A Kossuth-díjat, mint életmű-elismerést, a művészeti díjak rendszerébe korábban semmilyen módon be nem illeszthető személyek részére az Antall-kormány vezette be, nem titkolt politikai üzenettel. Határon túli magyar írók, művészek elismeréséről volt szó: 1991-ben Határ Győző, 1992-ben Sütő András és Szőts István, 1993-ban Kányádi Sándor, 1994-ben Dobos László részesült Kossuth-díjban. A sor folytatódott Faludy György (1994. október 23-án!), Kallós Zoltán (1996), Lászlóffy Aladár (1998), Grendel Lajos (1999), Méhes György (2002) Fejtő Ferenc (2003), Tőzsér Árpád (2004) kitüntetésével. Néhány más esetben – is-

mét csak az egyébként elismerésre méltó tényleges teljesítménytől függetlenül – konkrétan is kimutathatók közvetlen összefüggések a fennálló politikai kurzusokkal. Ilyenek pl. a Horn-kormány időszakában Kertész Imre, Madaras József, Petri György, Ráday Mihály; az Orbán-kormány alatt Eperjes Károly, Kerényi Imre, Mészöly Dezső, Nagy Gáspár, Szervátiusz Tibor Kossuth-díjai. A Medgyessy-, majd a Gyurcsány-kormány idején pedig Bálint András, Eörsi István, Fischer Iván, Görgy Gábor tekinthetők e körbe tartozóknak. Mind közül kiemelkedik azonban a 2002-ben kitüntetett Ferenczy-Kovács Attila díjának indoklása, amely szerint azt többek között a Terror Háza kivitelezéséért kapta. Ilyen típusú közvetlen politikai indoklásra 1990 óta nincs hasonló példa.

Ma már tudjuk, hogy a Kádár-korszakban az ideológiai szintjén megfogalmazott iránymutatásokról és elvárásokról függetlenül az elismerések rendszere egyenes vonalú egyenletes képet mutat. Különösen a 60-as évek közepétől a szisztéma kiszámíthatóvá vált, s a fokozatosság elve alapján a művészeti-tudományos teljesítmények értékelése betagozódott egy hierarchikus felépítménybe. Ezáltal nehezebbé vált a kiugró teljesítmények elismerése, viszont a politika számára lehetővé tette a hosszú távú tervezést. A különleges tehetségek számára ez a módszer természetesen elfogadhatatlan volt, ám az értelmiség egészében magáévá tette. A kitüntetési rendszer, s általa a politikai rendszer legitímálódott. A politikai rendszerváltozás után a kép sok tekintetben tisztult, ám az egyes irányzatokhoz kötődő tudósok, művészek „jutalmazása” – mint látható – nem vészett ki a gyakorlatból.

(Kossuth-, Állami és Széchenyi-díjasok 1948-2008, I-II. kötet, szerkesztette: Gyuricza Péter, Mórity Rita, Szalay Antal, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008)

Mezei Tamás

Tudástársadalmi szerződés

Milyen lehet az új tudás? Hogyan épülhet rá egy új államelmélet? Milyen újdonságot kínál Ugrin Emese és Varga Csaba könyve a 21. századi olvasónak? Ilyen kérdésekkel a fejemben, várakozásokkal telve vettem a kezembe az *Új demokrácia- és államelmélet* című kötetet. Reménykedtem, hogy a felkínált válaszok frissek és újszerűek lesznek, és olyan lehetőséget tárnak a hullámvölgyben lévő hazai társadalom elé, amely valóban kivezethet a válságból.

A könyv kiinduló tézise, hogy egy új társadalomelmélet nem alapozható az ön magát izoláltan meghatározó nemzetállam vagy kultúrtömb hagyományos szemléletére, hanem globális összefüggéseiben kell az államok közösségének egészére és a lokális társadalmi csoportok belső sajátosságaira együttesen támaszkodnia. A szerzők két irányból kísérelik meg az új demokráciaelmélet felépítését. Előbb a lokális közösségekkel foglalkoznak: körüljárják, milyen igényei, szükségletei és erőforrásai vannak a kisebb társadalmi egységeknek, illetve, hogy a szükségletek megteremtésére elegendő erőforrással rendelkeznek-e, továbbá igényeik nem túlzottak-e az erőforrásokhoz és a szükségletekhez mérten. Majd lassan távolodva szélesítik vizsgálatuk horizontját teljes globális perspektívává, és végeznek az előzőhöz hasonló analízist. Vagyis a globális szintről kiindulva, fokozatosan jutnak el a kistérségi, illetve városi közös-

ségek szintjére, és hívják fel a figyelmet arra, hogy a közösségi életben való aktív részvételnek nagy jelentősége van a folyamatos fejlődés fenntartásának érdekében. A kapott eredményeket szembeállítva egymással igazán jól körülhatárolt képet tárnak az olvasó elé, mivel a két ellentétes megközelítés ellenpontozza egymást. Mindkét megközelítésben a tudás és az információ akadálymentes áramlására, annak hatékony felhasználásra helyezik a hangsúlyt, pontosabban arra, hogyan integrálható – és miért feltétlenül fontos – az internet az aktív politikai, közösségi, képviselői életben.

Az első nagyobb egység az információs kor társadalmi rendszerének sajátosságait járja körül és azt, hogy milyen viszony áll fenn jelenleg az állam és polgárai között. Az itt tárgyalt fogalmakat történeti beágyazottságukban ragadják meg, és a hagyományos megközelítést alapul véve próbálják újra-kontextualizálni azokat. Ebben a nagyobb egységben alakítják ki a tudástársadalom fogalmát, és felvázolják a bevezetéséhez szükséges társadalmi feltételeket. Itt tesznek először kísérletet arra, hogy megtalálják a megfelelő alapot egy új paradigma kialakításához.

A második nagyobb egység az intézményrendszer lehetséges fejlődési és bővítési rétegeit fedi fel. Itt szólnak arról, hogy a társadalmi szintek között, a képviselői demokrácia intézménye és a benne élő individuum között milyen kapcsolat van

valójában, hogy ez a kapcsolat milyen módon lenne bővíthető az internet kínálta lehetőségek intenzívebb integrálásával. Tulajdonképpen a virtuális társadalom kialakíthatóságának lehetőség-feltételeivel foglalkoznak. Ebben a részben bukkan fel először a paradigmaváltásra való explicit felszólítás. Érvelnek az internet adta lehetőségek kiaknázása és a virtuális képviselet bevezetésének szükségessége mellett, amely motívumok az érvelés kulcsmozzanatának tekinthetők. Úgy kívánnak új lendületet adni a demokrácia fejlődésének, hogy a virtualizált intézményekhez virtualizált képviseletet és közösségeket rendelnek. Vagyis ötvözni próbálják a hagyományos demokráciát és a virtuális tér kínálta lehetőségeket, aminek eredményeként megszülethetne az e-demokrácia. Ennek révén fogalmazzák újra a részvételi demokrácia fogalmát, vagy talán csak felfrissítik azt, mintegy újabb jelentéstartalommal töltik fel. Szerintük az e-demokrácia kialakulásának feltétele, hogy minél több közösségben általánosan elterjedjen az internet használata, sőt maguk a közösségek is testet öltsenek a virtuális térben. Csak így jöhet létre megfelelően magas szintű, információcserén alapuló közélet, e-kormányzás, azaz együttesen az intelligens civil társadalom.

A harmadik önálló részben esettanulmány kapott helyet: az abai modell leírása és elemzése, amely kísérlet megvalósításában mindketten részt vállaltak. Azt mutatják be, hogyan alakították át az Aba nevű, alig ötezer lelket számláló településen az önkormányzati képviseleti struktúrát, és hogyan változott meg az egyre fogyatkozó kisvárosi lakosság élete, és jött lendületbe Aba fejlődése. A negyedik egység-

ben alaposan kidolgozott cselekvési tervet tárnak az olvasó elé. Ugrin és Varga itt fejti ki, hogyan lehetne hazánk – s talán az egész emberiség – segítségével elméletük gyakorlati alkalmazása. Aprólékos, majdnem minden társadalmi és szociális réteg érdekeit szem előtt tartani próbáló, lokális és globális akciótervet adnak az olvasó kezébe. Miközben folyamatosan hangsúlyozzák az állampolgári aktivitás szükségességét és fontosságát.

Az elmélet központi fogalmait összefoglalva röviden négy súlypontot kell megemlíteni: a tudástársadalom, a részvételi demokrácia vagy e-demokrácia, az e-kormányzás és az intelligens civil társadalom. Ezeket a kategóriákat a szerzők pontosan körülírják, a teóriájuk igazi újdonságát e fogalmak bevezetése jelenti. Jól felépített, alaposan átgondolt és kidolgozott írást vehet a kezébe az érdeklődő, ha e kötet megismerésére vállalkozik. A műben a szerzők szokatlan frissességgel tárgyalják a szövevényes modern társadalmi rendszerek problémáit. Vizsgálatuk általában a modernkori nyugati társadalmakkal foglalkozik, arra különösen figyelnek, hogy folyamatosan reflektáljanak a hazai állapotokra. Bizonyos globális és lokális problémákat új megvilágításba helyeznek, mert új paradigma bevezetésére tesznek javaslatot, amely a szerzőpáros szerint forradalmasíthatná a képviseleti demokráciát. 21. századi szerződéselméletet alkottak, amely sokkal kevésbé tűnik utópisztikusnak, mint elődei. A könyv optimizmusra, tevékenységre és együttműködésre szólít, miközben tudatosítja, hogy a társadalmi változás megindításához szükséges erőforrások rendelkezésre állnak, csak tudni és akarni kell használni azokat.

(Ugrin Emese – Varga Csaba: Új demokrácia- és államelmélet, Századvég Kiadó, Budapest, 2007)

Barna Péter

Tizenöt novella férfiakról és nőkről

P. Szabó Mária novellagyűjteményéről Me-cseki Hargita szobrászművész az alábbi módon vélekedik a kötet hátsó borítóján: „*Érdekes számomra ez a könyv, tele van érzellemmel, megdöbbentő és fordulatos történetekkel, szomorú és felemelő emberi sorsokkal, megható vallomásokkal.*” Az ajánlás rátapintott a lényegre, megmutatja a mű előnyeit.

A kötet tizenöt novellát tartalmaz, és a témamegjelölő cím tökéletesen kifejezi a lényegét, hiszen majd' minden novella szövegképző motívuma a „*Szelelem és Bűn*”. Az elbeszéléseken belül strukturális szempontból két nagyobb kategória különíthető el: egyes szám harmadik személyű narrátor által elmesélt novellák, másrészt szokványos történettel, cselekménnyel nem rendelkező, egyes szám első személyű, homodiegetikus narrációjú elbeszélések. Az utóbbiak közé tartoznak: *Ha te lennél* (elképzelt, eszményi szerelem álomszerű képzete), *A zongora bosszúja* (főszereplője egy szatirikusan gúnyolódó, fellázadt zongora), *Utolért a szerelem* (önmagával párbeszédet folytató elbeszélő elmélkedése az ideális szerelemről), *Szeretkezés* (egy férfi szerepvállalása a szexuális aktus közben). E novellákat az elmélkedő monologizálás kapcsolja össze, a kötet többi novellájához képest vizsgálva pedig a hasonlóság a szerelmi téma ismétlődésében lelhető fel. Ha ebben a kategóriában is kuriózumot kellene keresnem, példaként *A zongora bosszúját* választanám, amely az

abszurditás magasságába emelkedik. E novellák mindenképpen hasznára válnak a kötetnek: színesítik, rendkívülivé teszik annak készletárát és a szokatlan, az újszerű varázsával élnek, ellensúlyozva a másik típusba tartozó történetek némiképp sablonos jellegét.

A külső, heterodiegetikus elbeszélőt szerepeltető novellák monotonitása alatt elősorban a cselekménybeli, szereplőbeli egyhangúságot értem. Bár az elkülönülő írásokban más-más karakterek jelennek meg, azok érzelmi hátterei, problémái, gondoljai egy törő fakadnak. E novellákat színes gyöngyökből álló karkötőhöz tudnám hasonlítani, amelynek változatossága kimerül a gyöngyök színeinek sokféleségében, alapvető struktúrája azonban kötött. Alkoholizmus, öngyilkosság, szerelmi perpatvarok, megélhetésbeli nehézségek, magányos, számkivetett emberek, gyilkosság, deviancia, örültség, hűtlenség figyelhető meg a történetek alapvető szervező egységeként, amelyek látszólag heterogén témák, előfordulásuk gyakorisága azonban mégis kikezdheti a könyv élvezhetőségét.

Természetesen ez az ismétlődéses jelleg nem válik minden esetben a novellák hátrányává, hiszen például egy tudatosan szerepeltetett állandó karakter kifejezetten regénybeli attribútumokat kölcsönöz bizonyos elbeszéléseknek, újabb interpretációs lehetőségeket vonultatva fel. Jó példa erre Jenei Bálint alakja, aki az or-

szág legjobb szimatú nyomozójaként (valamint civilben gyakorló költőként és színműíróként) három novellán (*Az ékszerész halála*; *Dráma a Nemzeti Színházban*; *Anyám, a kurva*) belül is előfordul. Hasonló szereplő Staller Zita, aki *Az ékszerész halála*, illetve *A szingli* című novellák egyik meghatározó alakja. Érdekesek a kötetben megjelenő feminin jelenségek: kiégett családanya; csábító szerető; zavart elmeállapotú, idősebb nőszemély; gyermekét szeretetével megfojtó és korlátozó szülő; rohamosan közeledő nyugdíjas éveit fiatal szeretővel kompenzáló hölgy; magára hagyott, Parkinson-kóros öreg néni; „femme fatale”; leszbikus, maszkulin típusú nő; önmagát elhanyagoló családanya; naiv, fiatal szerelmes lány; kiégett szingli; prostituált édesanya. E kategóriák variálódnak és ismétlődnek az egyes művekben, kijelölve P. Szabó Mária fő érdeklődési körének irányvonalát. A bonyodalom kiváltó oka ugyan többféle, apropója mindig a szerelem vagy annak hiánya (*Földi szerelem*; *Füledt erotika*), az érzelmek elfojtása (*Az ékszerész halála*), a szeretett hozzátartozó elvesztése (*Három koporsó*), a féltékenység (*Dráma a Nemzeti Színházban*), a szerelmi éhség kielégítetlensége (*A szingli*) körül forog. Többek között olyan témák is felszínre kerülnek, mint a homoszexualitás (*Az ékszerész halála*) vagy a szexuális aberráció (*Az aberrált*).

Az érzelmi defektusok minden hagyományos cselekménnyel rendelkező novella szereplőinél fellelhetők, legyenek azok fiatal lányok, szinglik, öreg asszonyok, nyomozók vagy ékszerészek. Persze gondolhatjuk, hogy az író hatványozottan érdekli egy bizonyos érzelmi magatartás, mégis úgy vélem, az egyhangúságot erősítik azok a minden novellában jelentkező motivációs erők, amelyek az érzelmek elfojtásából adódnak és rombolnak szét családokat, szakítanak szét

szerelmeket. Akár családon belül, akár egyénileg vizsgáljuk a történeteket, az elfojtás mindig kiemelkedő szerepet kap. A harmonikusnak látszó, kiegyensúlyozott család látszatát keltő Sztítás familia (*Az ékszerész halála*) például pillanatok alatt széthullik, amikor a fiú elfojtott kiszakadási vágya a felszínre tör. S mivel még számos novella alapját adja az elfojtás, az olvasó jogosan érezheti a kötet vége felé kissé agyonbrázolt motívumnak ezt a lelki folyamatot.

A műfajilag a novellák többsége csak egyes kategóriákba sorolható be, *Az ékszerész halála* és *A dráma a Nemzeti Színházban* című művek azonban teljes biztonsággal utalhatóak a krimi műfajához. Brutális gyilkosságok, szerelem, több szálon futó cselekmény, nyomozás, ármány, meghökkentő fordulatok, valamint a felszabadító végkifejlet: a gyilkos leleplezése jellemző az iménti művekre. Véleményem szerint e két elbeszélés a legösszetettebb, legmarkánsabb karaktereket felvonultató, legizgalmasabb mű a kötetben. *Az ékszerész halála* idő- és térszerkesztését tekintve is bravúros. Az egymástól számmal elválasztott fejezeteket a narrátor szétszórja azzal a technikával, hogy minden rész eltérő személyeket, eltérő idősíkban és térszerkezetben jelenít meg. A mű végére az idő- és térbeliség, valamint a szereplők találkoznak, aminek következtében a cselekmény megoldódik és lezárul.

A novelláktól nem idegen a néhol gyomorforgató, ugyanakkor szárnyaló fantáziával megalkotott kegyetlen brutalitás. Írói eszközként ennek megteremtésére a naturalizmus részletessége szolgál, segítve azt az olvasói tevékenységet, amikor a befogadó – ha fintorgással is – a cselekmény teljes értékű szereplőjévé válik. A feminin jelenségek attribútumául a gyengéd vagy éppenséggel tüzes, erotikus érzések előszeretettel társulnak. Számomra a leg-

meghökkenőbb újítás a „végtermékek” iránt mutatott érdeklődés volt, bár ez a sajátosság „csak” a brutalitás velejárójaként jelenik meg. A brutalitás, a testiség, az erotika és az emberi test végtermékeinek szerepe furcsa szimbiózisban, egymást kiegészítve és körbefogva is jelen van egyes szövegekben, középpontba állítva ezzel a testet, annak minden vágyát, betegségét, érdekességét, furcsaságát. A test jó nyersanyag a történetek cselekményeinek formálásakor, P. Szabó Mária pedig kísérleti terepként használja arra, hogy bemutassa rajta a lélek kicsapongásainak következményeit.

Nem mehetek el szó nélkül a kötetben sajnos elég gyakran előforduló, súlyos helyesírási hibák mellett, mint a „Szeptember 5.-én”; „nagyvalószínűséggel”; „mind két”; vagy a debreceni „Nagy erdő” helytelen írása. E szerzői (vagy kiadói szerkesztői) baklövések csökkentik a szövegek színvonalát, élvezhetőségét. A szavak mellett

néhol a mondatok is aggályosak: „Semmi nem maradt már belőlem, csak egy ragacsos massa, ami lassan átvette helyét a lényemnek.” (*Az ékszerész halála*). Előfordulnak kevésbé súlyos, mégis bántó cselekménybeli következetlenségek. Kérdés például, hogy egy színházi gyilkosságot hogyan sikerül a színészek előtt titokban tartani úgy, hogy az egész épületet újságírók kíváncsi serege lepi el (*Dráma a Nemzeti Színházban*). Rejtély marad az is, hogy egy olyan gyilkos, aki minden áldozatával egy szempillantás alatt végez, miért beszélget addig az utolsó jelölttel, amíg a nyomozó megérkezik. Bár ebben az esetben nyilvánvaló a leleplezés írói szándéka, úgy érzem, a késleltetés módszere nem a legszerencsésebb. Alapjában véve azonban értékes kötetről van szó, amelyben az említett hiányosságok ellenére élvezhető, izgalmas novellák kaptak helyet. Az írásokat esztétikus grafikák kísérik, ezzel is élményt nyújtva az olvasónak.

(P. Szabó Mária: *Szerelem és Bűn*, Gigapolisz Kiadó, Budapest, 2008)

Számunk szerzői

Áfra János 1987-ben született Hajdúböszörményben. Költő, képzőművész, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.

Bába Szilvia 1980-ban született Budapesten. Művelődésszervező, a Magyar Kultúra Alapítvány (Budapest) értékesítési vezetője.

Balázs Zoltán 1988-ban született Gyergyószentmiklóson. Költő, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.

Barna Péter 1988-ban született Sátoraljaújhelyben. Egyetemi hallgató.

Bartkó Péter Szilveszter 1982-ben született Kazincbarcikán. Költő.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, rektorhelyettes, lapunk főszerkesztője.

Csetneki József 1966-ban született Miskolcon. Képzőművész, grafikus, tanár, a Patak Csoport tagja, a *Zempléni Múzsza* logójának és első arculatának tervezője.

Dáné Tibor Kálmán 1954-ben született Kolozsváron. Bessenyei György-díjas művelődésszervező, tanár, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) ügyvezető elnöke, a Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke.

Dobos László 1930-ban született Királyhelmecen. Kossuth-díjas író, szerkesztő, politikus, a Madách-Posonium Kiadó ügyvezető igazgatója, a Szlovák Köztársaság volt minisztere.

Gajdos Ágoston 1987-ben született Debrecenben. Író, orvostanhallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) vezetője.

Horváth Zita PhD 1970-ben született Zalaegerszegen. Történész, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának adjunktusa.

Hőgye István (1941, Hajdúbagosa – 2006, Debrecen) Pauler Gyula-díjas levéltáros, történész, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Zempléni Levéltára (Sátoraljaújhely) igazgatója.

Jakab István 1928-ban született Nagyráskán. A nyelvtudomány kandidátusa, a pozsonyi Komenský Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékének ny. tszv. egyetemi docense, a révkomáromi Selye János Egyetem óraadó professzora, lapunk szerkesztőbizottságának tb. tagja.

Józsa Judit 1974-ben született Székelyudvarhelyen. Kerámiaszobrász-művész, művészettörténész.

Kiss Jenő 1943-ban született Mihályiban. Nyelvész, az MTA rendes tagja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tszv. egyetemi tanára, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke.

Komlósi Kornél 1985-ben született Debrecenben. Költő, egyetemi hallgató.

Mács József 1931-ben született Bátkán. Író, a szlovákiai *Hét* c. lap ny. főszerkesztő-helyettese.

Marosi Ernő 1940-ben született Miskolcon. Széchenyi-díjas művészettörténész, az MTA rendes tagja és volt alelnöke, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének kutatóprofesszora és volt igazgatója, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának egyetemi tanára.

Mezei Gábor 1982-ben született Gyöngyösön. Költő, műfordító.

Mezei Tamás 1977-ben született Miskolcon. A Debreceni Egyetem filozófia szakos PhD-hallgatója.

Mezősi Miklós PhD 1960-ban született Budapesten. Költő, irodalom- és operatörténész, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjának egyetemi docense (Szombathely).

Miklósi Márta 1979-ben született Debrecenben. Andragógus, művelődéskutató, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegéde, PhD-jelölt.

Nagy Antal Mihály PhD 1930-ban született Hajdúnánáson. Református lelkész, teológus, vallástörténész, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia ny. tszv. egyetemi tanára.

P. Szabó Mária 1951-ben született Budapesten. Író.

Somoskői Beáta 1986-ban született Salgótarjánban. Költő, egyetemi hallgató, a LÉK irodalmi kör (Debrecen) tagja.